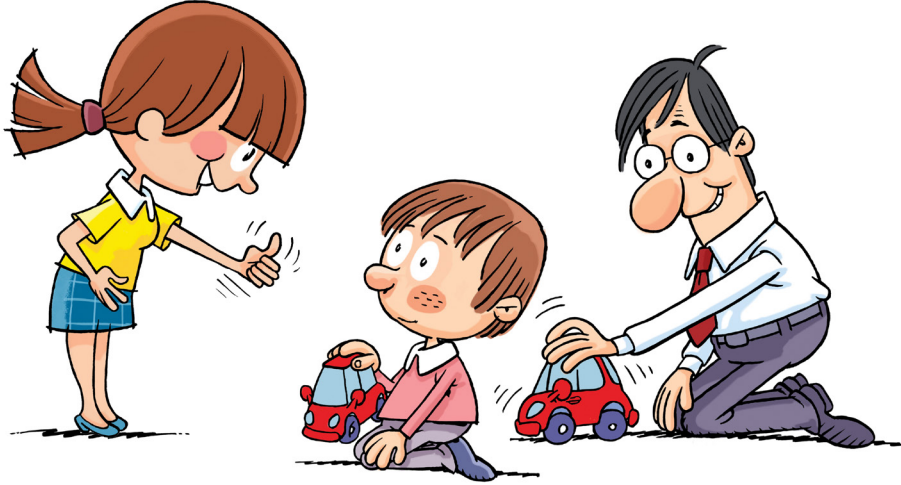

Bu proje Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilmektedir.
This project is co-funded by the European Union and the Republic of Turkey.

OTİZMLİ ÇOCUKLARA BECERİ KAZANDIRMA

Tohum Otizm Vakfı

Revize Edilmiş 2. Baskı
İstanbul, Ocak 2021

Kitabın hazırlanmasında önerilerini ve yazılı materyallerini bizimle paylaşan otizmlı çocuk annesi ve davranış analisti Dr. Mary Lynch Barbera'ya teşekkür ederiz.

Yazar: Prof. Dr. Binyamin Birkan

TÜRKİYE OTİZM AĞI GÜÇLENDİRME PROJESİ HAKKINDA

Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından Ortaklıklar ve Ağlar Hibe Programı kapsamında finanse edilen Türkiye Otizm Ağı Güçlendirme Projesi, Ekim 2018 - Ocak 2021 tarihleri arasında uygulanmıştır. Tohum Türkiye Erken Tanı ve Eğitim Vakfı Koordinatörlüğünde yürütülen projenin ortakları; Otizm Dernekleri Federasyonu, Anadolu Otizm Federasyonu, Otizm Federasyonu, Otizm ve Engelli Dernekleri Federasyonu, Konya Otistik Çocuklar ve Aileleri Yardımlaşma Derneği, Rize Otizmle Mücadele ve Eğitim Derneği, Selçuklu Otizimli Bireyler Eğitim Vakfı, Anadolu Otizm Eğitim ve Mücadele Geydirici Vakfı ve Özel Gereksinimli Bireyleri Destekleme Derneği'dir.

Proje ile Türkiye'de otizm alanında çalışan sivil toplum kuruluşlarının hukuk, savunu, kaynak geliştirme ve iletişim konularında kapasitelerinin artırılması, Ulusal Otizm Eylem Planı (UOEP) kapsamında kamu yetkilileri ile yapısal diyalog ortamının kurulması ve UOEP için sürdürülebilir bir izleme mekanizması oluşturulması amaçlanmıştır. Türkiye Otizm Meclisi üyesi STK'ların temsilcilerinin katıldığı yüz yüze eğitimler, çevrimiçi koçluk görüşmeleri ve izleme eğitimleri yapılmış, otizmturkiye.org web sayfası üzerinden eğitim içerikleri kullanıma sunulmuştur. Ayrıca, Otizm alanında çalışan STK'ların yereldeki ilişkilerini ve iletişimlerini güçlendirmek için çeşitli kaynaklar üretilerek dağıtılmıştır.

Bu yayının da, otizm alanında çalışan STK'ların hedef kitlesi olan otizimli çocuklara, öğrencilere ve ailelerine fayda sağlaması amaçlanarak Türkiye Otizm Ağı Güçlendirme Projesi kapsamında revizyonları yapılmış ve basılmıştır.

Türkiye Otizm Ağı Güçlendirme Projesi

Proje Ekibi

ORTAKLIKLAR VE AĞLAR HİBE PROGRAMI

Bu Hibe Programı Katılım Öncesi Yardım Aracı (IPA) II altındaki 2014 yılı için Türkiye Eylem Planı kapsamında AB ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilmektedir.

Kamu ve STK'lar Arasında İşbirliğinin Güçlendirilmesi İçin Ortaklıklar ve Ağlar Hibe Programı yerel, bölgesel ve ulusal düzeyde, kamu sektörü ile sivil toplum kuruluşları (STK) arasındaki iş birliğinin güçlendirilmesi ile STK'ların kapasitelerinin ve aralarındaki ağların güçlendirilmesini hedefleyen bir programdır.

Hibe Programı'nın genel hedefi, STK'ların politika belirleme ve karar alma süreçlerine daha aktif demokratik katılımı vasıtasıyla sivil toplumun gelişiminin desteklenmesidir.

Hibe Programı'nın özel hedefleri ise kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşları arasındaki iş birliğini güçlendirmek ve sivil toplum kuruluşları ile aktivistlerin kapasitelerini ve aralarındaki ağları geliştirmektir.

OTİZM HAKKINDA

Otizm Spektrum Bozukluğu (OSB), doğuştan gelen ve genellikle yaşamın ilk yıllarında fark edilen karmaşık bir nöro - gelişimsel farklılıktır. Otizm Spektrum Bozukluğunun, beynin yapısı ya da işleyişini etkileyen bir sürecin sonucu ortaya çıktığı düşünülmektedir. Otizimli çocuklarda sosyal etkileşim, dil ve iletişim becerilerinde yetersizlikler, tekrarlayan hareketler ile takıntılı davranış biçimleri en sık görülen farklılıklardır. Her ne kadar otizimli bireylerin karakteristik özellikleri ortak olsa da her bir otizimli bireyin, otizmden etkilenme düzeyi farklılık gösterebilir.

TOHUM OTİZM VAKFI HAKKINDA

Tohum Türkiye Otizm Erken Tanı ve Eğitim Vakfı, "Otizm Spektrum Bozukluğu" olan çocukların erken tanısının konulması, bu çocukların özel eğitim ile topluma kazandırılmasına öncülük edilmesi ve bu hizmetlerin yurt çapında yaygınlaştırılması amacıyla, kâr amacı gütmeyen ve kamu yararını gözeten bir sağlık ve eğitim vakfı olarak 15 Nisan 2003 tarihinden bu yana çalışmalarını yürütmektedir.

KİTAP HAKKINDA

Bu seri; Otizm spektrum bozukluğu, down sendromu, gelişimsel yetersizlik veya dil, konuşma ve iletişim yetersizliği tanısı konulmuş çocuğa sahip ailelere, kendi ev ortamlarında, çocuklarının temel ve dil becerilerini destekleyebilmelerine yardımcı olmak amacıyla geliştirilmiştir.

Otizm, down sendromu, gelişimsel yetersizlik veya dil, konuşma ve iletişim yetersizliği gibi risk taşıyan ya da tanı almış çocukların ailelerinin sıkça sordukları sorulardan biri “Nereden başlayalım?”dır. İşte, bundan sonra bu soruyu soran ailelere verilecek en doğru cevap; “Otizmliler Çocuklara Beceri Kazandırma Kitapçıkları ile başlayabilirsiniz.” olabilir.

Çocuklara Beceri Kazandırma Kitabı, ebeveynlere karmaşık gelebilecek tarzdeki öğretimlerin basitleştirilmiş anlatımını içermektedir. Ayrıca kitapçıklar, Uygulamalı Davranış Analizi (UDA) ve Sözel Davranış Yaklaşımı ilkelerinin aileler tarafından nasıl kullanılabileceğine ilişkin kolay ve anlaşılır açıklamalar sunar.

Kitap her bir bölümünde farklı bir beceri öğretiminin anlatıldığı 10 bölümden oluşmaktadır. Kitabın her bir bölümünde sunulan bilgilerin aileler tarafından kolaylıkla takip edilebilmesini sağlamak amacıyla içerik adım adım açıklamalarla, ayrıntılı örneklerle ve çizimlerle desteklenmiştir. Kitapta yer alan bölümler aşağıda sırasıyla verilmiştir:

1. Öğrenmeye hazırlık ve ödül belirleme
2. İstek bildirme
3. Basit komutları yerine getirme
4. Nesnelere tanıma
5. İnsan hareketlerini taklit etme
6. Nesnelere eşleme ve sınıflandırma
7. Yüz hareketlerini ve sözcükleri taklit etme
8. Nesnelere adlandırma
9. Basit sorulara sözlü cevap verme
10. Tuvalet becerisi edinme

Bu kitabın hazırlanmasında emeği geçen Psk. Nehir Merinoslu, Uzm. Neslihan Canpolat Çiğ, Uzm. Deniz Yılmaz, Filiz Bozkan ve İdil Alter’e teşekkürlerimizle...

İÇİNDEKİLER

1. Bölüm

Öğrenmeye Hazırlık ve Ödül Belirleme.....	10
Ödül Belirleme.....	10
Etkili Ödüllere Karar Vermek.....	12
Ödül Olarak Video Kullanmak.....	13
Ödülleri Seçerken Çocuğunuzun Kendini Uyarıcı veya Problem Davranışları Değerlendirmek.....	14
Ödül Belirlemeyi Sonuçlandırmak.....	14
Çocuğunuzun Yaşına Uygun Ödülleri Belirleyin.....	17
Öğrenme Ortamını Ödüllerle Eşleştirin.....	18
Kendinizi Ödüllerle Eşleştirin.....	19
Taleplerinizi Düşük Tutun.....	20
Ödül Tarifesi Kullanın.....	21

2. Bölüm

İstek bildirme.....	26
Değerlendirme.....	27
Öğretim.....	28

3. Bölüm

Basit komutları yerine getirme.....	42
Değerlendirme.....	44
Öğretim.....	45
Adı Seslenildiğinde Tepki Vermeyi Öğretme.....	45
Basit Komutları Yerine Getirmeyi Öğretme.....	47

4. Bölüm

Nesneleri Tanıma.....	54
Değerlendirme.....	55
Öğretim.....	55

5. Bölüm

İnsan Hareketlerini Taklit Etme.....	66
Değerlendirme.....	66
Öğretim.....	69

6. Bölüm	
Benzer Nesneleri Eşleme ve Sınıflandırma.....	76
Değerlendirme.....	77
Öğretim.....	80
7. Bölüm	
Yüz Hareketlerini ve Sözcükleri Taklit Etme.....	86
Üfleme:.....	86
Ağız Açma:.....	87
Dil Çıkarma Becerisi:.....	88
Sözcükleri Taklit Etme:.....	89
Değerlendirme.....	90
Öğretim.....	90
8. Bölüm	
Nesneleri Adlandırma.....	96
Değerlendirme.....	96
Öğretim.....	98
9. Bölüm	
Basit Sorulara Sözlü Cevap Verme.....	106
Değerlendirme.....	106
Öğretim.....	107
10. Bölüm	
Tuvalet Becerisi Edinme.....	116
Tuvalet Eğitimi.....	116
Günlük Çiş Eğitimi.....	119
Denenebilecek Diğer Teknikler.....	122
Kaka Eğitimi.....	123
Gece Tuvalet Eğitimi.....	124
Çocuğa Tuvalete Kendi Başına Gitmeyi Öğretmek.....	124
Eğitim Tamamlandıktan Sonra Kazalarla Başa Çıkma.....	125
Ne Kadar Sürecek?.....	126
Yararlı Kaynaklar	128

ÖĞRENMEYE HAZIRLIK VE ÖDÜL BELİRLEME

1. BÖLÜM

ÖĞRENMEYE HAZIRLIK VE ÖDÜL BELİRLEME

Hepimiz yaşamımızda övgü aldığımız zamanları hatırlarız. Okul tiyatrosunda aldığınız alkış, performans değerlendirmenizin olumlu sonuçlanması veya yaptığınız yemeğin beğenilmesi gibi hayatta aldığınız övgüler vardır. Bir kez övgü aldınız mı, daha fazla övgü almak için yaptığınızı yapmaya devam etmek istediğinizi de belki keşfetmişsinizdir. Daha iyi performans göstermek, daha iyi çalışmak, hatta daha iyi yemek yapmak istemişsinizdir. Basitçe ifade edersek, aldığınız ödüller kararlılığınızı pekiştirmiş ve ilerleyen zamanlarda iyi davranışınızın artmasını sağlamıştır.

İster iyi yapılmış bir iş için aldığınız açık ve dramatik bir alkış olsun, isterse de haftanın bitiminde işverenden aldığınız ücret, pekiştirmeye herkes tepki verir. Paramız ödendiği için çalışırız. Müşterinin yüzünü güldürmek için kibar oluruz. Başkasına yardım etmek bizi iyi hissettirdiği için gönüllü işler yaparız.

Çocuklar (gelişimsel yetersizliği olan çocuklar dahil) bizden farklı değillerdir. Davranışları için ödüllendirildikleri zaman olumlu tepki verirler. Bu ödüllere pekiştireç denir ve bunlar belki de otizmlili çocuğunuzun öğrenmesine yardımcı olmakta sahip olacağınız en güçlü araçlardır. İşin başında çocuğunuz için güçlü ödülleri neler olduğunu belirlemek kesinlikle bir zorunluluktur.

ÖDÜL BELİRLEME

Ödüllerin çocuktan çocuğa değişen bireysel alan olduğunu ve gün be gün değişebileceğini lütfen unutmayın, dolayısıyla ödülleri nelerin listesi çok çeşitli ve geniş olmalıdır. Örneğin kimi çocuk yumuşak şeker sever, kimi sevmez. Kimi çeşitli renkli çıkartmalara ve bir tür geciktirilmiş ödüllendirme sistemi olan sembol sistemine olumlu tepki verirken, diğerleri anında sunulan ödüllere en iyi şekilde tepki verir. Ya da bazı çocuklar azar işitmeyi ve mola uygulamasını bile ödül olarak algılayabilirler.

Aslında baş parmağınızı kaldırarak “iyi” işareti yapmak, hatta gülümsemek dahi ödül görevi görebilir.

Çalışma ve öğrenme ortamlarında herkes bu pekiştirme ilkelerini kullansa, hem yetişkinler hem de çocuklar çok daha mutlu ve verimli olabilirler.

Olumlu ilginin yeterli düzeyde verilmediği durumlarda, hem çocuklar hem de yetişkinler bu kez olumsuz etraftan olumsuz ilgi elde edebilmek için problem davranışlar sergilemeye başlarlar. Bu konuda başka bir önemli husus da gelişimsel yetersizliği olan çocukların büyük bir kısmının, normal gelişim gösteren diğer öğrencilerle karşılaştırıldığında, komutlara uymak ve öğrenmek için övgü ve ödülün çok daha fazlasına ihtiyaç duymalarıdır.

Ödül sistemi geliştirmek kulağa sanki basit bir şeymiş gibi geliyor, değil mi? Ama aslında, yapılması en zor şeylerden biridir. Nedeni de şudur: Çocuklar, doyum ve yoksunluk ilkelerine bağlı olarak, farklı zamanlarda, farklı şeyler için farklı ödüllere ihtiyaç duyarlar.

Çocuğunuz krakeri ne kadar severse sevsin, midelerini krakerle doldurduğundan itibaren onu bir ödül olarak görmeyecektir. Krakerler güçlü bir motivasyon aracı olmaktan çıkacaktır. Şekerçi dükkânında bir çocuk hayal edin, eninde sonunda şekere doycaktır. Bir çocuğu en sevdiği ödüllere yoksun bırakmak bazen işe yarayabilir ama orada hassas bir denge vardır. Yoksun bırakarak ödülün değerini artırabilirsiniz ama bu durumda çocuk, ödül olarak sunulan en sevdiği TV programını birkaç dakikacık seyredebilmek için gereğinden çok fazla çalıştığını düşünebilir. Ödülle ilişkilendirildiğinde, eğer çocuğun yaptığı iş çok zorsa, çocuk yaptığı işin kazandığı ödülle değmeyeceği kararını verebilir. Çocuklar özel bir yiyeceği, etkinliği veya bir kitabı belirli dönemlerde çok sevebilirler ama sonradan bu yiyeceklerden, etkinliklerden ve kitaplardan hoşlanmayı bırakabilirler. Bu durum bütün çocuklarda böyledir.

Aslında süreç içerisinde oluşturacağınız karmaşık bir dandır ödülleri belirlemek ama bu kitabı okuduktan sonra daha kolay hale gelecektir. Haydi şimdi bir sonraki başlıkta etkili ödüllere nasıl karar vermemiz gerektiğini öğrenerek dansa başlayalım!

Etkili Ödüllere Karar Vermek

Çocuğunuza eğitim verirken kolayca kontrol edebileceğiniz ödülleri seçmelisiniz. Örneğin, çocuğunuzun en sevdiği oyuncak başlangıçta iyi bir ödül olmayacaktır, çünkü ödül zamanı dolduğunda oyuncacı çocuktan geri almak savaşa dönüşebilir. Öte yandan bisküviler veya krakerler küçük parçalara ayrılabilir ve küçük parçalar halinde bir kerede verilip kolayca tüketilebilen türden yiyeceklerdendir. Kontrolü kolay diğer ödüller; bir adet yumuşak şeker parçası veya bir bardaktan veya pipetli meyve suyu kutusundan yudum yudum sunulan meyve suları olabilir. Payına düşen şeker veya meyve suyunu tükettiğinde çocuk kaldığı yerden çalışmaya devam edebilir ve böylece çalıştıkça daha fazla meyve suyu veya çikolata kazanabilir.

Yiyecek çoğunlukla ödüller içinde en iyisidir ama ebeveynler ve uzmanlar benzer şekilde çocuğu gün boyu küçük yiyecek parçalarıyla besleme fikrinden hoşlanmazlar. Kimisi için konu köpek eğitiminden farksızdır, kimi de bu kadar küçük beceriler için çocuğu ödüllendirmeyi başka bir sorun olarak görür. Üstelik, otizmlili çocuklarda çoğunlukla beslenme bozukluğu vardır, zayıf ya da kiloludurlar. Ayrıca tükettikleri yiyeceklerde oldukça seçicidirler.

Çocukların gün boyu durmadan yüksek düzeyde şeker içeren yiyeceklerle beslenmesi bu durumun sağlıksız olduğu ve aşırı kiloya sebep olduğu için ve çocukların dış sağlığını da olumsuz yönde etkilediği için bir büyük bir endişe konusudur. Buna karşın, çocuklar arasında, yiyecek ödüllerine olumlu tepki vermeyen çocuk sayısı yok denecek kadar azdır, çalışma programına başlarken sadece övgü sunulduğunda olumlu tepki veren çocuk sayısı ise yüzlercesi arasında sadece birkaç tanedir. İşte bu yüzden yiyecekler bir eğitim programı oluşturulurken hemen her zaman kullanılır. Yiyeceklerin ödül olarak kullanılmasında ise plan şudur: Lokmalar küçük tutulmalıdır, böylece üst üste verilse de yediği miktar toplamda fazla olmaz. Ayrıca ödül görevi gören sıvı seçenekler arasında su veya sulandırılmış meyve suyunu denenebilir. Çoğunlukla en sevilen içecekler ve aynı şekilde yumuşak şekerler, cipsler ve krakerler, çocuğunuza isteğini, karşısındaki kişilere aktarmayı öğretirken kullanılacak ilk nesnelere olmaktadır.

Ödül olarak video kullanmak

Tabii ki çocuğunuza yardımcı olmak için kullanmanız gereken, kolay kontrol edilebilir ve yenmeyen ödüller de vardır. Bu kategoride en sık kullanılan

ve güçlü olan ödül türü videolardır. Çocukların çoğu; tabletlerde, bilgisayarlarda ve cep telefonlarında video seyretmeye bayılır. An itibarıyla şunları düşünüyor olabilirsiniz: “Önce çocuğumu bütün gün çok istediği bir yiyeceklerle beslemem söylendi, şimdi de televizyon seyretmesine izin vermeliymişim. Öğrenmeye ne zaman sıra gelecek?” O halde tekrarlayalım, bu programın çocuğunuzun öğrenmesine imkân verecek şekilde, işe yarayan ilkeler üzerine kurulu olduğunu ak-

lınızda tutmalısınız. Şu anda sadece çocuğunuz için uzun vadede en iyi ödül sisteminin ne olacağını bulmaya çalışıyorsunuz. Yiyecek ödülleri olduğu gibi, televizyon veya video seyretmeye sadece kısa süreler halinde izin verilir. Birkaç dakikalık verimli bir çalışma, çocuğun en sevdiği videoyu 30 saniye seyredebilmesiyle sonuçlanır. Çalışma masasında, video oynatabileceğiniz bir tablet, bilgisayar ya da telefon bulundurmanız çok iyi olur. Eğer böyle bir seçeneğiniz yoksa televizyonu çalışma masasının olabildiğince yakınına kurun ve televizyonu çabucak açıp kapatabilmek için uzaktan kumandayı yanınızda bulundurun.

En sevdiği videonun kapatılması (hem de en sevdiği kısım geldiğinde) çocuğunuzun üzeri diye veya sizin ona sunacağınız küçük miktardan daha fazla yiyecek ister diye endişeye kapılabilirsiniz. Çalışma sırasında pekiştirmeye en iyi şekilde nasıl ilerleyeceğinizi bu kitapta daha sonra öğreneceksiniz ama şimdilik neyin çocuğunuzun tepki vermesini sağladığını belirlemeye başlayalım.

Bu tanımlamayı yapmanın en iyi yolu video izleyen çocuğunuzun gözlemlemektir. Çocuk videonun ilk bölümünden mi hoşlanıyor yoksa sonundaki ders çıkarılan kısımlardan mı? Videoda tekrar tekrar izlemek istediği bölümler var mı? Çocuğunuzun en çok hoşlandığı şeylerin neler olduğunu yazın.

Ödülleri seçerken çocuğunuzun kendini uyarıcı veya problem davranışları değerlendirmek

Son olarak, çocuğunuz için en güçlü ödülleri belirlerken, çocuğunuzun kendini uyarıcı davranışına veya herhangi bir problem davranışına bakarak ödül olarak kullanılacakları belirlemeniz gerekecek. Çocuğunuz kalemleri ve boyaları alıp duvarları ve masaları boyuyorsa, ödül olarak kâğıt, pastel boya veya kolay silinen yazı tahtalarını düşünebilirsiniz. Çocuğunuz parmaklarını gözlerinin önünde şaklatıp oynatıyorsa, büyük olasılıkla ek görsel uyararı arıyordur. Bu durumda çocuğunuz için ışıklı, dönen bir oyuncak ödül olarak düşünülebilir. Sürekli kendi etrafında dönen çocuklar, döndürülerek oynanan oyuncaklarla oynama eğilimi gösterirler. Bu tür oyuncakları ödül olarak listenize ekleyebilirsiniz.

Ödül belirlemeyi sonuçlandırmak

Şimdi sıra önümüze bir kâğıt alıp, potansiyel ödülleri birkaç kategoriye ayırmaya geldi. Çocuğunuzun sevdiği bütün yiyecek ve içeceklerin bir listesini yapın. Ardından, başka bir sütuna çocuğunuzun sevdiği tüm videoları ve ses kayıtlarını alt alta yazın, videolardaki en sevdiği kısımları not almayı unutmayın. Ardından masada sunulacak nesne, oyuncak gibi kısa ödüller için de bir liste oluşturmanız gerekecek. Listenize köpük

baloncukları, ışıklı dönen bir topacı veya çocuğunuzu gıdıklamak için yeni açılmış bir toz toplama fırçasını dahil edebilirsiniz. Dördüncü sütunda, hareket içeren ve masanın uzağındaki etkinlikleri listeleyin. Bunlar, çocuğu pilates topunda zıplatmak, çocuğun üstünde egzersiz topunu yuvarlamak, çocuğu salıncakta sallamak, çocuğu battaniyeye sıkıca sardıktan sonra hızlıca battaniyeden kurtarmak, çocuğu dizlerinizin üstünde dengede tutmak, baş aşağı çevirmek veya sandalyede çok kısa bir şekilde onu sallamak olabilir.

Bazı çocuklar için ödül anketi, gözlemi ve değerlendirmesi yapmak gerekli olacaktır. Çocukla en çok çalışan kişi bakıcısı değilse, ebeveynler kısa bir ödül anketi doldurmalıdır. Farklı ödül anketlerini Tohum Otizm Vakfı Eğitim Portalı'nda (www.tohumotizmportali.org) bulabilirsiniz.

Öğretim programı oluşturmadan önce, çocukla çalışacak kişinin çocuğu bir süre gözlemlemesi gerekebilir. Bu gözlem, çocuğa yumuşak şeker uzatıp alıp almayacağına bakmak kadar basit uygulamalar olabilir veya çocuğa bir kase çips verilir ve ne kadar zamanda bitirdiği kaydedilir.

Yemek ile ilgili ayrıntıları notlarınıza dahil etmeniz çok önemlidir çünkü otizmliler çocuklar yemek konusunda seçici olabilirler. Çocuğunuzun sevdiği belirli bir marka olabilir ya da küçük kutu sütleri veya suyu pipetle içmeyi sevebilir. Eğer siz karton bardağın içinde su veya süt doldurup verirsiniz, bu çocuk için etkili bir pekiştirici olmayabilir. Ödül, çocuğa kendi tercih ettiği şekilde ulaştırılmış mı diye kontrol edin. Eğer çocuğunuzla birden fazla kişi çalışıyorsa (ki çoğunlukla öyledir), ödülleri tarif ederken ayrıntıları iyice belirtmelisiniz.

Eğer çocuğunuz ödülü ağlayarak, bağırarak veya iterek geri çevirirse, ikinci bir kontrol yaparak, bu ödülün doğru bir şekilde çocuğa ulaştırılmış, uygun bir nesne olup olmadığından emin olmalısınız.

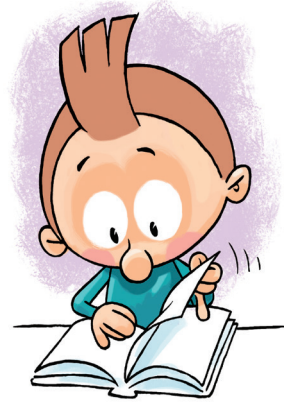
Ödülleri değerlendirmeyi sonuçlandırmanın diğer bir yolu ise potansiyel ödülleri çalışma masasının üzerine yerleştirmek ve çocuğun hangisini seçeceğini ve ne kadar süreyle oynayacağını gözlemlemektir. Yiyecekleri belirlemek için ise sunduğunuz yiyeceklerden ilk önce hangisini tükettiğine bakılır.

Yine bir başka seçenek; pek çok farklı oyuncak, etkinliği ve yiyeceği bir odaya veya bir masaya koymak ve çocuğun bunlarla etkileşimini gözlemlemektir.

Çocuğun tercihlerini bir siz hiç müdahil olmadan, bir de sizinle olacak şekilde kaydedin. Örneğin, çocuğunuz Ege sallanıyor ve mutlu görünüyor, bunu kaydedin. Sonra, siz yaklaşın ve onu salıncakta sallayın ve verdiği tepkiyi kaydedin.

Ona katıldığınızda etkinlik Ege için daha eğlenceli mi oldu yoksa daha az mı? Barış bir kitaba bakıyor olsun, siz de ona kitaptan birkaç şey anlatmaya başlayın, Barış için etkinlik daha iyi mi yoksa daha kötü mü oldu? Onun için sayfaları rastgele çevirmek mi ödül niteliğinde yoksa onunla etkileşime geçmeniz mi? Eğer bu noktada kitapla baş başa kalmak istiyorsa başlama yeriniz orasıdır.

Ancak bütün ödülde, eninde sonunda bir yetişkini ödülle eşleştirmeniz ve çocuğu yetişkinin anlatımlarından hoşnut kılmanız gerekecek. Çocuklar için (sadece yiyecekler, oyuncaklar ve etkinlikler değil) biz insanların da öğrenilmiş birer ödül olmalarını isteriz, böylece yiyeceklere, videolara ek olarak övgü ve daha pek çok doğal ödül kullanabiliriz.

Bütün listelerinizi yaptıktan sonra, ödüllerinizi ne kadar etkili olduklarına göre derecelendirebilirsiniz.

Çocuğunuzun ödüllerini belirledikten sonra küçük ve kontrol edilebilir bir şeyle işe başlamak gerçekten de en iyisi olur. Örneğin bu, tüketilen veya kullanıldıktan sonra ortadan kalkan bir şey olabilir. Yenilip biten bir parça yumuşak şeker veya bir üflemeyle hemen patlayıp giden baloncuklar, kontrol edilebilir ödüllere iki iyi örnektir.

Eğer bu mümkün değilse (bazı çocuklar ip ya da kitap gibi tuttıkları ve evirip çevirebildikleri şeylerle en iyi şekilde ödüllendirilirler), ödülü geri alırken çok nazık olun. Başlarda kitabı geri alabilmek için bir parça yumuşak şekerle takas yapabilirsiniz ya da çocuğun bir kerede birkaç ödül edinmesine izin verebilirsiniz. Çocuğun, eğitmenini veya ebeveynini her şeyi elinden alan değil, veren olarak görmesi gerekir.

Çocuğunuz için ödül bulmakta sıkıntı çekiyorsanız, ümitsizliğe kapılmayın. Hiçbir şeyden heyecan duymuyor gibi görünen çocuklar biraz daha zordur. Ama tüm çocukların ve yetişkinlerin, hangi işlevsellik seviyesinde olursa olsun, bir şeylerle motive olabilmeleri mümkündür.

Böyle bir durumda, belki de kendini - uyarıcı bir davranış, (programınızın başlangıcında) ödül olarak kullanılabilir. Çocuğunuzu motive eden tek şey, etrafında dönme veya ellerini çırpma ise bunlar eğitimin başında ödül olarak kullanılabilir. Kendini-uyarıcı davranışı başlangıç noktası olarak düşünüp, ilerleyen süreçte buna benzer ama kontrol edebileceğiniz bir ödül bulmanız gerekir. Hedefiniz, ona kendi ellerinden veya parmaklarından daha çekici bir şey bulup sunmanızdır. Bu yumuşak sıkılabilir bir top olabileceği gibi elinde tutup sallayarak ses çıkarabileceği bir ritim tutma oyuncuğu da olabilir.

Çocuğunuzun yaşına uygun ödülleri belirleyin

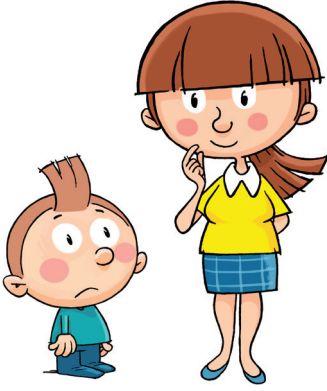
Çocuğunuz yaşına uygun olmayan ödüllere ilgi gösteriyorsa hemen endişelenmeyin. On yaşındaki bir çocuk, okul öncesi eğitim çağındaki çocuklar için uygun videolara ilgi gösteriyor olabilir. Ya da beş yaşındaki bir çocuk, 18 aylık bebeklere uygun oyuncaklara ilgi gösteriyor olabilir. Önce çocuğunuzun gelişimsel yaşına bakın, kronolojik yaşına değil. Eğer on yaşındaki bir çocuk, iki yaşındaki bir çocuğun dil becerilerine sahipse daha küçük yaştaki çocukların izlediği videoları izlemesi şaşırtıcı olmamalı. Bu videolar başlangıçta kullanacağınız bir ödüldür. Çocuk beceri ve güven kazandıkça siz onu daha yaşına uygun ödüllere nazikçe yönlendirebilirsiniz.

Otizimli çocuklarla çalışırken ilk aşamada çok sayıda ve çeşitlilikte ödülleri-
nizin olabilmemesi çok sık karşılaşılan bir durum değildir. Bu konuda umutsuz-
luğa kapılmayın, zamanla ödüllerinizin sayısını ve türünü artırmaya devam
edeceksiniz. Ödül kullanırken doyunluk ve yoksunluk kurallarını her zaman
göz önünde bulundurun.

Çocuğunuzun ödülleri seçtikten sonra, bu ödüllere sınırsız erişim olana-
ğı vermediğinizden emin olmalısınız. Ço-
cuğunuzun belirli bir ödülde doyunluğa
eriştiğini gözlemlediğiniz anda o ödüle olan
erişimini sınırlandırıp başka ödüllere ağırlık
vererek süreci yönetmelisiniz. Eğitim sırasın-
da, çocuğunuzun ödülleri düzenli kovalarda,
çantalarda ya da rafların üstünde olmalıdır.
Çocuk ödülleri bir yetişkinin yardımı ol-
madan ulaşmamalıdır. Ödüle ulaşma isteği
çocuğu yetişkinle iletişim kurmaya itmeli-
dir. Bu iletişim kurma ihtiyacının çocuğun
gözünde yetişkini, güvendiği ve kendisine
güzel şeyler veren bir kişi olarak düşünmeye
başlamasının başlangıcı olmasını ümit etmekteyiz.

ÖĞRENME ORTAMINI ÖDÜLLERLE EŞLEŞTİRİN

Eşleştirme olarak adlandırılan süreç, ödülleri belirledikten sonraki adımdır. Fiilen ortamla, insanla ve malzemelerle çocuğun halihazırda var olan ödülleri eşleştirme sürecidir. Bu aşamaya gelinceye kadar siz zaten çocuğunuzun ödülleri tanımladınız ve onları çocuğun ulaşamayacağı, yani sizin kontrolünüzde olan bir yere yerleştirdiniz. Burada bilmeniz gereken önemli detay eşleştirmenin devam eden bir süreç olduğudur yani eşleştirme birkaç günde veya haftada yapılabilmektedir.

Öğrenme ortamı ile ödül eşleştirmesi yaparken düşünülen bir yanlış, eşleştirmenin hemen bir hafta içinde tamamlanıp sonrasında da çocukla çalışmaya geçmektir. Bu durum her zaman ve her çocukla etkili bir uygulama olmayabilir.

Eşleştirme, çocukla çalışan her bir bakıcı veya uzman için zamana yayılacak şekilde yapılmalıdır, bu türden bir ödüllendirme, okul ya da terapi seansları gibi taleplerin oldukça yüksek olduğu yerlerde en öncelikli gerekliliktir. Ebeveyn olsanız dahi, çocuğunuza eğitim verirken, sizin de çocuğun öğretmenlerinden veya terapistlerinden biri gibi olacağınızı keşfedeceksiniz, bu gerçeği aklınızdan çıkarmamanız oldukça önemlidir. Aslında geldiğimiz şu nokta evinizde bir terapi alanı yaratmanız için doğru zamandır. Bunun için evinizin bir köşesine çocuğunuz için koyacağınız bir masa kadar küçük bir yer veya bir odanın tamamını kullanabilirsiniz.

Oluşturacağınız eğitim alanı için göz önünde bulundurmanız gereken en önemli özellik, çocuğun "gitmek isteyeceği" bir yer olmasıdır. Çalışma yapmak için masaya koşmasını isteyeceksiniz. İlerledikçe, resimli kartları ve diğer öğretim araçlarını gördüğü zaman heyecanlanmasını ve onları kullanmaktan mutlu olmasını isteyeceksiniz. Seanslarda problem davranış göstermeyen bir çocuk isteyeceksiniz. Hayal gibi mi duruyor?

Ama hayal değil. Her akademik programın amacı çocuğun mutlu ve istekli olmasıdır. Sizin de ev ortamında gözeceğiniz şey budur. Çocuğunuz orada olmayı istemeli, sizin çabalarınız da bu yönde olmalıdır.

Nasıl ki ideal bir eğitim ortamını gerçekten oluşturabildiğinizi anlamamızı sağlayan yukarıda bahsedildiği gibi bazı göstergeler varsa, tam tersi durumda da, yani işler yolunda gitmediğinde de bu durumu bize anlatan göstergeler bulunmaktadır. Örneğin, eve terapiye gelen terapistinizin kapınızın zilini çaldığında çocuğunuz ağlayarak dışarı kaçıyor, çocuğunuzun terapisti nasıl algıladığını yeniden değerlendirmelisiniz. Ya da çocuğunuz okula gitmek istemiyorsa okulun ödülleriyle eşleştirilmediğini düşünmelisiniz. Böyle durumlarda başa dönüp ödülle öğretmeni ve ortamı eşleştirmenin yollarını bulmanız gerekmektedir.

KENDİNİZİ ÖDÜLLERLE EŞLEŞTİRİN

Belirlediğiniz ödülleri kendinizi (veya çocuğunuzla kim çalışacaksa onu), aynı zamanda çalışma odasını ve malzemeleri ilişkilendirmelisiniz. Bu ilişkilendirme sürecine “eşleştirme” denir ve bu süreci basit ve eğlenceli bir süreç olarak düşünebilirsiniz. Yetişkin, çocuğa ait birkaç tane etkili ödüllü elinin altında hazır tutmalı, çocuğa yaklaşmalı ve herhangi bir talepte bulunmadan onu ödüllendirmelidir. Başlarda (çocuğunuz öğretmene veya terapistle karşı olumsuz duygular besliyorsa) ödüllü yetişkinin elinden almayabilir. Bu durumda yetişkin, çocuğun yanına cips bırakmalı veya televizyonu açarak masadan uzaklaşmalıdır. Böylece çocuk tek başına cipsi yer veya televizyonu seyrederek. Bunun hemen ardından yetişkin adım adım ve artacak şekilde kendisi yanındayken çocuğun ödüllü almasını sağlamak için çalışır. Bu süreç çocuktan çocuğa farklılık gösterebilir. Bazı çocuklarla bu alanda diğerlerinden daha çok çalışmak gerekebilir. Bu süreçte terapist ve anne-baba olarak bu durumu kişisel algılamadan sadece, çocuğun güvenini kazanmak için, çocuğun durumuna uygun bir hızda çalışmaya odaklanmalısınız.

Eğer çocuk sizden ödüllü alırsa, sadece çocuğa ödüllü vermekle başlayın, tamamen sessiz kalın. Ödüllü sizden sorunsuz bir biçimde çabucak alıyorsa, etiketleme yaparak sesinizi nesnenin sunumuyla eşleştirmeye başlayın. Yani, ödüllü verirken “Cips, cips... İşte Can, bir cips!” deyin. Çocuk, sizin ona yaklaşmanıza ve ödüllü sunmanıza tolerans gösterene kadar bu şekilde devam edin. Bu konuda rahat bir düzeye geldikten sonra bir sonraki aşama, ödülleri siz başındayken çalışma masasının üzerine koymak, masayı çocuğun gelebileceği kısa bir

mesafeye yerleştirmek ve çocuğun size yaklaşıp yaklaşmayacağını görmektir. Çocuk size yaklaşır yaklaşmaz, hiçbir talepte bulunmadan dl ona verin. Bu noktada çocuk herhangi bir Şey söylemek ya da işaret etmek zorunda değildir.

Zaman geętikęe, nesnelere gittikęe çocuktan daha uzağa taşıyın, böylece çocuk nihayetinde yapmakta olduğu etkinlikten kalkarak size doğru birkaç adım atmak zorunda kalacaktır. İsterseniz cepli bir alet önlüğü de satın alabilirsiniz, böylece dlleri daima üzerinizde taşıma imknnz olur. Bu yolla çocuk, ęalıřtıęı yetişkinin kendi sevdiği her Şeye erişimi olduğunu ve ęoęu durumda ona fazla bir iş ęıkartmadan dln verdiğini öğrenir.

Ödüllerin kullanımı ve öğretmenle eşleştirilmesi bu eğitim programının olmazsa olmaz ilk adımıdır. ğrenmeye hazır olması için çocuğun öğretmene hevesle yaklaşması mantıklıdır.

Programın bu başlangığ noktası çocuktan taleplerde bulunmak için geręekten ęok erkendir. Eşleştirme yaparken zorluk ęekiyorsanız, kullandığınız dlleri belki de yeniden değerlendirmelisiniz ve ortamın ödüllerle eşleştiğinden emin olmalısınız.

Bazı çocuklarda eşleştirme yapmak ęok kolaydır, dolayısıyla onlarda ęalıřma göreceli olarak daha ęabuk başlayabilir. Çocuk bir kez size yaklaşmaya ve bunu yaparken mutlu görünmeye başladı mı öğretmenin çocukla etkileşime girme vakti gelmiş demektir. Televizyonda izlediği Şey hakkında konuşarak veya çocuğu gıdıklayarak, dizinizde zıplatarak veya Şarkı söyleyerek işe başlayabilirsiniz. Daha az tercih edilen nesnelere ve etkinliklerle güçlü dlleri eşleştirmek ayrıca önemlidir. Yani Ege sallanmayı seviyorsa ama insanların Şarkı söylemesinden hoşlanmıyorsa, iki etkinliği eşleştirmek, Şarkı söylemenin gelecekte daha tercih edilir hale gelmesini sağlayabilir.

TALEPLERİNİZİ DÜŞÜK TUTUN

Eğer çocuğunuzla kolay ilişki kurabildiğinizi keşfettiyseniz, taleplerinizi başlangığta ęok düşük tutmanız gerektiğini sakın unutmayın. Kolay ilişki geliştirilen çocuklarla ęalıřan kişilerde görülen en büyük hata, olması gerekenden ęok daha hızlı bir Şekilde çocuktan talep etmeye geğmeleridir. ęalıřma başladığında (çocuk mutlu bir Şekilde ęalıřma alanına yaklaşmışsa ęalıřmaya başlanmalıdır), çocuğun aslında ęalıřtıęını bilmiyor olması ęok önemlidir. Eğer çocuk doğal ödüllerle ęalıřma arasındaki geğişi fark ederse sonuğ ęok zorlayıcı olur.

Peki, ęalıřmayı başlatmanın zamanını nasıl bileceksiniz? Taleplerinizi yavaş yavaş sunarken çocuğunuzun davranışlarını gözlemlemeniz gerekecek. Herhangi bir talep oluşturmadan önce, çocuk ęalıřma alanına gelmiş ve en az

birkaç dakikadır güzelce oturuyor olmalıdır. Çocuk sizin sesinizden, aynı zamanda kollarına ve sırtına yapacağınız hafif dokunuşlardan rahatsızlık duymamalı, tolerans göstermelidir.

Bu noktada işe başlayacağınız yer, çocuğunuzun arzu ettiği belli bir ödülü istemeyi veya işaret etmeyi öğrenmesidir, yani ondan bu davranışı sergilemesini isteyeceksiniz. Öyleyse çocuğunuzun en sevdiği nesneyle işe başlayın.

Bu seçim size uygun bir zemin hazırlayarak çocuğunuzun istekte bulunmasını kolaylaştıracaktır. Ortam ödülleri yeterli biçimde eşleştirilir eşleştirilmez hemen istek bildirme çalışmalarına geçin. Arada çocuğunuzdan oyuncakları kullanarak taklit çalışması yapmasını, tıpatıp benzer nesnelere eşlemesini ve basit yap-bozları tamamlamasını isteyebilirsiniz. Çocuğunuzun değerlendirme (gözlem) sonuçlarını göz önüne alarak, ona tamamlaması son derece basit bazı talepler (burnunu göster, ellerini göster vb.) sunabilirsiniz. Bunun amacı çocuğa ödül edinmenin ne kadar kolay olduğunu göstererek onu öğrenmeye hevesli hale getirmektir.

ÖDÜL TARİFESİ KULLANIN

Başlarda, çocuktan her talep ettiğiniz davranıştan sonra ona ödül sunmanız gerekir. Buna “Sürekli Ödüllendirme Tarifesi” denir. Ardından, her doğru tepkide sunduğunuz ödülü, taleplerinizi

aşama aşama artırarak birkaç doğru davranıştan sonra vereceksiniz. Bu da “Değişken Oranlı Ödüllendirme” (DOÖ) tarifesi olarak adlandırılmaktadır. Sürekli ödüllendirme tarifesinin tersine, DOÖ tarifesi daha kullanışlıdır. DOÖ’de çocuk ödülün ne zaman geleceğini bilemediği için, çocuğa etkili bir ödül sunulmadan önce kendisinden birkaç talepte bulunulur. Bu tip tarifelerin zaman içinde, çocuklarda güçlü ve sürekli beceri geliştirebildiği görülmektedir.

DOÖ tarifesi bir yetişkin tarafından planlanır ve bu tarifede zaman içinde çocuğa sunulan talepler artırılırken pekiştirme sıklığı azaltılır.

Şimdi değişken oranlı ödüllendirme setini kullanıp iki doğru tepkide bir ödüllendirme yaptığınızı düşünerek aşağıdaki örneği inceleyin;

1. Yetişkin, şarkı söyler: “Mini mini bir kuş ...” Çocuk boşluğu doldurur: “... donmuştu.” **(Tepki 1)**
2. Yetişkin çocuğu trampoline çıkarır ve “Zıpla!” der. **(Tepki 2)**
3. Ardından çocuk zıplama ödülünü elde eder. **(Ödül 1)**

Bu pekiştirme oranı ile çalışmanız başarılı ve olumlu davranışları beraberinde getiriyorsa ödüllendirme sıklığınızı azaltabilirsiniz.

Şimdi de dört doğru tepkide bir ödüllendirme yapmaya başladığınızı düşünerek aşağıdaki örneği inceleyin:

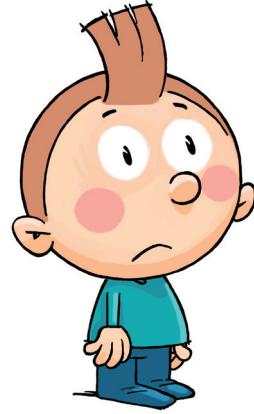
1. Çalışmaya başlamadan önce çocuğa ödül olarak bir çips verin.
2. Ardından “Burnuna dokun.” deyin. Çocuk burnuna dokunur. **(Tepki 1)**

Fincanı işaret edip “Bu ne?” deyin. Çocuk uygun bir şekilde tepki verir. **(Tepki 2).**

3. Bir köpek fotoğrafına işaret edin ve “Bu ne?” deyin. Çocuk itiraz etmeden “köpek” diyerek cevaplar. **(Tepki 3).**

4. “Ayağa kalk.” deyin. Çocuk ayağa kalkar. **(Tepki 4).**

5. Ardından şunu (zıplamanın o çocukta güçlü bir ödül olduğunu varsayıyoruz) söyleyin: “Haydi gidip trampolinde zıplayalım.” Çocuk yetişkin onun elini tutarken trampoline gider ve yetişkin çocuğu yine elinden tutarak trampolinde zıplatır. **(Ödül 1)**

DOÖ tarifesini uygulanırken çocuğa sunulan talepler yavaş yavaş artırılmalı ve çocuğun performansı esas alınarak dikkatle uygulanmalıdır. Eğer çocuğun çalışma masasından kaçma gibi problem davranışları varsa, öğretim oturumuna başlamadan önce DOÖ'nüzü düşürmeniz gerekir. Bazı çocuklar hafta sonunu takiben Pazartesi günleri veya ne zaman bir süre okuldan uzaklaşsalar daha yüksek sıklıkta DOÖ gereksinimi duyarlar. Eğer çocuk öğretim anında terapistle veya anne-babasıyla iş birliği yapmıyorsa, saldırganlık gösteriyorsa, kendine zarar veren veya kendini uyarıcı davranışlarda bulunuyorsa, DOÖ büyük olasılıkla olması gerekenden düşüktür. Bu gibi durumlarda

sadece ödül eşleştirmeyele durumu desteklemek gerekebilir veya bazı durumlarda da bir önceki çalışma şeklinize dönerek çocuğa sunduğunuz talepleri yavaş yavaş dikkatli bir şekilde artırmak uzun vadede daha olumlu sonuçlar ortaya çıkarabilir.

DOÖ yaklaşımının bütün kısımlarında, çocukla çalışan herkes aynı DOÖ tarifinin farkında olmalı ve aynı tarifeyi uygulamalıdır. Çocuğun iyi yaptığı her iş mutlaka ödüllendirilmelidir. Çocuğun iyi bir performans sergilediği öğretim oturumunun içinde DOÖ sıklığını azaltmanız çocukta ceza aldığına dair his yaratacağından uygun değildir. DOÖ günler veya haftalar içinde aşama aşama artırılmalı, kesinlikle tek bir seansta artırılmamalıdır.

DOÖ kaydı tutmak, çocuğunuz en iyi şekilde çalıştığında ayarlama yapmanıza yardım edecek ve çalışma masasında problem davranışları çözmeniz için iyi bir yol olacaktır. Gerek ebeveynler gerekse uzmanlar çocuğun üzerine aşırı talep yüklediklerini çoğu zaman fark edemezler. Yoğun bir biçimde öğretim yapılan oturumlarda gözlemlenebilen problem davranışlar genellikle bu durumun bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bazen yetişkinler çocuğu meşgul ettiklerini ve onunla oynadıklarını düşünürken, aslında oynadıkları oyunlar ödüksüz taleplerle doludur. DOÖ, yetişkinlerin çocuklara sundukları taleplerin çocukların beceri düzeyi ekseninde şekillenmesini sağlar.

Kitabımızın bu bölümünde, çocuğunuzun öğrenmesine yardım ederken, öğretim sırasında kullanacağınız ödüllerini nasıl belirleyeceğiniz ve kullanacağınız detaylı bir şekilde anlatıldı. Bu bölümde anlatılanların özeti, ödül kullanmanın özel gereksinimi olan veya normal gelişen çocukların hatta yetişkinlerin eğitim programlarında çok önemli bir yere sahip olduğudur. Çocuğunuzun sergilediği olumlu davranışları için sıradan bir “Aferin” den daha fazlasına ihtiyacı olabileceğini anlayamadığınız taktirde, çocuğunuza verdiğiniz eğitim maalesef başarısız olur.

Ödüllendirmeyi yaparken sadece anne-babanın veya öğretmenin uygun gördüğü ödüllerin kullanılması ise ödül kullanımında yapılan en büyük hatadır. Unutmayalım! Ödül, çocuğun öğrenme motivasyonunu artırmak için yine çocuk tarafından belirlenmelidir, yetişkinler ödül belirlemede çocuğun ilgilerini takip eden kişiler olmalıdır.

İSTEK BİLDİRME

2. BÖLÜM

İSTEK BİLDİRME

Uzmanlar konuşmanın, öğrenilmiş bir davranış olduğunu öne sürer. Eğer konuşursanız, konuştuğunuz şey bir tür onay ve kabul görür. Agulamaya başlamış bir bebek, “Aaa” veya “Ooo” dahil olmak üzere “Ma” veya “Ba” veya “Da” gibi pek çok kolay ses çıkaracaktır.

Anne ve babaların çoğu, ilk olarak “anne” veya “baba” sözcüklerini duymayı dört gözle beklediğinden, bu agulamaya sesleri ödüllendirilir. Tek başına “a, e, o, ö” gibi geniş ünlü sesler potansiyel bir “anne” sesinden daha fazla ilgiye maruz kalmaz, dolayısıyla pekiştirilmezler. Eğer bir bebek bir “ma” veya “ba” sesi çıkarırsa, ebeveynler mutluluktan uçar ve bebeği ilgi yağmuruna tutar, gıdıklar, sarılır veya süt verirler. Normal gelişim gösteren bebeklerde dil bu şekilde biçimlenmeye başlar. Gelişimsel yetersizliği olan çocuklar da dili aynı şekilde öğrenirler, ancak onların dil gelişimi çok daha yavaş olduğu için, öğrenme daha fazla ve belirgin ödüllendirmeler ile gerçekleşir.

Yine de biz sözcüklere odaklanırsak. Gelişimsel yetersizliği olan çocukların ebeveynlerine en sık sorulan soru: “Çocuğunuz konuşuyor mu?” sorusudur. Cevaplar “Hiç konuşmuyor”dan “Tutarsız, yine de birkaç sözcük kullanıyor”a veya “Düzenli olarak on sözcük kullanıyor” ya da “Hiç durmadan konuşuyor”a kadar değişkenlik gösterebilir. Ancak söyleyecek sözcüğü olmak, sözcükleri etkin bir şekilde kullanabilmekten farklıdır. Dört yaşında bir çocuk, iki yaşında bir çocuğa denk ifade edici dil seviyesine ve üç yaşına denk alıcı dil becerilerine sahip olabilir. Yine de bu bilgiler çocuğunuzun beceri seviyesini doğru bir biçimde değerlendirmeye yetmez.

Çocuğunuzun dil becerilerini geliştirmek için daha fazla bilgiye ihtiyacınız olacaktır. Çocuğunuzun sözcükleri ne amaçla kullanmaktadır? Ne zaman kullanmaktadır? Hangi sıklıkta kullanmaktadır? İfade edici dile bir bütün olarak bakmak yerine, onu istek bildirme, birşeyi adlandırma, sizi taklit etme, sorduğunuz soruya cevap verme ve doğaçlama dil kullanma olacak şekilde daha küçük parçalara ayırmanız gerekecek. Çocuğunuzun dil programını planlayabilmeniz için bu becerilerin her birini değerlendirmeniz gerekir. Bu kitapçıkta çocuğunuzun istek bildirme becerisini değerlendirme ve onun öğretimi üzerinde durulacaktır.

DEĞERLENDİRME

Çocuğunuz bir şey istediğinde veya bir şey ihtiyacı olduğunda, bunu size nasıl bildirir? Aslında şunu demek istiyoruz: Çocuğunuz isteklerini size nasıl anlatır? İstek bildirmek en önemli davranıştır çünkü daima öncesinde arzu edilen bir şey vardır ve bu arzu, çocuğun istediğini elde etmesiyle sonlanır. Çocuk bisküvi arzuluyordur ve size “Bisküvi alabilir miyim?” diye sorarak isteğini bildirir.

Bir şeye karşı duyulan arzu, yoksunluk artıçça artar. Eğer çocuk patates cipsi yemeyi sever, bunun için istekte bulunur ve cips elde ederse, sonunda cipsleri yiyecek ve hemen ardından su veya portakal suyu isteyecektir. Çünkü, cips için arzusunu doyummuştur, şimdi ise su veya meyve suyu arzulamaktadır. Bu da istek bildirmede motivasyon dediğimiz arzulamaya bir örnektir; yani arzu, bir istekte bulunmadan önce var olmak zorundadır.

Ödüllendirilen her davranış ya aynı düzeyde devam eder ya da artar. Hâl böyleyken, çocuk isteğini bildirdikten hemen sonra ödüllendirilirse, beklentiniz istek bildirmenin devam edeceği veya artacağı yönünde olmalıdır. Çocuğunuz “bisküvi” dediğinde, bisküvi edineceğini anlayacaktır. Böylece acıktığında öfke nöbetine girmek yerine istek bildirme olasılığı artacaktır, çünkü arzusunu tatmin etmenin en çabuk yolu bu olacaktır.

İstek bildirme becerilerini değerlendirirken, yakın zamanda çocuğunuzun -hiç ipucu olmadan- göz önünden uzak herhangi bir şeyi isteyip istemediğine bakın. Küçük yaştaki çocukların çoğunda istek bildirme çok zayıftır, hele de gözünün önünde olmayan şeylerde... Dolayısıyla, göz önünde olmayan nesnelere için yaptığı istek bildirimlerini yazmak fazla zamanınızı almayacaktır.

Göz önünde olmayanlar için yaptığı bütün istek bildirimlerini kaydedince, bir sonraki aşamanız çocuğunuzun tercih ettiği yiyecek, içecek ve oyuncaklardan birkaç tanesini elinizin altında bulundurmaktır. Karşılık gözetmeden küçük bir parça bisküvi (veya tercih ettiği başka bir yiyeceği)

çocuğunuza sunun ve alıp yiyecek mi diye gözlemleyin.

Eğer yerse, arzusunun (motivasyonun) güçlü olduğunu anlamalısınız. Bu durumda bir parça bisküvi daha alın ve 5 saniye çocuğun sözcüğü söyleyip söylemeyeceğini veya işaret edip etmeyeceğini görmek için durup bekleyin. Eğer “bisküvi” derse veya işaret parmağı ile işaret ederse, bu “göz önünde bulunan nesne için istek bildirme” şeklinde kayda geçecektir. Eğer çocuk bisküvi demezse veya onu işaret etmezse, ona 3 kez sözel model olun. Her bir model arasında yaklaşık 1 saniye ara olsun, yani şu şekilde: “Bisküvi” – 1 saniye bekleme; “Bisküvi” – 1 saniye bekleme; “Bisküvi”. Üç kez model olurken, ikinci ve üçüncü “Bisküvi” deyişlerinizde bisküviyi çocuğa hafifçe yaklaşırın. Eğer çocuk model olunduğunda bisküvi demeye çalışırsa değerlendirme formunuzda bisküvinin yanına “model olunduğunda göz önünde bulunan için istek bildirme” diye not düşün. Bu yöntemi devam ettirerek, çocuğunuzun istek bildirme becerisinin tamamını test edin.

Normal gelişim gösteren bir çocuk, farklı pek çok ödül elde etmek için bir günde yüzlerce kez istek bildirir, ardından “Hey, bana bakın!” gibi ilgi çekmek için ve “Babam nerede?” gibi bilgi toplamak için istek bildirmeye geçer, ki genellikle üç yaşına geldiklerinde çocukların içinde olduğu aşama budur. Dolayısıyla çocuğunuz ileride “istek bildirme canavarı” olmasa dahi, çocuğun istek bildirme listesi en az bir sayfayı doldurana kadar değerlendirmeye ve çalışmaya devam edin.

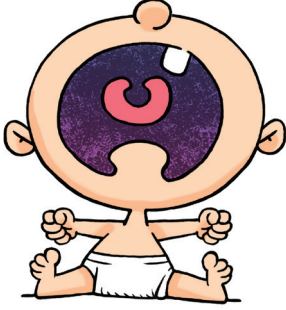
ÖĞRETİM

Konuşma eğitimi üzerine yazılmış bazı kitaplarda nesnelere yüksek raflara koymak, rutinleri bozmak, aynı sözcüğü defalarca tekrarlamak gibi öneriler vardır. Bu teknikler bazı çocuklarda sihirli bir etki yaratabilir. Sözcük dağarcığı ikiye katlanabilir ve nesnelere daha sık istemeye başlayabilir. Bazı konuşma terapistleri, çocuklara isteklerini ifade etmeleri öğretildiğinde, onların daha hızlı öğrenip daha iyi davrandıklarını bilecek kadar geniş bir mesleki birikime sahip olabilirler ama ortamı pekiştirmeye eşleştirmek veya talepleri aşama aşama sunmak gibi konularda birçoğunun eksiklikleri olabilir.

Genelde terapistler konuşma seanslarına baloncuk üfleme gibi eğlenceli bir etkinlikle başlar ve ardından çocuğa daha fazla baloncuk yaptırmaya çalışırlar. İstek bildirmeyi öğretme şekilleri genelde böyle başarılı stratejiler olsa da hemen ardından çabucak soyut kavramlara geçip evet-hayır sorularını cevaplamaya veya edat, zamir ve çoğul ekleri kullanmaya geçerler. Çocuklar, baloncuklar ve istek bildirmeye mutluysen, seans bunun ötesine geçer geçmez davranışları değişir ve sorunlar ortaya çıkar.

Bu bölümde daha önce belirtildiği gibi davranışın altında yatan neden motivasyondur. Çocuk bir şey istemek için motive olmalıdır. Bu ya açlık ya da

başka tür bir arzudur. Meyve suyu arzulayan bir çocuk, istek bildirir ve onu edinir. İstek bildirmenin anında gerçekleşen olumlu bir geri dönüşü vardır; çocuk istek bildirimini yapar ve hemen sonrasında ödüllendirilir yani çocuğun istediği nesne veya etkinlik anında ona teslim edilir.

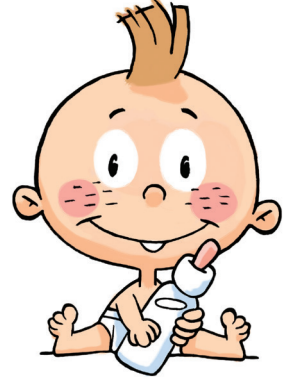

Uzmanlara göre problem davranışlar, neredeyse her seferinde istek bildirme sorunundan, yani ihtiyaçlarını bildirmedeki yetersizlikten kaynaklanır.

Yeni doğmuş bebekleri düşünelim. Bebekler ağlamayı öyle mükemmel kullanırlar ki ebeveynlerin çoğu yiyecek ağlamasıyla bezimi değiştir ağlamasının arasındaki farkı anlayabildiklerini söyler.

Ağlamak yeni doğanların ilk istek bildirimidir ve hayatta kalmak için olmazsa olmazdır.

Çocuklar büyürken, daha belli başlı talepleri olur ve istek bildirme becerileri bu taleplerle aynı seviyede gelişir. Altı ya da sekiz aylık bir çocuk kucağa alınmayı ya da meyve suyu isteyebilir ve daha yeni sayılabilecek bu gibi ihtiyaçlarının karşılanmasında bir iletişim sistemi geliştirir. Normal gelişim gösteren bir çocuk, parmağıyla işaret etmeyi, kolunu kaldırmayı veya başka türden bir jesti öğrenebilir. Otizmlili veya diğer gelişimsel yetersizliği olan çocuklar bu tür jest becerilerini geliştiremeyebilirler, işte bu aslında otizmin en göze çarpan belirtilerinden biridir. Çocuğun 18 aylıkken işaret edememesi. Çocuk işaret edemediği için ağlamanın devam etme olasılığı fazladır. Bu durumda ihtiyaçlarını başkasına iletmemeyen çocukların ağlamaya devam ettiği görülür ve öfke nöbetleri başlar.

Eğer çocuğunuza iletişim becerilerini öğretmek isterseniz, ona nasıl istek bildireceğini öğretmeniz kazandırabileceğiniz en temel beceri olacaktır. O halde işe koyulmadan önce çok güçlü ödüllerle elinizi güçlendirdiğinizden ve çalışma alanınızı ödüllerle eşleştirdiğinizden emin olun.

Bunu nasıl yapacağınız konusunda bilgiye ihtiyacınız varsa birinci bölümü (Öğrenmeye Hazırlık ve Ödül Belirleme) yeniden okuyun. Ayrıca, çocuğunuzun belli bir takım şeylerle motive olduğunu bilmelisiniz. Bunlar,

çocuğunuzun masanın üstünde bir şeye uzanması (kraker veya meyve suyu gibi) veya elinizden tutup sizi bir nesneye veya etkinliğe götürmesi gibi hareketlerle kendini belli eder. Kimi çocuk arzularını parmakla işaret ederken, kimi arzu ettiği şeyi göstermek için belirsiz sesler çıkarır.

Dört yaşında ve yeni otizm teşhisi almış Tolga örneğine bakalım. Ebeveynleri çok tedirgin. Tolga birkaç sözcük söyleyebiliyor ama istediği nesnelere görebileceği bir yerde duruyor olsa dahi, hiçbir şey için istek bildiremiyor. Göz önündeki nesnelere için istek bildirme, gözden uzak nesnelere ve eylemlere için istek bildirmekten

daha kolay olduğu için, önce Tolga'ya göz önündeki nesnelere için sözlü istek bildirmeyi öğretmeye odaklanacağız. Tolga top, kitap, yatak ve uçak gibi bazı nesnelere adlandırabiliyor. Tolga'nın en güçlü ödülleri: Cips, yumuşak şeker, meyve suyu, su, resimli kitaplar, videolar, salıncakta sallanmak, küçük bir trampolinde zıplamak ve büyük bir pilates topunda zıplamak. Anne babası ona, ufak bir çocuk masası satın alıp oturma odasındaki televizyonun yanına koydu ve haftada üç gün çalışması için ona az da olsa deneyim sahibi olan bir terapist tuttu. Masaya oturmak, terapisti veya annesi tarafından yönlendirildiği halde Tolga'nın hiç ilgisini çekmedi, hatta masaya gitmeye direndi. Yerde yap-boz tamamlıyor, arabaları sıraya dizip eşliyor ama o oynarken bir yetişkin müdahale ederse bundan hiç hoşlanmıyor. Hem annesi hem de terapisti, ona istek bildirmeyi öğretmek için hazır olduklarını düşünüyorlar. Doğru mu? Yanlış!

İstek bildirmeyi öğretmeye başlamadan önce aşağıda belirtilen birkaç konuyu ele almak gerekir. Her şeyden önce ortam, programın başarılı olabilmesine yetecek kadar ödüllere eşleştirilmemiş. Eğer talepleri aceleyle getirirseniz, çocuğunuz olup bitenlere iyi bir tepki vermeyecektir.

Ortamda ne kadar çok ödül bulursanız azdır. Çocuğunuzdan tek bir talepte bulunacak dahi olsanız, size koşarak geldiğinden, yerde veya masada insanlarla birlikte mutlu olduğundan emin olmalısınız. Çocuğunuz tercih ettiği nesnelere ulaşabilmeli, herhangi bir talepte bulunulmadan da ona verilen

ödülleri alabilmelidir. İşte ortam böyle olduğu zaman, istek bildirme eğitiminizi başlatabilirsiniz.

İstek bildirme eğitimine başlarken, Tolga'nın hâlihazırda söylediği sözcüklere iyice bir bakın, hangilerinin istek bildirmede ilk etapta kullanmaya uygun olduğunu analiz edin. Tolga, top ve kitap kelimelerini adlandırabildiğinden istek bildirirken kullanması için ilk öğreteceğiniz bu kelimeler, ödülleri de pilates topunun üzerinde zıplamak ve sevdiği kitabı incelemek olmalıdır. Küçük yaştaki çocukların çoğu, başlangıçta üç ile beş istek bildiriminde bulunmayı öğrenmelidir. Tolga zaten birkaç sözcük söyleyebildiği için, onun durumuna özgü olarak beş istek bildirimini hedefleyerek işe başlamak iyi olur.

Bir kerede sadece tek bir istek bildirmeye odaklanmayın çünkü çocuğunuz bu durumu ileride aşırı düzeyde genelleyecektir. Örneğin, çocuğunuz “film” diyerek istekte bulunmayı öğrenir ve her istek bildirdiğinde kısa bir süre film izlerse, nihayetinde, ne zaman film izlemek istese “film” demesi gerektiğini öğrenecektir. Ama aynı çocuk sadece bir istek bildiriminde bulunmayı öğrenmişse, aslında meyve suyu veya top gibi başka şeyler istediğinde dahi yine “film” diyerek bu kullanımı aşırı genellebilir. Bu yüzden bir kerede üç ile beş istek bildirmeyi öğretmek kesinlikle önemlidir.

Çocuklara istek bildirme öğretilirken yapılan başka bir yanlış ise “daha” ve “lütfen” sözcüklerini kullanmaktır. Bunlar genellikle, zamanından önce öğretilen sözcüklerdir. Çocuklar, bir şeyi istiyorlarsa onun “daha fazlası” için istek bildirebileceğini öğrenmiş olur, ancak bu durumda nesnenin kendisini belirterek istek bildirimi yapmazlar. “Lütfen” ve “daha fazla” gibi soyut kavramlar, ifade edici dil sorunları yaşayan çocuk için pek de anlaşılır değildir. Bunun yerine, göz önündeki elle tutulur bir nesne için istek bildirmeyi öğretmelisiniz, öyle ki daha sonra nesne göz önünden kalktığında da çocuğunuzun bu nesne için istek bildirmesini ümit edebilmeliyiz, örneğin buzdolabındaki dondurmaya isteyecek olması gibi. Tolga eğer “Daha fazla...” demeyi öğreniyorsa, yukarıda ifade ettiğimiz durum asla gerçekleşmeyecektir. Yani, dondurma gözden uzakta olduğunda, Tolga'nın “daha fazlasını” istediği şeyin ne olduğunu anlamaya çalışan yetişkin hiçbir fikre sahip olamayacaktır.

Tüm bunlara ek olarak, ifade edici dil becerilerinin gelişiminde gerilik olan bir çocuktan tam cümleler kurarak istek bildirmesini beklememelisiniz. Eğer çocuğunuz bisküvi istiyorsa ve “Bisküvi” diyerek istek bildiriyorsa, ona bisküvi vermeniz uygundur. Göstereceği gelişme, çocuğunuzun cümlelerinin ne kadar uzun olduğuyla değil, sözcükleri veya işaretleri kullanarak size kaç farklı ihtiyaç ve isteği iletebildiğiyle ölçülür.

Çocuğunuzun sözcükleri bir araya getirerek cümle kurması, gözden uzak pek çok nesneyi istemekte de ustalaşmasının ardından gelecektir. Bu başarıldıktan sonra, nesneyi tanımlamaya yardımcı olan iki veya üç sözcüklü cümleciklere başlayabilirsiniz. Örneğin, kırmızı araba, çikolatalı bisküvi veya kremalı bisküvi olabilir. Sözcükler her seferinde bir tane olacak şekilde eklenmeli ve ileride çocuğa isteğini belirginleştirmekte yardımcı olacak bir anlam katmalıdır.

Şimdi ne yapılmaması gerektiğini bildiğinize göre, Tolga'ya istek bildirmeyi öğretmeye hazırsınız demektir. Top ve kitap da dahil olmak üzere birkaç hedef istek bildirimi seçmiştiniz. Tolga'nın bu sözcükleri söyleyebildiğini zaten biliyorsunuz, ayrıca aynı nesnelere çocuğunuzun ödülü, yani ona bu nesnelere için istek bildirmeyi öğretmek daha da kolay olacak. Başlangıçta becerileri kolay tutmak önemlidir.

Top ve kitaba ek olarak, bir iki yiyecek seçmelisiniz. Şöyle bir düşünersek, ilk istek bildirimleri için birkaç tane yiyecek ile birkaç tane etkinlik seçmek iyi olacaktır. Ama beş tane yiyeceği seçmeyin, çocuğunuz gün boyunca farklı etkinliklerle meşgul olmak isteyecektir. Siz de istek bildirmeyi gün içerisinde yayılacak şekilde öğretmelisiniz. Eğer ilk istek bildirimleriniz yiyecek olursa, sadece yemek saatinde öğretim yapabilirsiniz.

Tolga'nın ödül listesine tekrar bakın ve yenen ödüllerinin uygunluğunu bir değerlendirmeden geçirin. İlk istek bildirimlerinde zor nesnelere; kızarmış patates, et veya dondurma gibi şeylerdir. Çünkü gün boyunca bunları sıcak veya soğuk tutmak gerektiğinden, bunları çocuğa hemen verebilmek zor olacaktır. Yumuşak şeker ve çips ödül listesine yer aldığı ve çocuğa vermesi de kolay olduğundan, bu nesnelere seçmek mantıklı olacaktır. Beşinci nesne olarak da meyve suyunu koyulabilir, çünkü Tolga sudan çok meyve suyunu sever gibi görünmekte.

Başlangıçta hangi istek bildirimlerini seçmek gerektiğine karar verirken, kendinizi dilini bilmediğiniz yabancı bir ülkede hayal edin. İhtiyaçlarınızı karşılamak için bilmek isteyeceğiniz ilk sözcükler hangileri olurdu? Gerektiğinde sorabilmek için tuvalet, su, yiyecek, taksi veya otel gibi kelimeleri öğrenmek isterdiniz. İşte ihtiyaçlarını karşılamak için çocuğunuz için de benzer amaçlı kelimeler geçerlidir. Öyleyse, hedeflediğimiz ilk istek bildirimleri şunlar: Top, kitap, çips, şeker ve meyve suyu. Bunlar Tolgaya istek bildirmeyi öğreteceğimiz ilk sözcükler olacak.

Aklınızda tutmanız gereken, normal gelişen bir çocuğun birkaç denemeden sonra istemeyi öğreneceği şeyi, gelişimsel yetersizliği olan çocukların çok daha fazla tekrarlarla öğreneceğidir. Sizin göreviniz bunu yapabilmesi için gün içinde ona pek çok fırsat sunmaktır. Aslına bakarsanız, çocuğunuza istek bildirmesi için her gün yüzlerce fırsat sunmayı hedeflemelisiniz. Bunun anlamı, bir şey istemek için çocuğunuzun tekrar tekrar motive olacağı bir atmosfer yaratmak zorunda olmanızdır.

İstek bildirme seansı yapmak için, ödüllerden birini alıp (örneğin cips) onu küçük parçalara bölmelisiniz. On tane cipsin her biri dörder parçaya, bir kurabiye de on parçaya bölünebilir, böylece çocuğunuza toplamda 50 fırsat sunarak sevdiği iki nesne için istek bildirmesi amacıyla bir seans oluşturmuş olursunuz. İstek bildirme seansı iki dakika kadar kısa sürebileceği gibi, tamamlaması yarım saat kadar uzun sürebilir. Bu zaman dilimi, tamamen çocuğunuzun istek bildirmesine odaklandığınız yerdir. Seanslar aynı zamanda çocuğunuzla olumlu ilişki geliştirebilmeniz için size imkân verecektir.

İstek bildirme seansına hazırlanmak için beş tane ödül toplamalı ve seansın nerede yapılacağını belirlemelisiniz. Masa veya yer olabilir, çocuğunuz hangisini tercih ederse... Cipsleri ve şekerleri şeffaf torbalara koyun ki çocuk onları görebilsin. Masada, meyve suyu kutusunun yanına küçük bir bardak koyun.

Eğer seçtiğiniz ödüller güçlü ise ve çalışma alanınızı da ödüllerle iyi eşleştirdiyse, çocuğunuz o en çok sevdiği beş şeyi sizin önünüze dizilmiş görünce yanınıza gelecektir. Muhtemelen ilk hangisini istediğini işaret ederek gösterecektir.

Çocuğunuz topun üzerinde zıplamaya başlayabilir veya cip torbasını kapabilir. Çocuğu konuşmaya zorlayamayacağınıza göre, isteğini bildirmesini sağlamak için yolu biraz uzatmanız gerekebilir. Tolga büyük olasılıkla istek bildirme seansına gönüllü katılacaktır, çünkü orada en güçlü ödülleri bulunmaktadır. Topun üzerinde sıçramaya başlayabilir. Siz o zaman elini tutup onu daha da yükseğe sıçratmaya başlayın, yani bilerek onun hoşlandığı şeyi yapın. Topun üzerinde sıçramaktan açıkça zevk aldığı gözlemlediğinizde (sizi devam etmeye teşvik ediyorsa, sizi uzaklaştırmak için itmiyorsa) çok net bir biçimde üç kez “top” sözcüğünü söyleyin. Her top değişiminden sonra arada 1 ya da 2 saniye bekleyin.

Topun üzerinde zıpladığı için “hop” ile “top” sözcüğünü karıştırma ihtimali sizi endişelendirmesin. Tolga’nın zaten top diyebilme ihtimaline sırtınızı dayıyorsunuz, sizin başlangıç nokتانız bu. Çocuğunuz bir dakika kadar mutlu bir biçimde zıpladıktan sonra, ellerinizle, ki zaten Tolga’nın ellerini tutuyor olmanız lazım, zıplamasını yavaşlatıp durmasını sağlayın. Şimdi ödül durduğuna göre, çabucak “top” sözcüğünü (3 kez) yeniden tekrar edin ve ardından onu zıplatmaya başlayın.

Bu seans sırasında eğer Tolga sizin söylediğınızı tekrarlırsa veya “top” sözcüğünü kendiliğinden söylese, hemen onu en yükseğe, en hızlı bir şekilde zıplatmanız, ona övgüler Yağdırmanız, ödüller sunmanız gerekir. Bunun için “Çok güzel söyledin! Top!”, “Top, top... Tolga top dedi!” veya benzer ifadeler kullanmalısınız.

Başlarda talepleri çok hafif ve basit tutmak çok önemlidir. Topu zıplatmasını sağlamak istiyorsanız; “Top demelisin, hadi söyle: Top!” gibi cümleler kullanmayın. Size öyle gibi görünmese de böylesi bir talep çok büyüktür. Tolga için bu cümleyi işleyip anlamak imkânsızdır. O bunu ödüllendirmenin bittiği ve çalışmanın başladığı şeklinde yorumlar.

Tolga, istek bildirme seansında top sözcüğünü söylemeyebilir, bunun üzerinde fazla durmayın. Tolga’nın topa karşı ilgisi kaybolana kadar yaptığınızı sürdürün veya başka bir istek bildirmeye geçin. Bazı çocuklarda, sunulan ödül en sevdiği ise (yani birden ona kadar ölçekte, on numara ise) ve başka bir nesneye geçecekseniz, çalışma alanından o ödülü çıkartmanız gerekebilir, çünkü nesnenin orada olması dikkatini başka yöne yönlendirmesine engel olabilir. İstek bildirme seansları Tolga’nın aç olduğu zamanlarda yürütülmelidir, böylece onun için hazırladığınız yiyecekleri talep etmeyi isteyecek kadar motive olacaktır.

Çocuğunuzun ödüllerden birini açık farkla diğerlerinden fazla sevdiği durumda, istek bildirme seansı sırasında ödülleri harmanlamanız için size bir strateji sunalım: Tolga halen topun üzerinde oturuyorken ona bir çips verin ve nesneyi 3 kez adlandırın, ardından topu masanın yanına yaklaştırın, böyle yaparsanız diğer nesnelere çalışması için aşağı inmesi gerekmeyecektir. Bu durumda top, Tolga öğrenmeye devam ederken, sandalye işlevini görecektir. Ne olursa olsun sakın onu toptan indirip masaya çekmeyin, böyle yaparsanız oluşturmaya çalıştığınızı eşleştirmenin tamamını etkisiz hale getirirsiniz. Eğer top onu gerçekten motive ettiyse ancak sergilediği motivasyon diğer hedef

İstek bildirimleri için geçerli değilse, o halde diğer nesnelere çalışamazsınız. Daha önce de belirttiğimiz gibi, istek bildirmenin öncesinde daima bir arzu olmalıdır.

Diğer nesnelere benzer bir sürece girin. Tolga'ya resimli kitabına ulaşmak için istek bildirmeyi öğretirken, "kitap" sözcüğü üzerinde yoğunlaşarak çalışın. Tolga birkaç tane istek bildirme becerisi kazandıktan sonra, onu 2 sözcüklü cümleciklere yine esas sözcüğünüz üzerinden ilerletebilirsiniz; örneğin "Topu zıplat" veya "Topu yuvarla" veya "Hayvanlı kitap" ya da "Arabalı kitap" gibi...

Tolga bir kez doğaçlama şeklinde hedef nesnelere biri için istek bildirdi mi, hemen listenize bir hedef daha ekleyebilirsiniz. Ek hedefleri belirlerken, istek bildirimlerinin tiplerini; yiyecekler, nesnelere ve etkinlikler olarak harmanlamış olmaya özen gösterin ve her bir istek bildirimi için çocuğun vereceği hedef tepkiyi sadece bir sözcük olacak şekilde seçin.

Ama ya işe yaramazsa? Ya en sevdiği ödüllere yüzlerce deneme yaptığınız ve Tolga hâlâ istek bildirmiyorsa? Böyle şeyler oluyor, ama stratejimiz yok değil. Bu defa, sözcükleri işaret diliyle eşleştirmeniz gerekecek; bu konuda bir uzmana başvurmanızı öneririz. İşaret dili kolayca ipucu verilebilen bir stratejidir ve bazen çocuğunuzun bütün ihtiyacı sözcükle onu istemek arasında bağlantı kurmaktan ibarettir. İyi haber şu ki, Tolga'nın durumunda olup birkaç sözcük söyleyebilen çocuklarda, dikkatli bir ilişki geliştirme ve sık yapılan istek bildirme seansları mutlaka nesnelere için istek bildirme ile sonuçlanmaktadır. Göz önündeki şeyler için istek bildiriminde bulunacağı 30-40 sözcüğü kullanmaya

başladıktan sonra, gözden uzak olan nesnelere için istek bildirme çalışmalarına başlayabilirsiniz. Daima gözden uzak olan eylemleri seçerek bu çalışmayı başlatmak en iyi sonucu verir. Örneğin, salıncaktayken "Salla" demek gibi ya da "Gıdıkla", "Aç", "Kaldır" da işe yaramaktadır.

Nesnelerin görünürlüğünü aşama aşama silikleştirdiğinizden emin olmalısınız. Yani, Tolga birkaç kez cips istemiş ve hâlâ daha fazla cips istiyorken, cips torbasını masanın altına veya masadaki bir şeyin arkasına koyabilirsiniz.

Göremediği zaman Tolga talep etmiyorsa, çabucak ona cipsi gösterip tekrar yerine koyabilir, sözcüğü söylemesi için ipucu sunabilir ve ardından ona cipsi verebilirsiniz.

Tolga ile bir gelişme kaydedip kaydetmediğinizi nasıl anlarsınız? Veri toplamak çok önemlidir, veri toplarsanız ne kadar öğrendiğini bilebilirsiniz. Hem onun hem de sizin için harika bir deneyimdir bu. Bazen sanki hiç yol kat etmediğinizi düşündüğünüz zamanlar olur ama verileriniz elinizde olunca, Tolga ile birlikte gerçekten ne kadar ilerleyebildiğinizi kavramış olursunuz. Uygulama ilerledikçe ve daha karmaşık hale geldikçe veri topladığınıza çok daha memnun olacaksınız. Bunun için resimdeki gibi bir puantör (sayaç) kullanabilirsiniz.

Kırtasiye veya hac ürünleri satan mağazalardan birkaç tane sayaç (zikirmatik) alabilirsiniz. Gün içinde farklı öğretim hedeflerinde kullanmak amacıyla elinizin altında birkaç tane olması kullanışlı olur. İstek bildirme seanslarında, çocuk istek bildirmeyi gerçekleştirdiği zaman her defasında sayılmalıdır. İstek bildirmesi için harcanan zaman dahilinde elde ettiğiniz bildirimlerinin sayısını yazabilirsiniz. Ardından, puantör göstergesini sıfırlayıp bir sonraki seansa hazır edersiniz.

İstek bildirmeyi saymaya alıştıktan sonra, seans içinde aynı anda iki puantör kullanabilirsiniz. Bir tanesiyle yardım verilmiş istekleri (yani sizin cips dediğiniz, onun da sizi tekrar ederek cips dediklerini) sayarken, diğer puantör ile bağımsız istekleri sayabilirsiniz (yani siz sözel ipucu sunmadan cips dediklerini). Başlarda, bağımsız yapılan istek bildirimlerinin en az iki katı ipucu verilerek gerçekleşen istek bildirimini olduğunu göreceksiniz. (Örneğin, 2 kez “siz cips demeden” yapılmış denemeye karşılık, 4 kez “önce sizin cips dediğiniz” deneme gibi...)

Puantör kullanmanın yerine başka bir seçenek ise, hedeflenmiş beş istek bildirimini için çetele tutarak istek gerçekleştiğinde işaret koymaktır. Çocuğunuz bir nesne için çok sayıda mı istek bildiriyor? Diğerlerini seyrek mi istiyor? (Tablo 1 anlamanıza yardımcı olacaktır.) Her iki yolla da programınızın nasıl işlediğine veya işlemediğine ilişkin elinizde bilgi olacak. Eğer biraz rekabetçi bir yapınız varsa, bu tür çeteleler günlük veya haftalık bazda istek bildirimlerinin sayısını artırmanızda teşvik edici olacaktır. Yüksek oranda istek bildirimine geçmeden önce, çocuğunuzun dil alt yapısının güçlü olduğundan emin olmalısınız.

Tablo 1: İstek bildirme çetele sayfası		
Tarih: 23 Haziran 2017		
Süre: 15 dakika		
	Yardımlı	Yardımsız
TOP	//	////
KİTAP	/	////////
CİPS	////////	/
ŞEKER	//	////////
MEYVE SUYU	////////	/

Çocuğunuzun “ilgi” veya herhangi bir şeyin “bilgisi” için istek bildirmesi yıllar alabilir ama nihayetinde çocuğunuz sizinle çok daha fazla iletişime geçiyor olacak. Yüreğinizi ferah tutarak cesaretle işe başlayın, zira hem siz hem de çocuğunuz için bu hayat boyu sürecek bir süreç olacak.

Çocuğunuz bir sonraki aşamaya hazır olunca, elbette daha karmaşık kavramları öğretmeyi isteyeceksiniz. Çocuğunuzun kendi belirleyeceği hıza sadık kalın. Böylece pekiştirme yüksek seviyede kalmış olur. Çocuğunuz hem göz önündeki hem de gözden uzak nesnelere, eylemler ve etkinlikler için çok sayıda istek bildirmeye başladığında, ilgi talep eden istek bildirimlerine geçebilirsiniz. Bunlar “Hey, şuna bak!” ,“Bak ne yaptım!” veya “Bak, burada bir kedi var.” gibi cümleciklerdir. Bunlar karmaşıktır çünkü daha önce öğrendiğimiz gibi, bir sözcük veya cümlecğin istek olabilmesi için bir motivasyona ihtiyaç vardır. Gerçek bir istek bildirimi olabilmesi için, Tolga’nın sizin dikkatinizi çekmesi ve bunu sorabilmesi gerekir. Yiyecekler için motivasyon oluşturmak oldukça kolayken, çocuğunuzun sizin bir kediye bakmanızı istemesini sağlamak çok daha zordur.

Çocuğunuzun öğreneceği bir diğer talep türü ise, bilgi edinmek için istek bildirmesidir. Bilgi edinmek için istek bildirme “Ayakkabılarım nerede?”, “Çantada ne var?” veya “Bunu nasıl yaptın?” gibi sorular içerir. Bilgi edinmek için bu tür istek bildirmelerini öğretmek evet zordur ama yapılabilir. Lütfen yavaş yavaş ilerlemeniz gerektiğini aklınızda tutun. Ödüllerle birlikte çalışıp, çocuğunuzun bir konuda bilgi sahibi olmayı istemesi için onun aklını çelin. Örneğin, içini göstermeyen bir torbaya çocuğunuzun en sevdiği birkaç ödülü koyabilir ve onu meraklandırmak için torbayı ona göstererek sallayabilirsiniz.

Çocuk içinde ne var diye torbaya bakmak istediğinde (bu motivasyon olur) ipucu vererek Tolga'ya "Ne?" veya "Ne var torbada?" dedirtmelisiniz, ardından da bilgiyi ona çantayı vererek ve ödülünü içinden almasına izin vererek sunmalısınız.

Çocuğunuz ihtiyaçlarını karşılamak için istek bildirmeye başlayınca, büyük olasılıkla davranışlarında da olumlu bir değişim göreceksiniz. Göremiyorsanız, listenize geri dönmeli ve ihtiyaç duyduklarını ve istediklerini dahil etmiş misiniz diye kontrol etmeli, ortamını mümkün olduğunca zenginleştirmelisiniz. Çocuğunuz eninde sonunda o noktaya varacaktır.

Şimdi çocuğunuzun iletişimsel becerilerini artıracak diğer sözel becerilere geçmenin sırası geldi. Şu ana kadar belki çok ileri bir seviyeye gelemedik ama sanırım siz de çocuğunuzun tek sözcüklü istek bildirimleri dahi olsa iletişim kurarken görünce mutlu olmuşsunuzdur.

BASİT KOMUTLARI YERİNE GETİRME

3. BÖLÜM

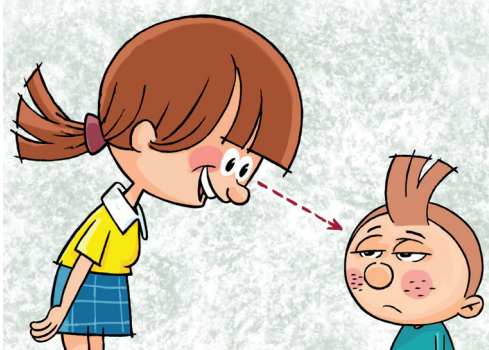
BASİT KOMUTLARI YERİNE GETİRME

Her ne kadar dil ve iletişimden söz edildiğinde akla çoğunlukla ve öncelikle ifade edici dil becerileri, yani konuşma gelse de, iletişim kurabilmek için ifade etmenin yanı sıra başkalarının söylediklerini anlamaya da gereksinim duyarız.

Günlük yaşam akışında iletişim kurmak ya da sosyal etkileşim başlatmak için çoğu kez insanlara isimleriyle sesleniriz. Kimi zaman onların dikkatini çekebilmek için seslenirken sesimizi yükselttiğimiz ve vücut hareketlerimizi kullandığımız durumlar da olur. İnsanların dikkatini kendimize çektiğimizden emin olduktan sonra iletmek istediğimiz mesajı ifade etmeyi tercih ederiz. Bunun için dikkatini çekmeye çalıştığımız kişinin bize bakıp bakmadığını ve bizimle göz kontağı kurup kurmadığını kontrol ederiz. Başkalarının bize isimimizle seslenmesi durumunda da bunu bir iletişim girişimi olarak algılar ve dikkatimizi ismimizi söyleyen kişiye yöneltiriz. Bu sırada çoğunlukla bize seslenen kişiye doğru bakar ve onunla göz kontağı kurarız.

Bu bölümde, alıcı dil becerisi olarak kabul edilen; adı seslenildiğinde tepki verme ve başkalarının komutlarını yerine getirme becerilerinin nasıl öğretileceği üzerinde duracağız. Günümüzde, herhangi bir toplumda bağımsız olarak yaşayabilmek için, binlerce alıcı dil mesajını alabilmek ve bunların her birine uygun tepkiler verebilmek gerekmektedir. Bu mesajların bazıları oldukça basitken, bazıları son derece karmaşıktır.

Alıcı dil becerilerini öğretirken çocuktan, bir başka kişinin sözel ifadesini anlaması ve bu ifadenin barındırdığı yönergeye uygun tepkide bulunması beklenmektedir.

Örneğin, “Buraya gel.” denildiğinde yanına gelme ve “Oyun zamanı!” denildiğinde oyun alanına gitme becerileri, birer alıcı dil becerisidir. Bu bölümde öncelikle çocuklara adı seslenildiğinde tepki verme ve basit komutları yerine getirme becerilerinin nasıl öğretileceğine ilişkin önerilerden bahsedeceğiz.

Sadece konuşmada gecikmesi olan normal gelişim gösteren çocuklar ile gelişimsel gecikmesi olan bazı çocuklar karşılaştırıldığında iki grubun da aynı derecede alıcı dil becerilerine sahip olduğu görülür. Pek çok ebeveyn, çocuklarının nasıl da ona söylenen her şeyi anladığı konusunda yorumlarda bulunur, aynı zamanda çocukları ebeveynlerin isteklerini de yerine getirmektedir. Konuşamayan bir çocuk “Bana topu getir.” veya “Git de bezini getir.” gibi cümlelerle kendisinden istenene pekâlâ tepki verebilir. Ancak otizmli çocuklar kimi zaman sanki işitme sorunu yaşıyor gibidirler, kendilerinden istenene hiçbir tepki göstermezler. Hatta bazı ebeveynler başka doktorlara gitmeden önce çocuklarını odyologa gösterirler. Diğer bazı ebeveynler ise çocuklarının adına tepki vermese de başka durumlarda kulaklarının çok iyi duyduğunu belirtirler.

DEĞERLENDİRME

Danışmanlık yaptığımız ebeveylere istediğimiz ilk şey, çocuklarının adını çok tekrar etmeyi bırakmaları olur. Ebeveynler istediklerinin ne olduğunu çocuğa anlatma ve yaptırma çabalarına dalıp gitmişken aslında çocuklarının adını talepleriyle tamamıyla eşleştirirler. Dolayısıyla bütün gün duyduğu tek şey: “Doruk ayakkabılarını al” veya “Doruk burnuna dokun” veya “Doruk buraya gel”den ibarettir. Çocuk, nadiren tepki verdiği için ve ebeveynler onu harekete geçirmek için ipucu vermeyi henüz bilmediklerinden, her seferinde daha da yüksek sesle konuşurlar. Talepleriyle eşleştirdikleri çocuğun adını gün boyunca defalarca tekrar ederler. Ebeveynlere, -içinde çocuklarının adı geçmeyen- basit bir dile ihtiyacı olduklarını söyleriz. “Buraya gel”, “Ayakkabılarını al” gibi... Ayrıca, çocuklarının adını taleplerle değil, olumlu pekiştirmeye eşleştirmeleri gerektiğini söyleriz. Örneğin, adını ona yiyecek, içecek veya eğlenceli etkinlikler yaparken sunmalarını söyleriz. “Doruk, al sana patates cipsi” veya “Doruk, salıncakta sallanalım” veya “Hoppacık, Doruk” gibi...

Çocuğunuzun alıcı dilini değerlendirmekte en zor kısım, çocuğunuzun değerlendiren ve onunla çalışırken ona beden dilinizi kullanarak veya görsel olarak bir ipucu sunmadığınızdan emin olmanızdır. Alıcı dil becerilerini değerlendirirken elleriniz iki yanınızda hareketsiz durmalı, sesiniz, hatta bakışlarınız bile nötr olmalı, hiçbir şekilde ipucu vermemelidir. Bu haldeyken açık ve kesin bir yönerge verin, örneğin “Burnuna dokun” deyin.

Eğer çocuk burnuna dokunursa ne söylediğinizi anlamıştır. Fakat önce başına, sonra burnuna dokunursa bu hata olarak kabul edilir. Kimi otizmlilik çocuklarda ilk değerlendirmenizde hiç alıcı dil becerisi bulamazsınız, kimi otizmlilik çocuklar ise bu alanda neredeyse yaşına uygun davranır.

Çocuğunuzun günlük yaşamında yerine getirmesi uygun olan yönergeleri yukarıda anlatıldığı gibi değerlendirin. Zorlandığı yönergelerin öğretiminin daha sonra gerçekleştirme tercih edin. Aşağıdaki tabloda küçük yaştaki

çocukların yerine getirebileceği bazı basit yönergelere örnek verilmiştir. Arzu ederseniz bu yönergelerden de yararlanabilirsiniz.

Basit Yönergeler

Alkış yap	Evet yap (Başını yukarı aşağı sallar)	Kollarını bağla
Bana bak	Hayır yap (Başını sağa sola sallar)	Dur
Bay bay yap	Otur	Koş
Eller yukarı	Ayaklarını yere vur	Başına dokun
Eller aşağı	Masaya vur	Karnın nerede
Buraya gel	Kapıyı aç	Ayakkabına dokun
Ayağa kalk	Zıpla	Bekle

ÖĞRETİM

Adı seslenildiğinde tepki vermeyi öğretme

Çocuğunuza yönerge takip etmeyi öğretirken ipucu vermek, izlemeniz gereken önemli bir yöntemdir. Önceki bölümde belirttiğimiz gibi, çocuğunuzun adını taleplerle ilişkilendirmeyin. Adı seslenildiğinde tepki vermek otizmlilik pek çok çocuğun sahip olmadığı bir beceridir. Çocuğunuzun adını kullanma sıklığına sınır koymanız, adıyla çağrıldığında tepki vermeyi öğrenmesine yardımcı olacaktır.

Bu şekilde adını, kendisinden talep edilen bir sürü şeyin parçası olarak görmeyecektir. Çocuğunuzun adına tepki vermesi için önerilen strateji şöyle: Doruk, birisi ona adıyla seslendiğinde neredeyse hiç tepki vermemektedir. İlk iş olarak, çevresindeki herkese gün boyu onun adını kullanmayı bırakmalarını veya sınırlandırmalarını söyleyin. Ardından Doruk'un kolay tüketilen veya kontrol edilebilen pekiştiricilerinden en güçlü birkaç tanesini alın (örneğin cips ve baloncuklar diyelim). Kendisi başka bir etkinlikle meşgulken tam arkasında durun. Yarım metre kadar arkasındayken adıyla

onu çağırın ve hemen omzundan tutarak onu kendinize çevirin, ardından ona bir cips verin. Aşama aşama, ipucunu geri çekin; omzuna dokunmayı 1-2 saniye geciktirin veya omzundan yaptığınız yönlendirmeyi azaltın. Adına tepki verme çalışması bu şekilde, gün boyunca -pekiştireç sunabildiğiniz her an sürdürülebilir. Çocuğunuzu bitmeyen taleplerle bombardımana tutmayın.

Bu program, hem çocuğunuzun hem de sizin yapabildiğinizi görmeniz bakımından güven kazanmanız amacıyla başlangıç seviyesinde kolay tutulmuştur. Süreç boyunca, çocuğunuza yaptığınız her olumsuz yorum veya düzeltmeye karşı bol miktarda olumlu konuşma sunduğunuzdan emin olmalısınız. Uzmanlar, her bir olumsuz yorum karşılığında sekiz olumlu yorum kullanılması gerektiğine işaret eder. Peki olumlu yorum ve olumsuz yorum nedir?

Olumlu Yorum:

Anne: Doruk! Hadi sandalyene otur.

Doruk sandalyeye oturur.

Anne: “Çok güzel oturdun!” “Aferin Doruk!” veya sadece aferin anlamında baş parmak gösterir.

Olumsuz Yorum:

Anne: Doruk! Hadi sandalyene otur.

Doruk sandalyeye oturmaz.

Anne: Hadi ayakta durma, sandalyene otur. **(1. Olumsuz yorum).**

Doruk yine de sandalyeye oturmaz.

Anne: Hayır anlamında kafasını sağa sola sallar ve “Doruk, yemek yerken sandalyeye oturmamız gerektiğini hatırla.” der. **(2. Olumsuz yorum).**

Yukarıda verilen örneklerde kimi anne-babalar ve uzmanlar olumsuz bir ifade kullanmadıkları için ikinci olumsuz yorumu yorumu olumlu olarak kabul etmek isterler ancak bu yanlıştır. Hayır anlamında kafa sallarken yüzümüzde olumlu bir ifade bile olsa yaptığımız yorum olumsuzdur ve bu şekilde kayıt etmemiz gerekir.

Olumlu ve olumsuz yorumların kayıt edilmesinde her kategori için ayrılmış kolonların bulunduğu aşağıdaki gibi basit bir veri formu kullanın. Çocuğunuzla girdiğiniz etkileşimlerin 15 dakikalık veya 1 saatlik verilerini çentikler halinde bu veri formundaki uygun bölüme işaretleyin. Her 15 dakikada veya 1 saatte formdaki verileri sayın ve yaptığınız her 1 olumsuz yorum için çocuğunuza 8 tane olumlu yorum yapmanız gerektiğini unutmayın. Bu programa sadece siz değil, eşiniz, bakıcınız, eşinizin annesi vb. dahil herkesin katılmasını sağlayın.

Yorum Tipleri		
Tarih:	Olumlu	Olumsuz
11:00 - 11:15	//	////
11:15 - 11:30	///	//
11:30 - 11:45		

Herkes bir arada çalışırsa, kısa süre içinde çocuğunuzun basit komutları takip etmeye başladığını fark edeceksiniz. Aksi takdirde problem davranışlarda tırmanmalar ve söz dinlememeler görmeye devam edeceksiniz. Eğer sizde de durum buysa, çocuğunuzun yetişkinlerle olan ilişkisini gözlemlerken yetişkinler tarafından yapılan olumlu ve olumsuz yorumları sayıp uygulamayı kimin takip etmediğini anlayabilirsiniz. Bu kişiyle gözlem sonuçlarınızı paylaşın ve ardından ondan sizi çocukla etkileşim içindeyken izlemesini isteyin ve sonrasında kişinin olumlu ve olumsuz yorumlarını yeniden sayın.

Genellikle insanların olumlu oldukları konusunu kolayca abarttıklarını (gerçeğin aslında öyle olmadığını), yaptıkları olumsuz yorumları ise aslında o kadar da olumsuz olmadığını savunarak hafife aldıklarını gözlemliyoruz.

Basit komutları yerine getirmeyi öğretme

Yoğun öğretim seansları vermeye başlamadan önce elinizde makul sayıda “hedeflenmiş basit komut listenizin” olması tavsiye edilir. Yoğun öğretim esnasında, basit komutları takip etme, vücut bölümleri ve nesne tanıma gibi birkaç tane alıcı dil programı başlatmanız da önerilir.

Her bir alıcı dil programı için en az iki hedefiniz olmalıdır, böylece çocuğunuzun ikisi arasındaki farkı anladığını söyleyebilirsiniz. Çocuğu otizm tanısı aldıktan sonra davranış analistliği eğitimi alan ve bu alanda

doktora yapan Dr. Mary Barbera, bu konuyla ilgili bir anısını şöyle aktarır;

“Danışmanlık vermeye başladığım ilk zamanlarda, bir anne 2 yaşındaki oğlu ile birlikte evime gelmişti. Anne, “Alkış yap” komutuna karşı oğlunun ellerini

çırpıyor olmasından dolayı son derece gururluydu ve bu beceri artık ileride daha da geliştireceği beceriler hanesine yazılmıştı. Anne için oğlunu bu hedefe tepki verir hale getirmek aylar almıştı. Anneye, oğlunun bu beceride gerçekten ustalaşmış kabul edilebilmesi için iki ya da daha fazla yönerge arasından bu yönergenin farkını anladığını gösterebilir olması gerektiğini söylediğimde bu onları biraz hayal kırıklığına uğratmıştı.”

İşin özü şu: Otizmlili bir çocuğa tek bir şeyi öğretip bu tek beceri için ona bir sürü ödül sunarsanız, ikinci veya üçüncü hedefleri öğretmeniz çok zorlaşır. Alıcı dil beceilerinin anlama ile ilişkili olduğu daha önce de belirtilmişti. Yetişkin “Alkış yap” dediğinde Ali bu kelimelerin anlamını bilmediğinden büyük olasılıkla duyduğu, onun için bir anlam ifade etmemektedir. Bu, “Ayağa kalk” yönergesi hedef olduğunda da yaşanacak bir durumdur. Programın başından itibaren iki yönergeyi birlikte çalışıp doğru yapınca ya da sizden ipucu alarak doğru yaptığı tepkide (alkış yap yönergesinde alkış yapması, ayağa kalk yönergesinde ayağa kalkması için yönlendirip) ödüllendirirseniz çocuk iki komut arasındaki farkı anlayacaktır.

Alkış yap, ayağını yere vur, ayağa kalk, otur, masaya vur, zıpla, dön, eller yukarı, kollarını bağla gibi komutların hepsi, yoğun öğretim seanslarınız için doğru hedeflerdir. Eğer çocuğunuz bu basit komutların herhangi birini söylediğinizde zaten yapıyorsa, ustalaştığı her yönergeyi bir forma kaydedin, böylece öğrenmekte olduğu yönergelerle, bildiği yönergeleri karıştırarak öğretmeye buradan başlayabilirsiniz.

Bildiğini düşündüğünüz hedeflerin bir listesini yaptıktan sonra, öğretim seansınızın başında çocuğunuzun bu hedef becerileri yerine getirme düzeyini saptamak için bir ön değerlendirme yapabilirsiniz.

Diyelim ki, “Alkış yap”, “Ayağını yere vur” ve “Ayağa kalk” komutlarını yerine getirmeyi öğretmek istiyorsunuz. Öğretime başlamadan önce, bu hedeflerden birini seçin (her seferinde aynısını seçmeyin, komut sırasını karıştırın) ve hiç ipucu sunmadan çocuğun yönergeye doğru tepki verip vermediğini değerlendirin.

Eğer “Ayağını yere vur” diyorsanız, bakışlarınız çocuğun ayağına kaymasın, aksi halde ipucu vermiş olursunuz. Yoklama sırasında hiç ipucu vermemeye dikkat etmelisiniz. “Alkış yap” dediğinizde sesinizi yükseltmeyin, bakışlarınızı çocuğun ellerine yönlendirmeyin veya ona dokunmayın. Değerlendirme

formunda sorduğunuz yönergenin yanına artı ya da eksi koyun. Artı işareti, sadece çocuğun hiç ipucu almadan uygun tepkiyi verdiği durumlarda konur. İlkinin yaptıktan sonra diğer iki hedefin yoklamasını almaya devam edin.

Bir alıcı dil becerisi için nasıl yoklama yapacağınızı aşığıdaki örnekte bulabilirsiniz.

Anne: İpucu sunmadan, nötr bir sesle,
“Alkış yap” der.

Çocuk: Başını masaya vurur.

Anne: Yoklama sayfasında o yönergenin yanına eksi koyar.

Belirlediğiniz hedefleriniz için yoklamayı bitirdiğinizde, bu hedeflerin öğretimine geçebilirsiniz.

Yeni bir beceri öğretirken, önce tam fiziksel ipucu verirsiniz; bu ipucu türünde eliniz, çocuğun elinin üzerindedir. Ardından tam model olma ipucuna geçebilirsiniz. Bu ipucu türünde çocuğun yapacağı hareketin tamamını ona göstererek model olmanız gerekmektedir. Ondan sonra kısmi model olma ipucuna geçerek ipucunu daha da geri çekin. Bu aşamada da çocuğun yapmasını istediğiniz hareketin bir bölümünü yaparak gösterebilir, yönergeyi sunduktan sonra model olmak için daha uzun süre bekleyebilirsiniz.

Öğretim seansınız içinde, her bir hedef yönergeyi birkaç kez sorarak bir sonraki gün yapacağınız değerlendirmede doğru tepki alma şansınızı artırmaya çalışın. Bunun için hedeflerinizin her birini her gün makul ölçüler dahilinde öğretmeye devam etmelisiniz. “Ayaklarını yere vur” gibi bir komutu nasıl öğretebileceğinizi anlatalım: “Ayaklarını yere vur” veya “Ayağa kalk” gibi bir yönerge vermeden önce, ikiniz de sandalyede yüz yüze olacak şekilde oturmalısınız. Burası önemli, çünkü çocuğunuzu masa başı çalışmalarda olduğu gibi sandalyeye oturtursanız, “Ayağını yere vur” komutunu verdiğinizde sandalyeyi geri çekmeniz gerekeceğinden çocuğa bu noktada fazlaca ipucu vermek zorunda kalırsınız.

Alıcı dil yani anlama becerileri üzerinde çalıştığınızı unutmamalısınız. Çocuğunuza fiziksel ipuçlarını anlamayı öğretmiyorsunuz, söylediklerinizi anlamayı öğretiyorsunuz, o halde ona hiç görsel ipucu vermemelisiniz.

Baba: “Ayağını yere vur” der ve hemen ellerini nazikçe çocuğun dizine koyar ve ayağını yukarı aşağı indirip kaldırarak ayak vurma hareketini gerçekleştirmesi için çocuğa tam fiziksel ipucu sunar.

Çocuk: Babadan aldığı tam fiziksel ipucuyla ayağını yere vurur.

Baba: “Ayağını yere vurdun, bravo!” Çocuğa tekrar yönerge verir ve bu sefer çocuğun dizine daha hafif dokunarak ipucu verir.

Çocuk: Azaltılmış ipucuyla ayaklarını yere vurur.

Eğer bu aşamada çocuk azaltılmış ipucuyla ayağını yere vurmadıysa tam fiziksel ipucu ile yardım sunarak çocuğun istenilen yönergeyi yerine getirmesini sağlayıp aşağıdaki süreci uygulayın.

Baba: Gülümseyerek çikolata drajesini verirken “Ayaklarını çok güzel yere vurdun.” der.

Süreci bu şekilde tekrar edin ve amacınızın sunduğunuz ipuçlarını git gide azaltarak verdiğiniz yönergeyi çocuğun kendiliğinden yerine getirmesi olduğunu unutmayın.

Vücut bölümleri programı, çocuğunuza aldığı komuta göre kendi farklı vücut bölümlerine dokunmayı öğretir. Büyük vücut bölümleriyle başlayın ve birbirine çok yakın olmayan bölgeleri seçin. Karın ve başı seçmek iyi olur, burun ve gözü seçerseniz başlangıç için büyük bir hedef seçmiş olursunuz, birbirlerine fazla yakın olduklarından ayırt etmesi çocuk için zor olacaktır.

Komutları yerine getirmede yaptığınız gibi, öğretmeye başlamadan önce ön değerlendirme alın. Ayrıca, yine komutları yerine getirmede yaptığınız gibi vücut bölümlerinde de ipucu sunmayı ve ipucunu silikleştirme yöntemlerini dikkatli bir karışımla uygulayın.

Aşağıda taklit edebilen bir çocuğa, sorulduğunda vücut bölümlerini gösterebilmeyi nasıl öğretebileceğinize ilişkin bir örnek bulacaksınız:

Anne: “Başına dokun.” (Hemen kendi başına dokunarak model olur.)

Çocuk: Modeli takip ederek başına dokunur.

Anne: “Çok güzel başına dokundun.” derken ikisi de ellerini başlarından indirip nötr duruma sokarlar.

Anne: “Başına dokun.” (İpucu olmadan.)

Çocuk: Başına dokunur.

Anne: “Karnına dokun.” (Hemen kendi karnına dokunarak model - olur.)

Bu örneklerin ikisi de öğretim sırasında bir hedeften ötekine geçmenin önemini göstermektedir. Bir kerede on defa “Başına dokun” demeyin, hemen “karnına dokun”a geçin. Çocuğunuza söylediklerinizi dinlemeyi öğretmelisiniz bunun için sunduğunuz yönergeyi yerine getirmesi için ipucu sunun ve ödüllendirme yapın. Sonrasında öğrendiklerini ayırt etmeyi öğretin, bunun için yönergeleri üçerli şekilde değişik sıralarda sorabilirsiniz.

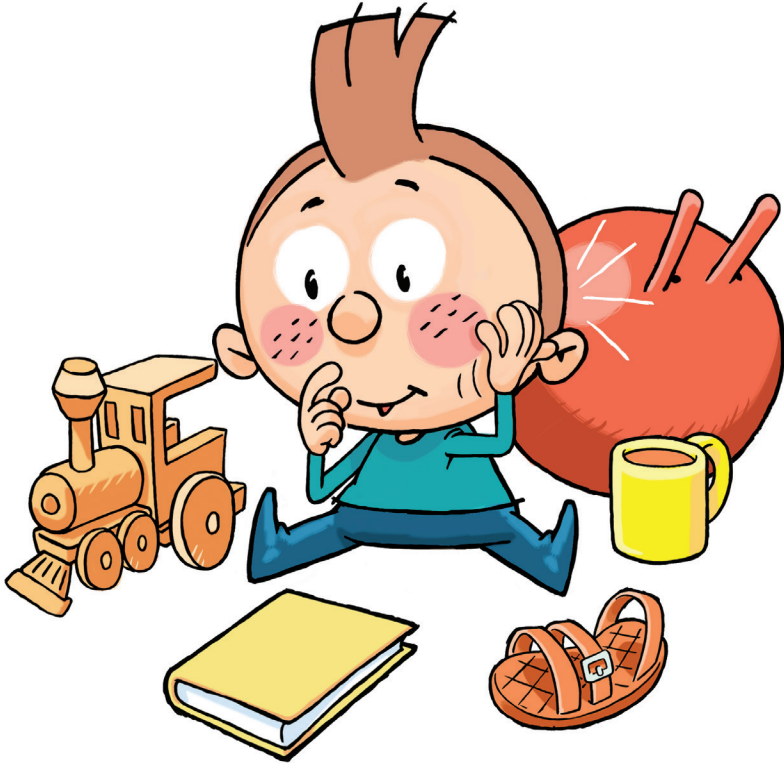

NESNELERİ TANIMA

4. BÖLÜM

NESNELERİ TANIMA

Nesneleri tanıma çocuğunuzun başkalarının konuşmalarını anlamasını geliştirirken ele almanız gereken önemli beceriler arasında yer alır. Alıcı dil veya dinleme becerisinin, başka bir kişinin komutlarını yerine getirme yetisini içerdiğini 3. bölümde tartışmıştık. Bu bölümde çocuklara günlük yaşamda karşılaşılan nesnelere tanımayı öğretme üzerinde durulmaktadır. Nesnelere tanıma becerisini öğrenme, konuşmanın öğrenilmesini kolaylaştırır. Ayrıca bu beceri ile çocuğun çevresine ilişkin farkındalığı artar ve çocuğa kendi davranışlarını yönetme ve iletişim becerilerini geliştirme fırsatı sağlar.

Normal gelişen bir çocuk konuşmaya başlamadan çok önce, kâğıt mendil getirecek, uzaktan kumandayı bulacak veya parmağıyla anneyi gösterecek kadar yönergeleri takip edebilir. Normal gelişim gösteren çocukların gelişimsel kilometre taşlarına bakarsanız, alıcı dilin bir yaşından çok daha önce hızlı bir şekilde gelişim gösterdiğini görürsünüz.

Otizimli çocuklara teşhis konulduğunda, genellikle alıcı dil becerileri yeterli düzeyde olmaz, nedeni ise bu becerilerin çok gecikmesi ya da bazı durumlarda bir yaşından sonra gerilemesidir. Çocuğunuzdan ayakkabısını giymesini istediğinizde veya onu adıyla çağırdığınızda her seferinde tepki vermediğini fark etmiş olabilirsiniz. Aynı zamanda “Alkış yap” veya “Başına dokun” gibi basit komutları takip edemiyor olabilir.

Dr. Mary Barbera, bu konuyla ilgili bir anısını şöyle aktarır; “Danışmanlık yaptığım bir çocuğun eğitime başlamadan önce çok az alıcı dili vardı. Bu durum aile tarafından çocuğun bir ikizi olduğu için özellikle fark edilmişti. Anne çocuğun durumunu hala anlayamamış ve ikizine karşı tepkisiz kaldığını söylemişti.

Birkaç ay sonra, çocuğun ikinci yaş gününden hemen sonra, çocuğun konuşma eğitimine ihtiyaç duyduğu netlik kazandığında, değerlendirme formuna kendisinden istendiği zaman vücudundaki çeşitli bölümleri gösterebildiği yazılmıştı. Daha sonra fark ettim ki çocuk ona sadece vücut bölümleriyle ilgili içeriği olan bir kitap okuduğumda burnuna, dizlerine ve ayak parmak uçlarına aynı sırada dokunuyordu. Ancak vücut bölümleri ile ilgili olan kitabı ortalarda yoksa, çocuğun kendisine sorulduğunda vücut bölümlerini göstermesi zayıftı. Bu nedenle anne - baba ve uzmanlara tavsiyem çocuklardaki alıcı dil becerilerini değerlendirirken “görsel ezber ile alıcı dil becerilerini birbirine karıştırmamaları gerektiridir.”

DEĞERLENDİRME

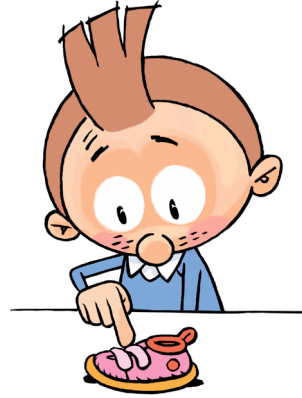
Çocuğunuzun günlük yaşamında yer alan ve elle tutulabilecek büyüklükte 15-20 nesne belirleyip, ismini sorduğunuz nesnelere (“Hangisi kaşık?” veya “Kağıt mendil bul.” ya da “Bana oyuncak arabayı göster.”) tanıyıp tanımadığını değerlendirmeniz gerekir. Çocuğunuzun tanımakta zorlandığı nesnelere daha sonra öğretimini yapabilirsiniz.

Çocuğunuzun alıcı dilini değerlendirmekte en zor kısım, çocuğunuzun değerlendirenken ipucu vermediğinden veya görsel bir ipucu sunmadığından emin olmanızdır. Alıcı dil becerilerini değerlendirirken elleriniz iki yanınızda hareket-siz durmalı, sesiniz, hatta bakışlarınız bile nötr olmalı ve renk vermemelidir. Bu haldeyken açık ve kesin bir yönerge verin. Örneğin: “Ayakkabıyı göster.” Eğer çocuk ayakkabıyı gösterirse ne söylediğini anlamıştır. Fakat önce başka bir nesneye, sonra ayakkabıya dokunursa, bu hata olarak kabul edilir.

Kimi otizmli çocuklarda ilk değerlendirmenizde hiç alıcı dil becerisi bulamazsınız, kimi otizmli çocuklar ise bu alanda neredeyse yaşına uygun davranır.

ÖĞRETİM

Nesne tanıma becerisinin öğretimine geçmeden önce çocuğun eşleme becerilerini öğrenmiş olmasında fayda vardır. Ayrıca nesne tanıma becerisinin öğretimine geçmeden önce adına tepki verme ve basit komutları yerine getirme becerisinde belirli bir ilerleme olması önemlidir. Çocuğunuz nesnelere hiç ayırt edemiyorsa, masanın üstüne tek bir nesne koyup çocuğunuzdan ona göstermesini isteyerek işe başlamanız gerekir. Örneğin, masanın üzerine bir bebek ayakkabısı koyup “Ayakkabıyı göster.” diyebilirsiniz. Ardından ayakkabıyı havaya kaldırıp çocuğa tekrar “Ayakkabıyı göster.” diyerek devam edebilirsiniz. Çocuğunuzun, “göstermenin” ne demek olduğunu öğrenmeye ayrıca ihtiyacı olabilir.

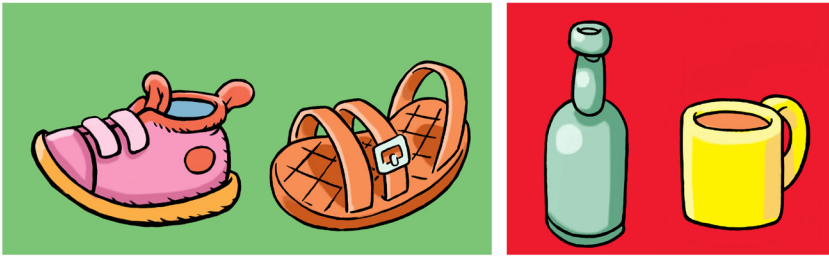
Çocuğunuz bu beceriyi edinir edinmez, iki nesne veya iki resim arasındaki farkı öğretmeye başlayın ve sayıyı yavaşça artırarak masadaki nesnelere yenilerini ekleyin. Çoğu çocuk, nesnelere tanırken elle kavrayabildikleri nesnelere daha iyidir ama bu ilk aşamayı resimlerle daha rahat geçen çocuklar da vardır. Nihayetinde zaten hem resim hem de nesne kullanacaksınız.

Üç boyutlu nesnelere şeffaf bir kutuda toplayın. Bunlar hem eşlemede hem de alıcı dil çalışırken nesne tanımadaki kullanılabilir şeylerdir.

Öğretimde geldiğiniz şu aşamada, bu tür nesnelere elinizin altında olmalıdır. Ayrıca büyükçe bir kutuya çocuğunuzun talep edeceği ödül özelliği taşıyan nesnelere ve bu nesnelere ikişer adet fotoğraflarını koyabilirsiniz. Ya gerçek nesnelere fotoğraflarını çekersiniz ya da internette arama motoruna girip görseller sekmesinin altında resimleri bulup kopyalarını alabilirsiniz. Bu nesnelere ve resimleri her tür becerinin öğretiminde kullanabilirsiniz.

Haydi bir örnekten yola çıkarak bu öğretime nasıl başlayacağınızı gösterelim. Eren, ödülleri hem masaya koyduğunda hem de farklı konumlarda tutulduğunda gösterebiliyor. Ama Eren, bu ödül özelliği gösteren nesnelere daima dokunmak ve onlarla oynamak eğilimi gösterdiğinden, onun bu özel durumu düşünüldüğünde, ödül niteliği olmayan iki veya üç sıradan nesneyi masaya koyarak ve hangisine ipucu sunulmadan gösterebildiğini dikkate alarak işe başlamak çok daha iyi olur.

Çalışmanız için elinizde en az üç nesneniz olmalıdır. Eren, “Ayakkabıyı göster.” dediğinizde ayakkabıyı gösterse ve aynı şekilde “Kupayı göster.” dediğinde kupayı gösterse de Eren’in bu hedeflerde ustalaştığı aslında kesinlik kazanmamıştır. Masada sadece iki şey varken, doğruyu bulma şansını yarı yarıyadır. Üç veya daha fazla şeyi masaya koyarsanız, çocuğunuzun hedefte ustalaştığını daha kesin söyleyebilirsiniz.

Çalışırken çocuğunuz ilerleme gösterdikçe, nesnelere daha birbirine benzer seçmeye başlamalısınız. Ayakkabının yanında sandalet veya bardağın yanında şişe gibi... Çocuğunuz üçlü nesne setinizde ustalaşınca, çocuğunuzun tanımladığı nesnelere sayısını altıdan fazla oluncaya kadar nesnelere sayısını artırın.

Nesne tanımayı öğretmek için belirlenmiş öğretim yöntemleri, dikkatlice silleştirilmiş ipuçlarının karışımından oluşur. Eren, masada üç nesne eşliğinde nesne tanımayı öğrenmektedir ve biz de onunla bu beceriyi çalışırken üç boyutlu gerçek nesnelere kullanmaktayız diyoruz.

Çocuğunuzla bu beceri üzerinde çalışırken, nesnelere veya resim kartlarını aynı şekilde masaya koymamaya dikkat edin. Her öğretimde kartların yerini değiştirin. Çocuğunuzun seçtiği karta dikkat ederek sadece ortadaki, soldaki veya sağdaki kartı mı seçiyor, iyi gözlemleyin.

Kartları düzgünce sıralamadığınızdan da emin olmalısınız. Çünkü seans boyunca devam eden “düzen”, çocuğunuzun bu konuyu takıntı haline getirmesini tetikleyebilir ve çocuk problem davranışlar göstermeye başlayabilir.

Aşağıda nesne tanıma becerisinin öğretiminin gerçekleştirildiği bir örneğe yer verilmiştir:

Anne: Masaya birer tane ayakkabı, bardak ve oyuncak araba koyar ve “Arabayı göster.” der. [Hemen ya arabayı işaret eder ya da arabaya dokunur. (Jest ipucu)]

Eren: Arabayı gösterir.

Anne: “Arabayı güzel gösterdin.” diye Eren’e övgü sunar.

Anne: “Arabayı göster” der.

Eren: İpucu olmadan arabayı gösterir.

Anne: “Arabayı gösterdin, harika!” diye övgü sunar ve “Başın nerede?” der (Bildiği bir beceri sorar.).

Eren: Başına gösterir.

Anne: “Güzel, araba nerede?” (İpucu sunmaz.)

Eren: Arabayı gösterir.

Anne: DVD çaları açıp bir filmde kısa bir bölüm gösterir ve Eren’i över.

Araya bildiği bir beceriyi koymak (Yukarıdaki örnekte: “Başın nerede?”) “Dikkat Dağıtıcı Deneme” olarak adlandırılır. “Dikkat Dağıtıcı Deneme”, nesne tanıma çalışırken doğru tepkiyi almak için sunulan ipucuyla

gerçekleştirilmiş doğru tepki denemesini, bağımsız doğru tepki verilmesi hedeflenen denemeden ayırmaya yardım eder. Burada amaç, yarın yapacağınız herhangi bir yoklama oturumunda, herhangi bir ipucu olmaksızın Eren'in kendisine verilen tepkileri doğru algılamasıdır. Seans içinde daha bağımsız tepki verebileceği uygulamaları ona sunmanız, bu amaca ulaşması için ona yardımcı olabilir.

Bir ebeveyn, çocuğun ilk ve en sevdiği öğretmenidir. Bu tanım, otizmlili veya diğer gelişimsel yetersizliklere sahip çocukların ebeveynleri için daha çok geçerlidir.

Bu çocuklar, belirgin yönergeler olmadan öğrenmelerini iyi bir seviyeye çıkaramazlar. Dolayısıyla koltuğa oturup "sadece ebeveyn" olmak gibi bir seçeneğiniz gerçekten de yoktur.

Çocuklarımız yüzlerce tekrara ihtiyaç duyacaktır. Yanlışlarının bir yöntem dahilinde gün boyu düzeltilmesine, yani bu tür düzeltmelerin öğretim seanslarıyla sınırlı kalmamasına ihtiyaçları vardır. Eğer yanlışlar veya problem davranışlar bir şekilde pekiştirilirse, bu gibi olumsuz davranışlar artar ve çocuğunuzun bir türlü ilerleme gösteremez. Programınızın kararlılığı, çocuğunuzun öğrenmesinde elzemdir.

Öncelikle, gün içinde çocuğunuzun masa başında ne kadar süre nesne tanıma çalışması gerektiğini belirleyin. Evin içinde çocuğun peşinden koşarak veya oda oda gezinerek çalışmayı önermiyoruz. Masa başında çalışmanın her daim daha verimli olduğunu kendi çalışmalarımızdan biliyoruz. Burada kritik nokta; çocuğun masa başında eğlenceli vakit geçirmesi, tercih ettiği oyuncaklara ve diğer ödüllere erişebilir olmasıdır. Bu özelliklerde ebeveyn kontrolünde olan bir masa çalışması oldukça verimli geçebilir.

Masayı ödüllere eşleştirmeye devam ederken, nesne tanıma becerilerini çalışmaya başlayabilirsiniz. Kimi çocuk nesne tanıma çalışırken televizyonu veya müziği açık bırakmanızı talep edecektir. Böylece eğlencenin bittiği ve ardından taleplerin başlayacağı hissine kapılmazlar. Ödüllerin aniden kaldırıldığı ve nesne tanıma çalışıldığı zamanlarda, sıkıntı çıkarmayan çocuk sayısı çok azdır.

Ona şeker verirken televizyonu (TV) yavaş yavaş kapatın, ardından açın. Sonra TV'yi tekrar kapatın ve sizden film hakkında istek bildirmesini sağlayın. Ardından TV'yi tekrar açın. Ardından TV'yi kapatıp basit nesne tanıma becerisi sergilemesini sağlayın. Ardından TV'yi tekrar açın. Böyle yaparak, ödüllerinizi azaltacak ve nesne tanıma seanslarına başlayabileceksiniz.

Hedefleri ve materyalleri düzenlemek, çocuk gece uyurken daha kolay yapabileceğiniz adımlardır. Aşağıda tüm temel becerilerde olduğu gibi nesne tanımayı öğretirken dikkat etmeniz gereken hususlara yer verilmiştir.

1- Programınızı oluşturmaya, çocuğun aşına olduğu nesnelere tanıyıp tanımadığını değerlendirerek başlayın. Değerlendirme olmadan, hangi materyallere, hangi hedeflere veya ne tür bir kayıt formuna ihtiyacınız olduğunu bilemezsiniz. Değerlendirmenizi yaparken dikkate almanız gereken diğer önemli bir husus ise çocuğunuzun ne bildiğini ve ne bilmediğini, kaydını tutarak her bir programın sonunda uygulayacağınız beceri takip formları aracılığıyla belgelendirmenizdir. Hem değerlendirmeyi hem de öğretim seanslarında yapacağınız yoklama sayfalarını eşzamanlı doldurun. Bazı programlarda eğitmen “50 nesne tanıyabiliyor” diye kaydediyor ama neleri tanıyabildiği ve neleri tanıyamadığının kaydı yok. Değerlendirdikçe bu ayrıntıları kaydedin, o zaman programı oluşturmanız çok daha kolay olur.

2- Her bir çalışmada 2 - 3 hedef belirleyip, bu hedefleri haftalık genel yoklama listenize yazın. Haftalık yoklama sayfasını bir duvar panosunda ya da sekreterlikte tutmanızı öneririz. Böylece, gün boyunca kolaylıkla erişebileceğiniz bir yerde durmuş olur. İlk hedeflerinizi belirledikten sonra, beceri takip formunuza bu hedefleri çalışmaya başladığınız tarihi not etmelisiniz.

3- Çocuğunuzun bildiği nesnelere, içi görünen plastik kaplara yerleştirin ve üzerine “Bilinenler” diye yazın. Ardından her bir hedefi (her bir programdan iki ya da üç bilinmeyen nesne) kendi yoklama kağıdınızın üzerine yazın ve bu nesnelere ayrı bir kutuda tutun.

4- Hedeflerde haftalık öğretim oturumları içinde ustalaşma kaydedilecektir. Siz de bunu takip edeceksiniz. Her hafta çocuğunuzun ustalaştığı hedefleri takip ederek kayıtlarınızı güncelleyin. Çocuğu nuzun bir nesnede ustalaşması, genel yoklama sırasında 3 defa üst üste doğru tepki vermesi anlamına gelmektedir. Bu gerçekleştiği andan itibaren, çocuğun hedefte ustalaştığını gösteren yoklama formundaki nesnenin altını çiziniz. Ardından beceri takip sayfasını güncelleyin ve becerinin edinildiği tarihi, nesnenin yanına yazın. Son olarak ustalaşılan hedefi “bilinenler” sayfasına ekleyin ve nesneyi de “bilinenler” kutusuna yerleştirin. Her hafta ustalaşılan hedefleri listeden çıkartma ve listenizin içine yenilerini ekleme imkânınız olacak ve hedef yoklama formunu yeniden yazabileceksiniz.

Her gün birkaç dakikanızı, malzemelerinizi organize etmeye ayırın. İnanın ileride buna çok memnun olacaksınız. Ayrıca, her cuma öğleden sonra veya pazartesi sabahı yoklama formlarını yeniden yazmak, yeni hedefler seçmek ve yeni malzemeler toplamak için kendinize bir saat kadar (ya da daha az) zaman ayırın. Artık organize olduğunuz göre, öğretiminiz kolayca ilerleyebilecek, çocuğunuzun becerileri üzerinde çalışabileceksiniz.

Öğretim seanslarınız başlangıçta, içinde birkaç kolay talep bulunan ve aralar verilerek yürütülen seanslar şeklinde gerçekleştirilecek. Öğretim seanslarınız doğal ortamda bile yapıyor olsa, planınıza aldığınız hedeflerle ilgili yapılması gereken genel yoklama formlarını mutlaka tamamlayın. Genel yoklama verilerini, çocuk salıncakta sallanırken, kumda oynarken, hatta kendi öğle yemeğiniz sırasında tamamlayabilirsiniz. Taleplerinizin sayısını artırırken rahat bir tutum içinde olun ve çocuğun sözel tepki sayısını artırın, böylece çocuk ödül edinmeden önce daha fazla taleple karşılaşacaktır.

Ama çok hızlı ilerlemeyin. Öyle yaparsanız, biliyorsunuz ki seanslar sırasında davranış problemleri tırmanış gösterme eğiliminde olacaktır.

Size sürekli “rahat bir tutum takının ve az sayıda taleple işe başlayın” diyoruz, peki bu tam olarak ne demek oluyor? Çocuğun bildiklerinin olduğu kutudan başlayın. Bir grup bildiklerinden, bir grup da bilmediklerinden seçip seansınızda bunları bir araya getirin. Öncelikle çocuğun bildiği nesnelere kullanın, arada hedeflediğiniz nesnelere arasından bilinmeyenleri deneyin. Tüm yeni hedeflerde, yoğun ipucuyla başlayın ve zamanla ipucunu olabildiğince aza indirin. Ödüllerini de aynı şekilde başlangıçta yoğun verirken zamanla azaltın.

Aşağıda becerilerini geliştirmiş bir ebeveyn tarafından yürütülen tipik bir beş dakikalık yoğun öğretim seansının nasıl görüldüğünü takip edeceksiniz. Her seans daha küçük ödüllendirme seanslarına bölünmüştür. İki ödüllendirme arasına ortalama beş talep yerleştirilmiştir.

Örnek 1:

Çocuğun önünde masada bardak, baloncuk ve ayakkabı vardır.

Ebeveyn: “Bardağı göster.” (Bildiği)

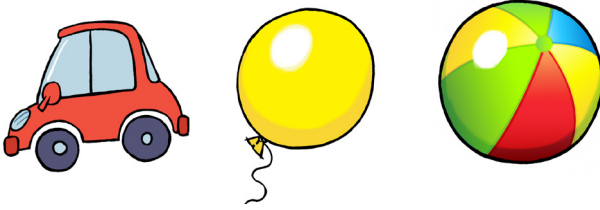
Çocuk: Bardağı gösterir.

Ebeveyn: “Bardak, bravo!” ve “Baloncuğu göster.” (Bildiği) der.

Çocuk: Baloncuğu gösterir.
Ebeveyn: “Baloncuğu gösterdin, süper!” ve “Ayakkabıyı göster.” der
Çocuk: Ebeveynin yardımıyla ayakkabıyı gösterir.
Ebeveyn: “Ayakkabıyı gösterdin” ve “Ayakkabıyı göster.” der.
Çocuk: Ebeveynin ikinci defa yardımıyla ayakkabıyı gösterir.
Ebeveyn: Övgü sunar ve “Ayakkabıyı göster.” (Komutu tekrarlar ancak ipucu vermez.) der.
Çocuk: Ayakkabıyı gösterir.
Ebeveyn: İpucu sunulmuş tepkilere göre ipucu olmaksızın doğru cevap için çok daha coşkulu övgü sunulur ve hemen şeker verilerek ödüllendirilir.

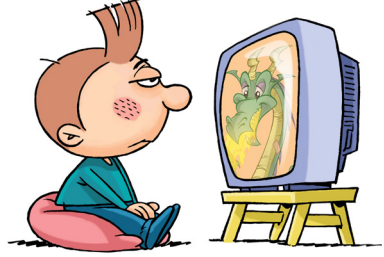

Örnek 2:

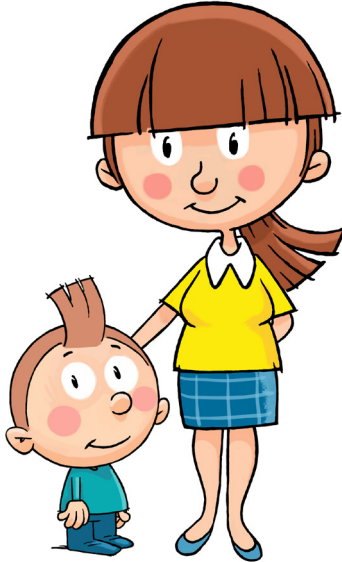

Ebeveyn: “Haydi resimleri öğrenelim. Arabayı göster.” Çocuğun önünde araba-balon-top resmi var, anında çocuğun parmağından tutarak araba resmini işaret etmesine yardım eder.
Çocuk: Ebeveynin yardımıyla araba resmini gösterir.
Ebeveyn: “Harika arabayı gösterdin. Araba.”
Çocuk: Arabayı gösterir
Ebeveyn: “Araba, çok güzel. Balon.”
Çocuk: Balonu gösterir.
Ebeveyn: “Balon, süper. Top.”
Çocuk: Yanlış bir resme yönelirken ebeveyn hızlı davranarak çocuğu top resmine yönlendirir.
Ebeveyn: “Top, çok iyi. Top”
Çocuk: Topu gösterir.
Ebeveyn: “Bu çok başarılıydı topu gösterdin. Araba.”
Çocuk: Arabayı gösterir.
Ebeveyn: “Arabayı gösterdin. Müthiş!” Çocuğa çok sevdiği bir videoyu iPad’inden 1-2 dakika izlemesine izin verir.

Başlarda, hızınız sizi endişelendirmesin. Daha karmaşık becerilerin öğretimine geçmeden önce, ilk yapmanız gereken yanlışlarla uygun şekilde başa çıkabilmeniz ve ipucu verme ile silikleştirme üzerinde çalışmanızdır. Araba kullanmayı veya ilk kez gitar çalmayı öğrendiğinizde, her bir hareket için nasıl düşündüğünüzü ve ken dinizi nasıl garip veya yavaş hissettiğinizi hatırlayın.

O zamanlar araba sürerken, arabada kontrolü sağladığınız her noktayı iyice tanıyıp kullanmayı öğrenene kadar, muhtemelen saatte 50 km.'den daha hızlı gitmemişsinizdir. Uygulama yaptıkça ve sizi izleyenlerden geri dönüt aldıkça hızınız artacaktır. Ustalaşmanız hiç yanlış yapmayacağınız anlamına gelmez. Öğretimde mükemmelleşmek adına kendinize haddinden fazla baskı uygulamayın, bu beceriler zaman içinde gelişir. Kendiniz için gerçekçi amaçlar belirleyin ve şüpheye düştünüz mü, kendi çocuğunuz gibi davranan başka bir yetişkin üzerinde becerilerinizi uygulayın, seanslarınızın videosunu çekin ve yanlışlarınızı daha sonra analiz edin. Unutmayınız ki hem sizin hem de çocuğunuzun becerileri zaman içerisinde gelişecektir.

İNSAN HAREKETLERİNİ TAKLİT ETME

5. BÖLÜM

İNSAN HAREKETLERİNİ TAKLİT ETME

Taklit hem sosyal hem de zihinsel gelişimin önemli bir ögesidir. Sosyal olarak taklit, bireylerin kendisi ve diğerleri arasında etkileşimin kurulmasına ve diğerlerinin niyetlerini anlamasına zemin hazırlamaktadır. Zihinsel olarak taklit, dil, iletişim ve oyun gelişimi için bir temel oluşturmaktadır. Normal gelişim gelişim gösteren çocuklar, yaşamlarının ilk aylarından başlayarak pek çok beceriyi, başkalarını gözleyerek ve taklit ederek edinirler. 9 aya kadar bebekler hem anında hem de gecikmiş olarak taklit edebilirler ve taklit yoluyla diğerlerinin eylemlerini ve niyetlerini öğrenebilirler. Ancak, otizmlili çocukların çoğu, başkalarının davranışlarını taklit etme becerisini çok kısıtlı olarak sergilerler.

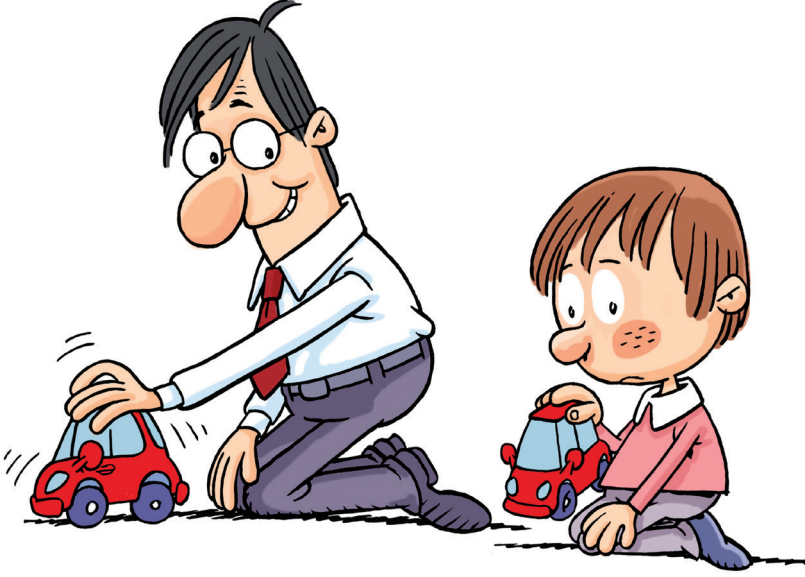

Bu durum, otizmlili çocukların pek çok gelişim alanında yaşıtlarına kıyasla yetersiz düzeyde performans göstermelerinin en önemli nedeni olarak düşünülmektedir. Dolayısıyla, taklit becerilerinin kazandırılması, onların daha karmaşık pek çok beceriyi edinebilmelerinde ön koşul oluşturmaktadır.

Otizmlili çocukların büyük bir çoğunluğu temel taklit becerilerini edinebilmektedir. Ancak, ilerleme hızında önemli bireysel farklılıklara rastlanmaktadır. Temel taklit becerilerinin öğretimine, çocuk dikkatini yöneltme becerisinde belli bir ilerleme gösterir göstermez başlanabilir. Bu becerileri kazandırmada nihai amacımız, taklit becerisinin “genellenmiş” olması, yani çocuğun yeni karşılaştığı bir davranışı, bir öğretim sürecine gereksinim olmadan taklit edebilmesidir.

DEĞERLENDİRME

Çocuğunuzun alıcı dilini değerlendirdikten sonra taklit becerilerini değerlendirin. Birkaç tane birbiriyle tıpatıp aynı, ikişer adet nesneye ihtiyacınız olacak, yani bir çift araba, bir çift kalem ya da bir çift kupaya. Birbirinin aynı arabaları masaya veya yere koyun, ardından arabayı siz birkaç kez ileri geri hareket ettirirken çocuğa “Böyle yap.” deyin. Çocuğun kendi arabasıyla, sizin hareketlerinizin aynısını yapıp yapmadığına bakın. Ardından, kalemlere geçin. Arabaları kaldırıp yerine kalemleri koyun. Kendi kaleminizi alın ve masaya kalemle hafifçe vururken “Böyle yap.” deyin.

Oyuncak/nesne taklidini değerlendirdikten sonra, büyük kas taklit becerilerine geçin. Bunlar, zıplamak veya el çırpma gibi kolların bacakların kullanıldığı büyük hareketlerdir.

Büyük kas taklit becerileri üzerinde çalışırken sırayla şu beceriler üzerinde çalışabilirsiniz: Elle dize vurma, ayağı havaya kaldırma, kolu havaya kaldırma, göbeğe vurma.

Yukarıda yer alan dört taklit becerisinde çocuk başarılıysa, yeni taklit becerilerini değerlendirmeye geçin. Yeni taklit becerilerini, çocuğun özelliklerini dikkate alarak, aşağıdaki listeden seçebilirsiniz ya da kendiniz yaratıcılığınızı kullanarak benzer beceriler bulabilirsiniz:

- Masaya tık - tık yapmak
- Ayağa kalkmak
- Kendi ekseni etrafında dönmek
- Bacak bacak üstüne atmak
- Elleri bele koymak
- Çeneyi avuçlamak
- Ayakta zıplamak
- Kollarla daireler yapmak
- Bay-bay yapmak

- Masaya vurmak
- Alkış yapmak
- Ellerle kulakları kapamak
- Tek ayak üzerinde durmak
- Öpücük yollamak
- Ellerle gözleri kapamak
- Marş - marş yürümek

Çocuk “böyle yap” demenizin dışında, ipucu vermenize gerek kalmadan hareketlerinizi taklit etmelidir. Cümlecikleri hiç kullanmayın, örneğin “el çırp” veya “zıpla” gibi. Sadece “böyle yap” diyerek çocuğunuzun sizi taklit edip edemediğine bakın.

Eğer el çırparken aynı zamanda “el çırp” dersiniz, alıcı ve kas taklit becerileri olmak üzere iki farklı beceriyi değerlendirmiş olursunuz. Değerlendirme sırasında, bu iki becerini değerlendirmesini birbirinden ayrı tutmak önemlidir. En sonunda çocuğunuz, hiç ipucu olmadan sizi taklit edebilecek duruma gelmelidir, ama başlarda, çocuklar “böyle yap” yönergesine gereksinim duyarlar. Gelişimsel yetersizliği olan çocukların büyük bir kısmında taklit yetisi ya hiç yoktur veya tam tersine, her şeyi taklit edebilirler.

Dikkatli bir değerlendirme işin anahtarıdır.

İlerleyen aşamalarda, sıralanan küçük kas becerilerinden, çocuğun özelliklerine en uygun olanları seçerek öğretin:

- Bir elin işaret parmağıyla diğer elin avuç içine dokunmak
- İşaret parmaklarının uçlarını birbirine değdirmek
- Parmak kaldırmak
- İşaret parmağıyla buruna dokunmak
- Elleri birbirine kenetlemek
- Elleri birbirine sürtmek
- İşaret parmağıyla dudaklara dokunmak
- Okey işareti yapmak (diğer parmakları kapatıp, başparmaklar havaya kaldırmak)
- Parmaklarla masada ritim tutmak
- Yumruk yapılan elin parmaklarını, başparmaktan başlayarak sırayla açmak
- Yumruk yapılmış sol elin parmaklarını sırayla açarken, sağ elin işaret parmağıyla her birine dokunmak

ÖĞRETİM

Normal gelişim gösteren çocuklara başkalarının hareketlerini taklit etmek zor gelmez, onlara bu beceriyi öğretmek için çaba sarf etmeye gerek yoktur. Ama otizmliler, başka insanları taklit etmek söz konusu olduğunda belirgin bir yetersizliğe sahiptir ve taklit becerileri fazlasıyla zayıftır. Onları, oyuncaqlarıyla oynayan diğer küçük çocukları taklit ederken veya anne/babalarının yaptığı ev işlerini onlar gibi yapmaya çalışırken ya da anaokulunda halka oldukları zaman diğer çocukların el hareketlerini taklit ederken göremezsiniz.

Taklit etme becerisi, bu alanda yetersizliği olan çocuklara öğretilmesi gereken son derece önemli bir beceridir. Bazı programlarda ayağı yere vurma ve alkış yapma hareketlerini içeren büyük kas taklidi, ilk öğretilen şeydir. Uzmanlar bu noktadan ince kas taklidine, daha sonra ağız kas taklidine ve oradan da sesli taklide geçmeyi tavsiye ederler. Başlangıçta hiçbir taklit becerisi olmayan ve komut verildiğinde hiç yerine getirmeyen birçok çocuğa eğitim verilirken kullanılan sıralama da budur. Sıralama işe yaradığı halde, sözel taklit alıştırmalarına geçilmesi aylar alır.

Taklit konusu çok ciddiye alınmalıdır. Ancak, sözel taklit becerileri alanında çalışmaya başlamadan önce kas taklidi becerilerinin çocukta yerleşmesini beklemek zorunda değilsiniz. Bir sonraki bölümde sözel taklit becerisine değineceğiz, şimdi ise sıra, kas taklidi becerilerini nasıl öğreteceğinizi öğrenmenize geldi.

Yeni başlayanlar için genellikle uyguladığımız iki taklit programı var. Bunlar sırasıyla, oyuncak/nesne taklidi ve büyük kas taklididir. Uyguladığımız bu programlara yöneltilen eleştirilerin ortak yönü, oyun becerilerine yeterince odaklanmadığıdır. Aslına bakarsanız, eleştiren kişiler, bizim tek ilgilendiğimiz şeyin dil alıştırmaları yapmak olduğunu, oysa küçük çocukların dil dahil her şeyi oyunla öğrendiğini söyleyerek eleştirilerini dile getirirler. Ancak, her çocuğun oyuncaklardan hoşlanmadığını, bazen oyun oynamış gibi yapmayı dahi bilemediğini veya oyunlara hiçbir ilgi göstermediklerini görüyoruz. Onlara dil becerilerini nasıl öğrettiysek oyun becerilerini de öyle öğreteceğimizi biliyoruz. Oyun becerilerini ise diğer bütün dersleri nasıl öğrettiysek aynı şekilde öğretiyoruz yani; çocuğun az ilgi gösterdiği oyuncakları, yüksek ilgi gösterdiği ödüllere eşleştirerek.

Eğitiminize oyuncak taklidiyle başlamak harika olur. Oyuncak, başlangıç seviyesindeki bir çocukta kolayca uygulayabileceğiniz bir basamaktır ve istek bildirme programlarına rahatça dahil edilebilir. Oyuncaklara harika dememizin nedeni çocukların sizi oyuncu halinizle görececek olmaları ve aslında bir çalışma yaptıklarını hiç anlamamalarıdır. Çocuğunuzun ilgisi bebeklik çağı oyuncaklarına yönelirse onlarla başlayın. Çekiç-civi setinizi, dönen başlıkları, fırlayıp inen oyuncaklarınızı çıkarın. Başlangıç aşamasında kullanabileceğiniz diğer yararlı oyuncaklar: Fincanlar ve kaşıklar, oyuncak figürler, çiftlik evleri veya bebek evleri ve arabalardır. Programınıza iki tıpatıp oyuncak setiyle başlayın, böylece hem sizin hem de çocuğunuzun önünde aynı oyuncak olur. Siz etkinliği yapmayı sürdürürken, yani arabayı halının üzerinde bir ileri bir geri sürerken veya çay fincanının içine kaşığına sokup karıştırırken “Böyle yap.” deyin ve hemen çocuğun elini tutup kendi oyun setinde aynı eylemi yapması için ona ipucu sunun. Ardından ipucunu, şimdiye kadar verdiğiniz bütün öğretimlerde yaptığınız gibi silikleştirin.

Başlangıç için sadece birkaç hedef seçin. “Böyle yap.” deyip kaşıkla fincanı karıştırabilirsiniz, ipucu verirsiniz, silikleştirirsiniz ve ardından yine “böyle yap” diyerek kaşıkla bir bebeği besler gibi yaparsınız. Bu tür bir öğretim, kaşığın farklı kullanımlarını ayırt edebilmeyi öğrenmesinde çocuğunuza yardımcı olacaktır. Eğer kaşıkla fincan karıştırmak gibi tek bir hedef seçerseniz, çocuğunuz büyük olasılıkla fincanı gözüyle görecektir, kulağıyla “böyle yap” yönergesini duyacak ve kaşığı alıp fincanı karıştıracaktır.

Kuzey üzerinden bir örnek verelim:

Anne: “Böyle yap.” Arabayı ileri geri sürer ve hemen Kuzey’in kendi arabasını sürmesi için ona tam fiziksel ipucu sunar.

Kuzey: İpucu eşliğinde arabasını ileri geri sürer.

Anne: “Bravo, böyle yap.” Arabayı ileri geri sürmektedir. (Kuzey’in arabasına işaret eder veya ihtiyaç duyarsa kısmi fiziksel ipucu sunar.)

Kuzey: Jest ipucu eşliğinde arabayı ileri geri sürer.

Anne: “Harika yaptın! İşte sana pastel boya ve kâğıt.” (Tercih ettiği nesnelere.)

Oyuncak taklit programıyla birlikte ilerlemek üzere, bir kas taklidi programı başlatmanızı tavsiye ederiz. Alıcı dil üzerinde çalışırken, “Basit komutları yerine getirme” bölümünde hedeflediğiniz tepkileri burada da seçmek fena fikir değildir. Bu becerileri, birinden ötekine aktarmak kolay olduğundan, çocuğun hedeflerde ustalaşmasına zemin sağlayacaktır. Ama öncelikle genel değerlendirmenizi doğru yaptığınızdan lütfen emin olun. Dr. Mary Barbera, bu konuyla ilgili verdiği örnek ile devam edelim: “Bir sınıfa ilk girdiğimde, bir keresinde bir çocuğun yeterliliğini değerlendiren öğretmenlerden birini seyretmişim. ‘Alkış yap’ diyordu, bu arada kendi ellerini çırpıyordu. Onu durdurup hangi beceriyi değerlendirdiğini sordum.

Eğer alıcı dil becerilerini değerlendiriyorsa, eylemi gerçekleştirerek görsel bir model sunmaması gerekirdi. Eğer taklit becerilerini değerlendiriyorsa, ‘Alkış yap’ diye ona yönerge vermemeliydi. Her bir beceri ayrı ayrı değerlendirilmelidir.”

Taklit becerileri daima bir komutla değerlendirilir: “Böyle yap.” Genel değerlendirme tamamlanınca ise aynı hedefleri seçmenin gerçek avantajı ortaya çıkar. Öğretim sırasında beceriler arasında transfer yöntemlerini kullanabilirsiniz, belki transferin ardından, çocuğunuzun hedeflere daha çabuk ulaştığını ve daha iyi genelleme yaptığını göreceksiniz.

Ceylin üzerinden kas taklidi becerisi öğretimini bir örnekle açıklayalım:

Anne: “Böyle yap.” (Alkış yapmaktadır ve kısmi fiziksel ipucu vermektedir.)

Ceylin: Alkış yapar.

Anne: “Harika! Böyle yap.” (Alkış yapmaktadır.)

Ceylin: İpucu olmadan alkışlamaktadır.

Anne: “Böyle yap.” (İki eliyle başına dokunur.)

Ceylin: İki eliyle başına dokunur. (Bu daha önceden bildiği bir beceri olduğu için ipucu yoktur).

Anne: “Harika! Böyle yap.” (Alkış yapar.)

Ceylin: İpucu olmadan alkış yapar.

Anne: “Çok güzel yaptın.” (Kocaman birtüyle Ceylin’i gıdıklır.)

Büyük kas taklit becerileri üzerinde çalışırken ayrıca sırayla şu beceriler üzerinde çalışabilirsiniz: Elle dize vurma, ayağı havaya kaldırma, kolu havaya kaldırma, göbeğe vurma. Bu becerilerin öğretiminin yer alacağı denemelerde çocukla karşılıklı olarak sandalyede oturun.

Birinci becerinin öğretimi sırasında dizleriniz hafifçe birbirine değecek şekilde oturun. Denemenin başında “Böyle yap.” deyip, iki elinizle birden dizlerinize 2 kez abartılı biçimde vurun. Çocuğa da dizlerine vurması için fiziksel ipucu sunun. Başlangıçta ipuçlu doğru tepkiler için sürekli olarak ödüllendirme yapın. Çocuğun ipuçsuz, doğru tepkileri geldikçe (yardım almadan gösterdiği tepkiler) bu tepkileri ipuçlu doğru tepkilere göre daha coşkulu övün ve daha fazla ödüllendirin. İpuçsuz doğru tepkiler arttıkça ipuçlu doğru tepkileri ödüllendirmeyin ve sadece ipuçsuz doğru tepkileri ödüllendirin. Başlangıçta her ipuçsuz doğru tepki ödüllendirilirken bu tepkiler artacağı için giderek ipuçsuz doğru tepkilerdeki ödüllendirmelerinizi azaltın. Bu uygulamayı tüm beceriler için yapın. Bu beceride edinim sağladıktan sonra genelleme çalışmalarına geçebilir ve her bir genelleme türüne ilişkin çalışmalar yapabilirsiniz. Unutmayın ki genelleme çalışmalarını yaparken bir sonraki beceri üzerinde çalışmaya başlayabilirsiniz.

İkinci beceride, çocuğun sol ayağını, sizin sağ ayağınızın ayakkabınızı) üzerine koyun. Denemenin başında “Böyle yap.” deyip, sol ayağınızı 20-30 santim yukarı kaldırıp indirin. Sağ ayağınızı da aynı şekilde kaldırıp indirerek, sağ ayağınızın üzerinde duran çocuğun sol ayağını da tam fiziksel ipucuyla kaldırıp indirmiş olun. İpucu verirken giderek ayağınızı daha az kaldırın ve geri kalan-kaldırmayı çocuğun kendisinin yapmasını bekleyin.

Üçüncü beceride, “Böyle yap.” deyip sağ kolunuzu havaya kaldırın ve çocuğun da ipucuyla sol kolunu havaya kaldırmasını sağlayın.

Dördüncü beceride, “Böyle yap.” deyip iki elinizle göbeğinize hafifçe vurun ve hemen ardından çocuğa da aynı hareketi fiziksel ipucuyla yaptırın.

Üzerinde çalışılan her taklit becerisine, önceleri her gün, giderek birkaç günde bir, son aşamada haftada bir yer verin. Edinilen becerilerin öncelikle farklı konumlara, farklı ortamlara ve kişilere

genelleme yapılmasını sağlayın. Edinim araçlarının yanı sıra edinim araçlarına benzer ancak aynı olmayan genelleme araçlarını kullanarak da becerilerin farklı araçlara da genellemesini çalışabilirsiniz.

Edinim sağlandıktan hemen sonra genelleme çalışmalarına başlanabilir. Genelleme çalışmalarının tamamlanmasını beklemeden yeni bir becerinin edinim çalışmasına başlayabilirsiniz.

BENZER NESNELERİ EŞLEME VE SINIFLANDIRMA

6. BÖLÜM

BENZER NESNELERİ EŞLEME VE SINIFLANDIRMA

Temel eşleme becerileri, tıpatıp aynı ve tıpatıp aynı olmayan nesnelerin bir araya getirilmesini içerir. Sınıflama becerileri ise görünüm benzerliğinin ötesinde, onlara atfedilen belli özellikler çerçevesinde nesnelerin bir araya getirilmesini kapsar. Atfedilen özelliklerin bazıları, nesnelerin işlevleriyle ilişkili olabileceği gibi (örneğin; yediklerimiz, içtiklerimiz, evin içinde kullandıklarımız, giydiklerimiz...) varlıkların ait oldukları sınıflarla da ilişkili olabilir (örneğin; hayvanlar, bitkiler, meyveler, sebzeler, metal nesnelere, kumaş nesnelere...)

Eşleme ve sınıflama becerilerini öğretmeye başlamadan önce kendimize, bu becerilere sahip olmanın öğrenme yaşantılarımız açısından nasıl etkileri olabileceğini soralım. Bu soruyu yanıtlamak için de çocukların ve yetişkinlerin eşleme ve sınıflama becerilerini, zihinsel etkinlikleri ve öğrenme deneyimleri sırasında nasıl kullanıyor olabileceğini düşünelim. Açıklamalarımızı birkaç örnek yardımıyla somutlaştıralım.

Eşleme ve sınıflama becerileri, daha zor ve karmaşık başka pek çok beceriyi ve davranışı öğrenirken farkında olarak ya da olmayarak kullandığımız becerilerdir. Örneğin:

- Kavramları öğrenebilmek için nesnelere, olayları ve karşılaştığımız değişik durumları, belli özellikleri çerçevesinde gruplar ve onlara bir isim veririz. Renkleri, büyük - küçük, uzun - kısa, kirli - temiz, sıcak - soğuk gibi kavramları, nesnelerin çokluk değerlerini ifade eden sayıları ancak onlara ilişkin zihinsel sınıflama etkinliklerinin ardından öğrenebiliriz. Kavramları gündelik yaşantımızda nasıl kullandığımıza gelindiğinde ise hepimiz sayısız örnek bulabiliriz.
- Dil becerilerini öğrenirken eşleme becerilerinden yararlanırız. Örneğin: Konuşurken kullandığımız sözcükler, aslında onlarla eşlenmiş olan nesnelere ve eylemlere ifade eder. Dolayısıyla eşleme becerisi, sözlü iletişim davranışlarının öğrenilebilmesi için kullanılan çok önemli bir yapı taşıdır.
- Okuma - yazma becerilerini öğrenirken de eşleme becerilerini kullanırız. Çünkü hangi harflere hangi seslerin karşılık geldiğini öğrenebilmek için eşleme yapmamız gerekir.

Dikkati yöneltme ve farklı uyarıları birbirinden ayırt etme becerilerinde

yetersizlik gösteren otizmliler çocuklar da başka pek çok beceriyi ya da kavramı öğrenebilmek için eşleme ve sınıflama yapmaya gereksinim duyarlar. Bu nedenle, otizmliler çocuklara belli nesnelere adını ya da belli nesnelere isteme becerisini öğretmeden önce, bu nesnelere eşlemeyi ve sınıflamayı öğretmek daha akıllıcadır. Ayrıca, eşleme ve sınıflama becerilerinin öğretimi, göreceli olarak kolaydır. Çünkü burada anlatılan şekliyle eşleme ve sınıflama becerilerinin öğretimi, otizmliler çocukların çoğunlukla işlemekte çok daha başarılı oldukları görsel uyaranları kullanmayı gerektirmektedir. Dolayısıyla, çocuklar belli becerileri edindikçe ve başarılı tepkiler sergileyerek ödül kazandıkça öğretimden keyif almaya da başlarlar. Bu durum, çocuğun öğretim sürecine daha kolay adapte olmasını sağladığı gibi davranış sorunlarının ortadan kalkmasına da yardımcı olabilir. Ancak, her zaman olduğu gibi, öğrenmede gözlenebilecek bireysel farklılıklara hazırlıklı olmak gerekir.

Eşleme becerilerinin öğretimine, temel taklit becerilerinin öğretimiyle eş zamanlı olarak başlanabileceği gibi, çocuğun özelliklerine bağlı olarak, öncelik taklide ya da eşlemeye verilebilir. Eşleme becerilerinin tümünde ölçütü karşılayan çocuklarda, sınıflama becerilerinin öğretimine geçilebilir. Eşlemede ilerleyip de sınıflamada zorlanan çocuklarda ise sınıflama becerilerinin öğretimi konusunda ısrarcı olmayıp, birkaç haftalık bir ara verip, bu arada diğer beceriler üzerinde çalışıp daha sonra sınıflama becerilerine geri dönebilirsiniz.

Bu programda, en temel düzeyde eşleme becerilerini kazandırmak hedeflenmektedir. Bu amaçla önce nesnelere eşleme, daha sonra ise resimleri eşleme üzerinde durulacaktır. Sınıflama becerilerinin öğretimi kapsamında ise önce sınıfa göre eşleme öğretimi, daha sonra ayırma öğretimi yer almaktadır.

DEĞERLENDİRME

Bu bölümde çocuğunuzun benzer nesnelere eşleme becerisini veya diğer görsel performans becerilerini değerlendireceksiniz. Pek çok otizmliler çocuk görsel öğrenendir, dolayısıyla eşleme yapmanın onlarda giderek mükemmelleşecekleri ve eğlenerek bitirecekleri bir beceri olacağını söylemek yanlış olmaz. Eşleme, çocuk birkaç nesne için istek bildirdikten hemen sonra sunulur ancak çocuk eşleme ve yap - boz etkinliklerini seviyorsa, öğrenme daha önceden, yani ortamı ödülle eşleştirme sırasında da başlatılabilir. “Yap - boz”, görsel öğrenmesi güçlü olan öğrencilere öğretilen ilk istek bildirimlerinden biridir.

Eşleme becerileri için malzeme oluşturmanız gerekir. Evinizden birbiriyle tıpatıp aynı nesnelere toplamalısınız. Bunlar tıpatıp aynı plastik çatallar, bebek arabaları, kurşun kalemler, plastik tabaklar, evcilik malzemeleri (eşlerinden bulmak kolaydır) ve arabalar olabilir.

Nesnelerin birbiriyle tıpatıp aynı olduğundan emin olmanız yeterlidir. Ayrıca, tıpatıp aynı olmayan ama birbirine benzer nesnelere de ihtiyacınız olacak: Üç farklı bebek ayakkabısı, yapısı farklı arabalar ya da bir plastik, bir de metal kaşık gibi.

Tıpatıp aynı nesnelerin birer tanesini bir kovaya, olmayanları ise başka bir kovaya koyun. Altı tekerlekli geniş konteynırlar, malzemeleri organize etmenize çok yardımcı olur. Ayrıca kullanmak için çocuğunuza hazırlayacağınız resimleri birkaç büyük karton kutuda saklayabilirsiniz. Eşleme becerilerini değerlendirmek amacıyla, yere ya da masaya üç-dört nesne koyun (Buna üç veya dört seçenekli diyoruz). Nesnelerin arasında biraz boşluk olmalı ki çocuk eşinin yanına, ona tıpatıp benzeyen nesneyi koyabilsin. Çocuğun eline fincanı verin ve “Eşle” deyin.

Başlangıçta küçük bir ipucu vermenizde bir sakınca yoktur, hatta çocuk böylece bu testte kendisinden ne beklediğini anlayacaktır. Eğer çocuk, dört veya beş seçenekten oluşan nesnelerin büyük bir kısmını eşlerse, tıpatıp aynı olmayan nesnelere de bulduğu kovadan birkaç nesneyi seçeneklerinizin arasına eklemeye başlayabilirsiniz. Ama çocuğunuz masaya eşleme için koyduğunuz oyuncaklarla oynamaya başlarsa, onları vurmaya veya masadan tutup kaldırmaya başlarsa, o halde eşleme becerisi için çocuğunuzun ortaya koyduğu başlangıç noktanız (başlama düzeyi) nesne eşleme düzeyidir.

Aynı süreç, resimleri eşlemede de kullanılabilir. Resim eşlemede, çocuğun etkinliğini en kestirmeden oluşturmak için birbiriyle tıpatıp aynı, iki kutu dolu resim kartı satın alabilirsiniz. Resimli kartların pahalı olanlarını seçmenize gerek yoktur, sadece destelerdeki resimlerin net olduğuna ve arka planının sade olduğuna dikkat edin. Resimli kartlar, hem eşleme programlarında hem de başka programlarda kullanılabilir olduğundan, işe koyulduğunda elinizin altında olmaları gayet iyi olur.

Kartları satın almanın yanı sıra, internette arama motoruna belli nesnelere girdikten sonra “görsellere” tıklayıp istediğiniz nesnenin iki kopya resmini bastırabilirsiniz. Özellikle anlaşılması zor nesnelere bulmakta bu yöntem çok işe yarar. Ayrıca resimle nesneyi eşlemede bu yöntem çok kullanışlıdır.

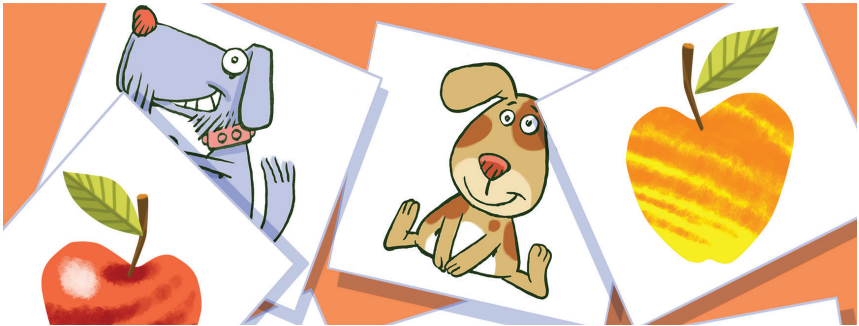
Çocuğunuz birbirine hem tıpatıp benzeyen hem de benzemeyen nesnelere ve resimleri eşlemede mükemmelleştikten sonra, bir sonraki aşama çocuğunuzun birbirine tıpatıp benzemeyen nesnelere ayırarak bir araya getirme ve sınıflandırma yetisinin değerlendirilmesidir.

Bu değerlendirmede, birbirinden farklı elma resimlerini ve birbirinden farklı köpek resimlerini masanın üzerine koyup çocuktan köpeklerin tamamını ayırmasını isteyeceksiniz.

Daha karmaşık ayrıştırılmalar üzerinde de çalışabilirsiniz. Çocuk başarılı oldukça ondan içeceklerle hayvanları veya yiyeceklerle taşıtları ayırmasını isteyebilirsiniz.

Diğer görsel performans becerileri; yap-boz, desen ve labirent tamamlama şeklindedir ve şimdi bütün alanlarda çocuğunuzun değerlendirdiğimize göre, sıra mevcut becerilerin üzerine inşa edecek şekilde çocuğunuzun öğrenmesine yardımcı olmaya geldi.

ÖĞRETİM

Bu alanda başlangıç becerileri, yap - boz tamamlama becerileri ile benzer nesnelere ve resimleri eşleme becerilerini içerir.

Benzer nesnelere kutunuzu ve benzer resim kartlarından ikili setlerinizi ortaya çıkarma zamanı geldi. Kimi çocuk bu beceriyi en iyi, ödül özelliği taşıyan nesnelere gerçeğini ya da resmini kullandığınız zaman edinir.

Eşleme becerilerini değerlendirirken yalnızca “Eşle” demelisiniz. Bu becerinin öğretiminde nesne adı ya da kart adları söylenmez çünkü amaç, eşleme yani aynı veya benzer özellikteki nesnelere bir araya getirmektir. Bunun için çocuğun eline her seferinde sadece bir kart vermelisiniz.

Bu beceriyi öğretmenin neye benzediği aşağıda anlatılmaktadır. Can masadaki üç nesneyle çalışmaktadır:

Anne: Masaya kaşık, plastik oyuncak araba ve pelüştene yapılmış küçük bir oyuncak kedi koyar. Ardından Can'ın eline masadakiyle tıpatıp aynı başka bir plastik oyuncak araba verir ve “Eşle” derken, Can'ın kendi arabasını masadaki arabanın yanına koyması için jestlerini kullanır (el işaretleri veya hareketleri vb.)

Can: Oyuncak arabayı diğer oyuncak arabanın yanına koyar.

Anne: “Bravo!” Ardından oyuncak arabayı tekrar Can'a verir. “Eşle.”

Can: Arabayı ipucu almadan eşler.

Anne: “Harika” diyerek Can'a baloncuklar üfler.

Eşleme becerilerini öğretirken, çocuğun çalıştığınız nesnelere oynamasına izin vermeyin. Eğer Can'ın eline aldığı oyuncak arabayla biraz oynamadan onu diğer oyuncak arabanın yanına koymayacağını düşünüyorsanız, ya eşleştirme için başka nesnelere seçmelisiniz ya da figürler yerine resimler kullanmalısınız. Can, resimleri resimlerle, gerçek nesnelere gerçek nesnelere eşleme konusunda ustalaşır ustalaşmaz, nesnelere karıştırarak resimleri gerçek nesnelere eşleştirmesini sağlamalısınız.

Herhangi bir şekilde programınızda resimli etkinlik çizelgeleri kullanmayı planlıyorsanız, bu konu sizin için özellikle çok önemlidir. Yap - boz becerileri, programınızın eğlenceli kısmı haline gelebilir, zira otizmlili çocukların çoğunun görsel yönleri çok güçlüdür ve yap-bozlar bu anlamda etkili bir ödül olabilmektedir. Eğer çocuğunuz azınlığın içinde olup yap-bozlardan hoşlanmıyorsa, yine de yap-bozları güçlü ödülleriyle dikkatlice eşleyerek bu konuda çalışmaya devam edebilirsiniz. Örneğin, televizyonu açık tutarken çocuğa bir yap-boz parçasını hareket ettirip doğru yere yerleştirmesini sağlayabilirsiniz, bu olunca da ona ek ödül sunarsınız.

Geriye zincirleme bu konuda oldukça etkili bir çözüm sunar. Örneklendirsek, yap-bozu sadece “tek” parçası eksik kalacak şekilde çocuğunuzun önüne koyup ona tamamlatırsınız. Kendi başına tek parçayı yerine koyabildikten sonra, bu defa iki parçayı yap-bozdan kaldırırsınız. Yap-boz oyunu çalışma aşamasına geldiğinizde, küçük yaş grubu için tasarlanmış, üzerinde ev eşyaları veya çiftlik hayvanları olan yap - bozlardan satın alın. Yap - bozun büyük parçasını elinize alıp “Kuş, kuş, kuş!” diyebilirsiniz. Ardından çocuk, kuşu yap - bozdaki doğru yere sizin yardımıyla veya yardımınız olmadan yerleştirebilir.

Canan’a, evcil hayvanlar yap-bozunu tamamlamayı öğretirken sadece köpeği yerinden kaldırıp eksik parça haline getirdiğimizde örneğimiz aşağıdaki gibi olacaktır:

Anne: Üzerinde köpek resmi olan parçayı verir ve “Köpek, köpek, köpek!” der. Aynı anda, çocuğun köpek resimli parçayı doğru yere yerleştirebilmesi için ona ipucu vermektedir.

Canan: İpucu yardımıyla köpeği yerine koyar.

Anne: “Bravo, köpek!” der ve köpek resimli parçayı yeniden yerinden kaldırır ve çocuğa geri verirken “Köpek, köpek, köpek!” der.

Canan: İpucu olmadan köpekli parçayı yerine yerleştirir.

Öğretimin başında; alıcı, taklit ve görsel performans becerileri geliştirmek, çocuğunuzun davranışları üzerinde harikulade olumlu bir etki yaratır. Bu beceriler, sık çalışıldıkları zaman, çocuğunuzun söz dinlemesini (isteklerinin rıza göstermesini) artırır, sizin ipucu verebilme ve verdiğiniz ipucunu silikleştirme becerinizi geliştirir. Sık karşılaşıldığı üzere çocuğunuzun dil becerilerini daha iyi bir seviyeye taşır.

Bir sonraki bölümde farklı sözel becerileri nasıl öğreteceğiniz tek tek gösterilmektedir. Fark edeceğiniz gibi her bir beceri için belirlenmiş temel yöntemler bu bölümde gösterilenlerin aynısıdır. Fakat tek bir farkla, o fark da ipucu vermektir. Çocuğu konuşmaya zorlayamayacağınıza göre, ipucu verebileceğiniz beceriler üzerinde çalışmanız önemlidir. Bu sayede çocuğunuz başarıya ulaşabilir çünkü süreç içinde arzu ettiği pekiştirmeyi nasıl elde edeceğini öğrenmiş olur. Bu da onu çok daha zor beceriler sırasında söz dinlemeye teşvik edecektir.

Ayrıca, bu beceriler üzerinde çalışmak sizi daha iyi bir eğitmen yapar. İpucu sunma ve ipucunu silikleştirme becerileriniz üzerinde akıcı bir kullanıma erişene kadar çalışırsanız, kendinizdeki başarıyı görebilirsiniz.

YÜZ HAREKETLERİNİ VE SÖZCÜKLERİ TAKLİT ETME

7. BÖLÜM

YÜZ HAREKETLERİNİ VE SÖZCÜKLERİ TAKLİT ETME

Normal gelişim gösteren bebeklerde çok erken dönemlerde ağız ve yüz hareketleri ile yüz ifadelerinin ve sözcüklerin taklidi görülebilmektedir. Taklit becerisi bir çocuğa sosyal yaşantı paylaşımını, karşılıklı bağlılık duygusunu ve çevresindekilerle sosyal etkileşimde olan bireyler arasındaki iletişimi sağlamaktadır. Otizmlili çocuklar yüz hareketlerini, yüz ifadelerini ve sözcükleri taklit edebilmede ciddi zorluklar yaşamaktadır. Bu nedenle bu tür becerilerin doğrudan öğretilmesi gerekmektedir.

Yüz hareketleri ve ifadelerinin öğretimine, temel insan hareketlerini taklit etme becerilerinin (özellikle büyük kas hareketlerinin taklidi) öğretilmesi tamamlandıktan ve yönerge anlama becerilerinde de belirli bir ilerleme gözlemlendikten sonra başlanması önerilmektedir.

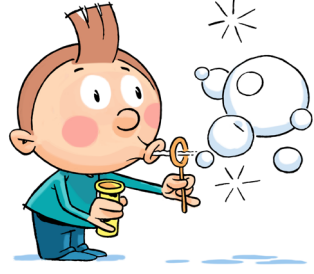
Sizler çocuklarınızla/öğrencilerinizle yüz hareketlerinin ve ifadelerinin taklidini çalışıyorsanız öncelikle ilk öğretim oturumlarında yerde ya da sandalyede çocukla karşı karşıya, yüzünüz çocuğun yüz hizasına denk gelecek şekilde oturun. Yüz hareketi ve ifadesi öğretiminde özellikle başlangıçta ayna kullanılması, çocuğun yaptığı yüz hareketini görebilmesi açısından oldukça faydalıdır. Öğretilmeye yüz hareketleriyle başlayıp ilerleyen aşamalarda yüz ifadelerine geçin. Aşağıda yüz hareketleri ve ifadelerinin taklidine ilişkin öğretimin nasıl yapılacağı açıklanmaktadır.

Üfleme:

Çocuğun dikkatinin sizin üzerinizde olduğu bir anı yakalayıp nötr bir yüz ifadesiyle ağızınızı olabildiğince az hareket ettirerek “Böyle yap.” deyin. Sonra da ağızınızı olabildiğince geniş açıp ciğerlerinize hava doldurup kuvvetli şekilde üfleme hareketi yapın. Eğer çocuk rahatsız olursa çocuğun yüzüne doğru üfleme yapmayın. Çocuk 4-5 saniye içinde sunulan modeli taklit etmezse, “Yeniden deneyelim.” deyip yeni bir deneme başlatın. Eğer çocuk, modeli taklit edip üfleme hareketini birkaç deneme sonrasında yapamıyorsa, öncelikle borazan ya da düdüklü bir enstrüman veya köpük üfleme becerisini öğretin. Üflenecek enstrümanı, birkaç aşına alternatif arasından çocuğun seçmesini sağlamanız, süreci kolaylaştırabilir.

Çocukla yüz yüze otururken siz köpüğü dudaklarınızın önünde tutun ve köpüğü üfleyerek çocuğa model olun. Ardından “Böyle yap.” ya da “Benim gibi yap.” deyin ve köpüğü üfleyin. Çocuk yardımsız olarak köpüğü üfler hale geldikten sonra sizin köpüksüz olarak havaya üflemenizi model almasını isteyin. Eğer çocuk köpük üflemeden hoşlanmazsa, geniş bir kâsenin içinde duran tüyü ya da kağıt mendili üfleme üzerinde çalışmayı deneyebilirsiniz.

Çocuk yardımsız olarak köpüğü üflediği her denemeden sonra bir yanıltıcı deneme gerçekleştirin. Çocuğunuzun daha önceden öğrendiği taklit becerilerini yanıltıcı denemelerinizde kullanabilirsiniz. Örneğin, alkış yaparak model olduğunuzda ve “böyle yap” yönergesi verdiğinizde çocuk hareketinizi gerçekleştirmeyi öğrendi ise bu denemeleri yanıltıcı denemelerinizde kullanabilirsiniz. Bu uygulama aşağıda örnek verildiği şekilde gerçekleştirilebilir:

Anne: Köpüğü üfleyerek model olur ve ardından “Böyle yap.” der.

Umut: Köpüğü üfler.

Anne: “Harika üfledin!” der ve hemen ardından alkış yaparken “Böyle yap.” der.

Umut: Alkış yapar.

Anne: Köpüğü üfleyerek model olur ve ardından “Böyle yap.” der.

Umut: Köpüğü üfler.

Anne: “Süpersin! Üfledin.” der ve atıştırılacak bir şeyler ikram eder.

Çocuk üflemede edinim için gerekli ölçütü karşıladıktan sonra ağız açma hareketlerine geçebilirsiniz. Bu hareketleri öğretirken üflemenin genelleme çalışmalarını mutlaka yapmalısınız. Örneğin, ortam genellemesi için yerde çocukla karşılıklı oturarak üfleme çalışabilirsiniz. Kişiler arası genelleme için çocukla çalışan kişinin dışında başka kişilerle çocukla üfleme çalışabilir.

Ağız açma:

Çocuğün dikkatinin sizin üzerinizde olduğu bir anı yakalayıp nötr bir yüz ifadesiyle ağızınızı olabildiğince az hareket ettirerek “Böyle yap.” deyin. Sonra da ağızınızı kocaman açın ve 3-4 saniye açık tutun. Çocuğün da sizi taklit etmesi için 3-4 saniye bekleyin. Çocuğün sizi taklit etmesine yardımcı olmak için, eğer çocuğu rahatsız etmeyecekse, fiziksel ipucu da kullanabilirsiniz. Örneğin, fiziksel ipucu olarak, çocuğün çenesinden tutup hafifçe aşağı doğru çekebilirsiniz. Eğer çocuk bu beceride ilerleme gösteremezse, çocuğün sevdiği, kurabiye gibi bir yiyecek çalışmayı deneyin.

Bu amaçla büyük bir kurabiyeyi kendi ağzınıza yakın tutun ve “Böyle yap.” deyip kurabiyeden bir parça ısırın. Hemen ardından çocuğun kurabiyesini de çocuğun ağız hizasının biraz yukarısında tutun ve çocuğun ağızını açmasını bekleyin. Çocuk ağızını açtığı anda kurabiyeyi ısırmasına izin verin. Çocuk rahatlıkla ağızını açar hale geldikten sonra önce kendi kurabiyenizi ortamdaki kaldırıp yalnızca ağızınızı açarak çocuğa model olmaya başlayın. Son basamakta ise çocuğun kurabiyesini de ortamdaki kaldırın ve kurabiyeyi ağız açma becerisinin ödülü olarak kullanın.

İki becerinin karıştırmalarına başlamadan önce; tek tek çalışılan beceride tüm önerileri yerine getirmenize rağmen çocuğunuz zorlanıyorsa, bu beceriler daha sonra öğretilmek üzere ertelenebilir. Çocuğun özelliklerine uygun başka beceriler öncelikle tek tek çalışılabilir ve ardından karıştırma çalışmalarına geçilebilir.

Yukarıda üfleme çalışmalarında olduğu gibi, çocuk yardımsız olarak ağız açma hareketlerini yerine getirdiği her denemeden sonra, bir yanıtıcı deneme gerçekleştirme unutmayın.

Dil çıkarma becerisi:

Dil çıkarmayı taklit etmede zorlanan çocukların, lolipop gibi bir yiyeceği yalmasını sağlayın. Çocukla karşılıklı sandalyelerde yüz yüze otururken lolipopu elinize alın ve “Böyle yap.” diyerek ve dilinizi çıkararak şekeri yalayın. Hemen ardından çocuğun lolipopunu ağızına yakın bir mesafede tutun ya da dudaklarına hafifçe değdirin. Çocuk dilini çok az çıkarıp lolipopa dokunsa bile onu mutlaka ödüllendirin. Çocuğun dilini her seferinde biraz daha fazla çıkarması ve lolipopu yalması durumunda ise bir öncekine göre daha fazla ödüllendirme yapın. Çocuk iyice dilini çıkarıp da lolipopu yaladığında önce kendi yaladığınız, sonra da çocuğun yaladığı lolipopu/yiyeceği ortamdaki kaldırın.

Tüm aşamaları tamamladıktan sonra yeni becerilerle çalışmaya başlayabilirsiniz. Yüz hareketleri ve ifadelerine ilişkin yeni beceriler aşağıda listelenmiştir. En fazla 7-8 beceriyi birlikte çalıştıktan ve çocuğunuz her denemede doğru tepki verdikten sonra yüz hareketlerinin ve ifadelerinin taklidinin öğretimini tamamlayabilirsiniz.

Yeni Beceriler:

- Dudakları kavuşturma
- Alt dudağı ısırma
- Üst dudağı ısırma
- Dişleri birbirine vurma
- Öpücük yapma
- Dudakları yalama
- Öksürme
- Gülme
- Başı iki yana sallama (Hayır)
- Başı aşağı yukarı sallama (Evet)
- Mutlu, üzgün, kızgın, şaşkın vb. yüz yapma

Sözcükleri Taklit Etme:

Sözcükleri taklit etme, adından da anlaşılacağı gibi, yankı yapmaya benzer bir biçimde, birinin söylediğinin tekrar edilmesi (sözcük taklidi veya ekolali) anlamında kullanılır. Normal gelişim gösteren çocuklarda, eko yetisi öğrenme için elzemdir. Normal gelişen bir çocuk manavda patlıcanı görünce ebeveynine “Bu ne?” diye sorar. Ebeveyn “Bu bir patlıcan.” diye cevap verir. Çocuk da yankı yapar gibi tekrarlar: “Patlıcan.” Tipik çocuklar, çoğu yeni sözcüğü bir ya da iki denemede edinirler, böyle olunca sözcüğün tekrarlanması gerekmez.

Biraz dil becerisine sahip otizmlili bir çocuğun başka birinin söylediklerini yankılar halde tekrar etmekte yetersiz kalması dil gelişiminin hızını kesebilir. Bazen de, otizmlili çocuğun anında tekrar etmeye muktedir olmadığı ama gecikmiş ekolali yaptığı durumlar vardır ki bu da aslında öğrenme sürecinde işe yarar.

Otizmlili bir çocuğun annesi şu şekilde anlatıyor: “Oğlumda az da olsa gecikmiş ekolali vardı. Onu, ikinci doğum gününü kutlayacağımız zamanlarda (teşhis konulmadan önce) müzeye götürmüştük ve ördeklere bakıyorduk. Biz onun hayranlıkla ördeklere baktığını düşünürken oğlumun büyük bir hayranlıkla ‘Ördekleri beslemek yasaktır’ tabelalarına baktığını fark ettik. Ben ve eşim onu bir tabeladan ötekine götürerek yazıları okuduk. ‘Lütfen ördekleri beslemeyin’ ve ardından ‘Vak, Vak’ diye ekliyorduk. Müzede sözcük öbeğini tekrar etmedi, ama gecenin bir vakti uyanıp aynen şöyle dedi: ‘Lütfen ördekleri beslemeyin, vak vak.’ O ana kadar

gecikmiş ekolali diye bir şey duymamıştım. Dolayısıyla bu olayı, oğlumun ileride cümle kuracak şekilde sözcükleri bir araya getirebileceğine inanarak hayra yorumştuk.”

DEĞERLENDİRME

Çocuğun ekolali becerilerini değerlendirmek için etrafınızda hiç malzeme veya nesne bulunmadığından emin olun ve çocuğu yanınıza, tercihen tam karşınıza oturtun. Değerlendirmede önce basit sesler seçin. Örneğin, “Söyle, ma”, “Söyle, ba” gibi... Eğer çocuk basit sözcükleri yankılsa, “Söyle, top”, “Söyle, taş” gibi tek heceli sözcüklere geçin. Buradan çok heceli sözcükleri ve ardından cümlecikleri değerlendirmeye geçin.

Şimdilik ekolali davranışın yankıya benzediğini aklınızda tutmanız yeterli. Eko yapmanın öncülü; başka birinin sözlü davranışını, yani bir sözcüğü ya da bir sözcük öbeğini söylemesi, davranış ise çocuğun bu sözcük öbeğini tekrar etmesidir. Eko yapmada kontrolün sağlanması, önemli adımlardan biridir. Dilin kapılarını gerçekten de açabilir çünkü eko yetisi öğrenme becerisini artırır.

ÖĞRETİM

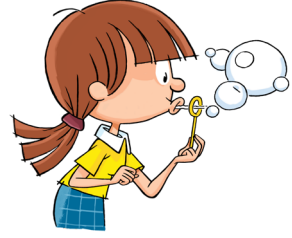

Çocuğa söylediğiniz şeyi taklit etmeyi öğretmek, çoğunlukla daha karmaşık ifade edici dil becerilerinin temelini oluşturur. Eko yapabilen bir çocuğun ekolu ipucuna tepki verme olasılığı daha yüksektir.

Ekolalinin öncülü sadece sözel bir uyarın olabilir. Dolayısıyla geçerli bir eko tepkisi almak için nesnenin kendisi veya resmi göz önünde olmamalıdır. Çocuğunuzun ekolali becerilerini değerlendirmek amacıyla “Söyle, top.” dediğinizde çocuğun görüş alanı içinde bir top veya top resmi olmamalıdır.

Çocuğunuzda eko becerisi yok ise, bu beceriyi geliştirmek için sistematik eğitime ihtiyaç duyacaktır. Bütün becerilerin edinilmesinde aynı süreç vardır. Bunlar; ipucu sunma, ipucunu silikleştirme ve hata düzeltme şeklinde sıralanır. Amaç, geçerli bir eko tepkisidir ama başlangıç seviyesinde olan çocuklar için öğretime “İstek Bildirme Modeli” içinde başlamak en iyi sonuçları verir. Belki de siz çocuğunuza sözcüklerinizin ekosunu yaptırmayı, o ödülleri isterken, çoktan başarmışsınızdır.

Ödül niteliği taşıyan nesneleriniz elinizin altında değilse, çocuğunuzu karşınıza oturtup, onunla eko alıştırmaları yapabilirsiniz, ancak böyle yaparsanız büyük olasılıkla problem davranışlara ve çalışmaya karşı isteksiz olmasına neden olursunuz. Bunun yerine, transfer yöntemlerini kullanarak eko yapmayı öğrenmesinde ona yardımcı olun.

Aşağıda eko transferine örnekler bulunmaktadır:

Örnek 1

Anne: Köpük - baloncuklar hazır!dır.

Anıl: “Köpük.” (İstek bildirme.)

Anne: “Köpük” derken köpüğü üfler ve sonra köpük tüpünü masanın altına saklayıp tekrar “Söyle, köpük.” der.

Anıl: “Köpük.” der.

Anne: “Köpük!”, “Köpük geldi.” derken köpüğü üfler.

Örnek 2

Anne: Yiğit'i yüz yüze salıncaakta sallarken aniden salınacağı durdurur.

Yiğit: “Ahh...” (Beni salla anlamında istek bildirme.)

Anne: “A..., A...” derken salınacağı sallar. Parktan uzaklaşırken “Söyle, A...” der.

Yiğit: “A...” der.

Anne: “A...” der, Yiğit'i geri salıncağa götürür ve bir süre sallar.

Örnek 3

Anne: Oğuz'a çok sevdiği meyve suyunu gösterir.

Oğuz: “Meyve suyu.” (İstek bildirme.)

Anne: “Meyve suyu” derken bir

yudum alması için meyve suyunu Oğuz'a uzatır ve sonra meyve suyunu arkasına saklarken “Söyle, meyve suyu.” der.

Oğuz: “Meyve suyu.” der.

Anne: “Meyve suyu geldi!” derken pipeti Oğuz'a uzatır.

Ayrıca ödül niteliği taşımayan nesnelerin resimleriyle başka bir transfer yöntemi de uygulayabilirsiniz. Bu yöntemde çocukla birlikte bir resme bakarken baktığınız resmin (resimdeki nesnenin ismi) ekolalisini yapıp sonra kartı ters çevirerek kapatıp herhangi bir görsel uyaran olmadan ekosunu tekrarlama-sına gayret etmelisiniz.

Eko yapabilmek büyük olasılıkla telaffuzu da geliştirecektir, hele de çocuğunuzu yüzünüze tam bakacak şekilde karşınıza oturtup ağız hareketlerinizi izlemesini sağladıysanız. Sözcüğü ağır çekime alır gibi söylemeniz veya sözcükteki sesleri büyük kısımlar halinde vurgularken yüz hareketlerinizi abartmanız da telaffuzunun iyileşmesine yardımcı olabilir.

NESNELERİ ADLANDIRMA

8. BÖLÜM

NESNELERİ ADLANDIRMA

Çocuk birkaç nesne için istek bildirebilir hale gelir gelmez, ona nesnelere adlandırmayı öğretmeye başlayabilirsiniz. Çocuğunuza adlandırmayı öğretmenin en iyi yollarından biri, en sevdiği ödüllerin fotoğrafını çekmek ve ardından bu nesnelere adlandırmasını istemektir. Gerçek nesnelere de kullanabilirsiniz ama pek tavsiye etmiyoruz çünkü o zaman, nesne için istek bildirme ile adlandırma arasında bir kafa karışıklığı oluşabilir. Resimleri kullanmak çocuklarda beceriler arası ilişki kurmakta kolaylık sağlar. Adlandırmayı öğretme ve davranışlar arası becerileri transfer etme yöntemi bu kitapta daha sonra geniş bir biçimde anlatılacak. Farklı beceriler dediğimiz zaman ne ifade edildiğini anlamak amacıyla “adlandırma”nın, gördüğünüz, duyduğunuz,

kokladığınız, tattığınız veya dokunduğunuz bir şeyi etiketlemek olduğunu aklınızda tutmanız şimdilik yeterli olacak.

DEĞERLENDİRME

Adlandırmayı değerlendirmek için en iyi yol, üzerinde “Nesnelerin Adları” yazılı boş bir kutunun içine günlük yaşamda sık kullanılan nesnelere koymaktır. Ayrıca çocuğun, resimleri adlandırma yeteneğini değerlendirmek için resimli kartlar, kolajlar veya dergilerden kesilmiş resimler gibi malzemeler edinmeniz gerekir. Nesnelere ve resimleri isimlendirmesini değerlendirmek için çocuğa “Bu ne?” diye sorun ve cevabını kaydedin.

Eğer çocuğun adlandırma dağarcığı güçlüyse, ilk 100 veya 1000 sözcük gibi kitaplardaki resimleri işaret ederek bu becerisini değerlendirebilirsiniz. Eğer adlandırma becerileri zayıfsa veya çocuğun sayfadaki başka nesnelere dikkati dağılıyorsa, resimli kartlar kullanmanız gerekir.

Normal gelişen küçük çocuklar okul yaşlarına ulaşıncaya kadar sözcük dağarcıklarına binlerce sözcük katarlar. Adlandırmak çocuğun güçlü olduğu bir alan da olsa, değerlendirmeye devam edin ve en az 100’ü aşkın bir sözcük listesi oluşturana kadar değerlendirmeyi bırakmayın.

Eğer çocuğun adlandırma yetisi sınırlı veya hiç yoksa, 10 nesne ve resimden sonra değerlendirmeyi durdurabilirsiniz.

Üzerinde çalışarak aşmanız gereken en önemli konulardan biri çocuğunuzun eğitimciyle iyi eşleşmiş olması, diğeri ise göz önünde olan birkaç nesne için istek bildirebilmesidir. Bu gelişmeyi sağlayabildikten sonra, diğer özel becerileri öğretmenin zamanı geldi demektir ki bunlar; adlandırma,

sözcükleri taklit etme ve basit sorulara cevap verme becerileridir.

Sözel olmayan beceriler, programınızın odağında olmamalıdır. Sizin amacınız, olabilecek en hızlı biçimde, çocuğunuzu konuşarak, işaret diliyle, resimlerle veya başka bir sistem aracılığıyla, başka insanlarla iletişim kurabilen bir birey haline getirmektir. Sözel olmayan becerilere ağırlık vermek yerine, yoğun öğretim seanslarının içeriğini çocuğa bol bol sözel tepki verebileceği fırsatlar yaratacak şekilde düzenlediğinizden emin olun.

Birçok programda sözel olmayan becerilerin üzerinde uzunca zaman harcanmasının nedeni; ipucu vermenin daha kolay olmasından ve konuşamayan çocuklara da öğretilbilir olmasından ileri gelmektedir. Ev ve okul programlarına danışmanlık yaparken ve planlı programlar ile yoğun öğretim seanslarını değerlendirirken, konuşamayan çocukların dahi sözel becerilerle birlikte iyi bir harman yapılmış bir programı olduğuna emin olmak gerekir. Bütün denemelerin en az yüzde 50'sinin sözel tepki içerdiğini görmek isteriz (işaret dili veya konuşma dili, ikisi de kabul edilir.) Sözel becerileri öğretmek daha zordur ama gözünüzü kırpmadan amacınıza odaklanırsanız (bu da çocuğun iletişim kurabilmesidir), fazladan yaptığınız her şeye değdiğini göreceksiniz.

İstek bildirme becerilerini nasıl öğreteceğinizi öğrenmişsiniz. Diğer becerilere geçmeden önce çocuğunuz birkaç nesne için istek bildirebiliyor olmalıdır. Bunun için istek bildirmesi, sözel model olmaksızın veya işaret dilini kullanıyorsa, ipucu almadan gerçekleşmelidir. Maalesef sık sık eğitimcilerin, çocuk daha istek bildirmeden alelacele diğer becerileri öğretmeye geçtiğini gözlemliyoruz. Bu girişimler genellikle felaketle sonlanır.

Çocuğun istek bildirme becerisine sahip olması gerekir. Çünkü onu başlangıç seviyesinde istek bildirmede ustalaştırırsanız, bilmesi gereken adlandırmaları, sözel taklit becerilerini ve basit sorulara cevap verme becerilerini de daha kolay öğretirsiniz. Yani istek bildirmede öğrendiklerini diğer sözel becerilere transfer etmede kullanabilirsiniz. Eğer çocuğunuz bir nesneye sahip olmak için açıkça motive olduğunda, sözcüğü söyleyerek veya işaretle size bildiremiyorsa, ona ne nesne adlandırmayı ne de bir ekolalide ustalaşmayı öğretebilirsiniz. İstek bildirme daima bitirilmesi gereken ilk iştir.

ÖĞRETİM

“Adlandırma”; gördüğünüz, duyduğunuz, kokusunu aldığınız, tattığınız veya dokunduğunuz bir şeyin etiketidir. Adlandırmanın öncülü bir tür uyarandır (nesnenin kendisi, bir resim, bir ses veya bir koku olabilir) ve adlandırmanın sonucu övgü edinmek gibi dolaylı pekiştirir.

Teknik olarak, “doğal” bir adlandırma becerisinin öncülü “Bu nedir?” şeklinde bir soruyu içermez. Becerinin aslı, çocuğun çevresindeki bir şeyi fark edip onun hakkında yorum yapmak istemesiyle ortaya çıkmalıdır. “Bak! Burada bir inek var!” veya “Sucuk kokusu alıyorum.” gibi... Böyle doğaçlama ve doğal nitelikli adlandırmalar çoğunlukla ilginize yönelik istek bildirimleridir. İşte bu alan, otizmlili çocuklarda genellikle oldukça yetersizdir. İlgi edinme amaçlı istek bildirme, programınızda çok sonra yer alacak. Dolayısıyla “Bu ne?” sorusunu sormadan adlandırmayı öğretebilmeyi ummak gerçekçi olmayacaktır.

Eğitmenlerin adlandırmaya bu şekilde zemin hazırlamasının bir diğer nedeni de çevredeki uyaran değişikliğinin öğretim yaparken işimize yarayacak çok sayıda fırsatı bize sunmasıdır. Kimi otizmlili çocuklar, bir beceride ustalaşmadan önce yüzlerce öğretim denemesine ihtiyaç duyarlar. Normal gelişim gösteren bir çocuk, sadece bir kez duyduktan sonra bile yeni bir sözcüğü hafızasına alabilir, otizmlili çocuklarda ise genellikle böyle olmaz. Bundan dolayı, adlandırma öncülü hem bir uyaran (örneğin, bir resim veya ses) hem de eğitmeninden bir soru içerir. (“Bu nedir?” veya “Ne duydun?”)

Çocuğunuzun size bir şey söylediği, sizin ise bunun kısmen istek bildirme kısmen adlandırma olduğunu fark edeceğiniz çok zaman olacak. Ya da kısmen adlandırma, kısmen basit sorulara cevap verme de diyebiliriz. Bu konuda çok endişelenmeyin, zira amacınız çocuğunuza iletişim kurmaktır.

Dil denince birden fazla beceri işin içine dahil olur. Yoğun öğretim sırasında öğrenilen becerileri karıştırır ve birden diğerine transferini yaparız. Adlandırma, elbette gördüğünüzü etiketlemek kadar, kokusunu aldığınız, duyduğunuz, tattığınız ve dokunduğunuz şeyleri de etiketlemektir. Bu bölümde, bir çocuğun görsel ve işitsel uyarıyı nasıl adlandığı anlatılacak.

Gördüğünüzü adlandırmakla işe başlayın, ardından çevrenizde ne duyduğunuz (burada hayvan sesleri hedeflenebilir) gelsin. Kokuyu veya bir tadı adlandırma soyuttur ve daha sonra öğretilir. Diğer ileri adlandırma becerileri renkler, nesnelere hatlarıyla ilgili adlandırmalar (bilgisayarın ekranı), sıfatlar (sıcak/soğuk) ve edatlarıdır (tren rayın üzerinde, tren köprüünün altında vb.) Şimdilik bu ileri becerileri hiç düşünmeyin. Yüzlerce basit nesneyi adlandırmadıkça bunlara geçmenize gerek yoktur.

Yeni otizm teşhisi konulmuş çocukların sarı sandalye diyerek nesnelere etiketlendiğini veya itfaiyeye “kırmızı” dediğini gözlemlediğimiz olur. Bunlar, iyi niyetli anne babalar ve profesyoneller tarafından, sağlam bir temel inşa edilmeden öğretilen renkler, şekiller ve işlevlerdir. İçlerinde bazen edatlar bile olur. Eğer renkleri öğretip, ileri becerilere çok erken geçecek olursanız bu yaptığınız sizi kafa karışıklığına, garip dil gruplarına ve karmaşık ayırt etme becerilerini öğretirken problemlere götürür.

Eğer çocuğunuza “sarı sandalye” demeyi veya “itfaiye kırmızıdır” demeyi öğretiyorsanız, bütün sandalyeleri sarıyla tanımlamaya veya tüm kamyonlara kırmızı demeye başlayabilir. Çocuklara, temel adlandırmalarda sağlam bir temel oluşturduktan sonra, takip eden aşamada renkler öğretilmelidir. Çocuğunuz bu kavramları ayrı ayrı ve akıcı bir biçimde kullanabildikten sonra, adlandırmayla rengi bir araya getirmeyi denemelisiniz. Dil inşasını piramit gibi düşünün. Bir üst katı çıkmadan önce zeminin sağlam olduğundan emin olun.

Unutmayın ki çocuğunuza “Bu ne? diye sorduğunuzda ve sandalyeyi yukarı kaldırdığınızda, cevap “Sandalye” olmalıdır. Aynı sandalyeyi kaldırıp “Bu ne renk?” diye sorunca cevap “Sarı” olmalıdır. Yukarıdaki sorulardan herhangi birine verilen “Sarı sandalye” cevabı önemli bir yanıltır ve düzeltilmesi gerekir. Çocuğunuz, 100 veya daha fazla basit isteği bildirmede ustalaşmadan önce, onu renkleri, biçimleri ve diğer soyut kavramları adlandırmaktan uzak tutun.

Çocuğunuz temel isteklerini bildirmede ustalaşınca, aynı şekilde daha ileri düzeyde olanlara geçerek devam edersiniz. Adlandırmanın öğretim tekniği de, uyarıyı dikkate almazsak, aynı şekilde gerçekleştirilmektedir.

Evet, şimdi diyelim ki çocuğunuz görüş alanı içindeki on nesneyi isteyebiliyor. O halde, onun ödül olarak kabul ettiği ve aynı zamanda isteyebildiği nesnelere ait bütün resimlerini toparlayın. İstek bildirmeyi transfer ederken, ödülleri resimlerini kullanırsanız tekniğiniz daha çok işe yarar.

Çocuğunuz belli bir cins şekerden hoşlanıyor ve göz önünde olduğunda onu istiyorsa, adlandırma yapmak yerine, yine büyük olasılıkla sadece şekeri isteyecektir.

oranla, edinmekte daha zorlandığı bir beceridir. Bu yüzden en önce adlandırma becerisi için araştırma yapmayı mutlaka alışkanlık haline getirmelisiniz. Alıcı dil becerileri için yoklama (değerlendirme) oturumları yaparken, “Bisküviye dokun.” dedikten sonra, adlandırma yoklamalarına geçip “Bu nedir?” dememelisiniz çünkü bu durumda nesnenin bisküvi olduğu ipucunu zaten vermiş olursunuz.

Aşağıda Selim’in adlandırma becerisini değerlendiren bir genel yoklama örneği bulacaksınız:

Anne: Kurabiye resmini yukarı kaldırır (resmin Selim’in bildiği ve istek bildirdiği bisküvilere benzemesi gerekir) ve şöyle der: “Bu nedir?”

Selim: İşaret diliyle “Bisküvi.” der.

Anne: “Harika söyledin.” Baloncuklar üflemedir (tercih ettiği nesne/ bilinen bir ödül). Değerlendirme formunda ilgili sözcüğün yanına artı koyar.

Anne: Havaya kaldırdığı resimde Selim’in salıncığı vardır, “Bu nedir?” diye sorar.

Selim: İşaret diliyle “Zıplamak.” der. (Yanlış.) diyeceği şekle sokarak ipucu verir, bu arada anne “Salıncak.” der.

Anne: Selim’in ellerini aşağı indirir ve salıncak resmini tekrar yukarı kaldırır ve “Bu nedir?” der ve hemen çocuğun ellerini “salıncak”

Selim: Tam ipucu eşliğinde “Salıncak” işaretini yapar.

Anne: “Doğru, bu nedir?” Tekrar salıncak resmini kaldırıp gösterir.

Selim: İşaret diliyle “Salıncak.” der.

Anne: “Doğru, bu bir salıncak!” Bu arada işaret diliyle “Salıncak” demektedir.

Değerlendirme formunda ilgili kelimenin yanına eksi koyar.

Değerlendirme formunda kaydınızı tutarken “artı” koymanız için koşul, çocuğun üç saniye içinde tepki vermesi ve doğru tepki eşliğinde zincirleme gelecek başka bir tepki vermemesidir. Çocuk kendi kendini düzeltmesi halinde bile doğru adlandırma yapmış kabul edilmez. İşaret dili kullanıyorsa, aynı şekilde verdiği cevap net olmalıdır. Bir sözcükten ötekine geçmek, içinde doğru adlandırma bulunsa bile doğru sayılmaz ve yoklama formunda “eksi” konur.

Yukarıda Selim için verilen örnekte, anne değerlendirme formuna eksi koymadan önce yanlış düzeltmek zorundadır, değerlendirme sırasında dahi olsa yanlışların daima düzeltilmesi gerekir.

Eğer Selim konuşabilseydi, değerlendirme formundaki tek fark Selim'in doğru sözcüğü işaret etmek yerine söylemek durumunda kalması olacaktı. Yanlış düzeltme mutlaka yine aynı şekilde yapılmış olacaktı. Değerlendirme sırasında çocuğun yanlış yaptığı hedefler, öğretme seansında öğretilmelidir. Bu durum özelinde Selim'in, salıncak resminin adlandırması için daha fazla çalışmaya ihtiyaç duyduğu sonucu çıkmaktadır.

Caner konuşmaya başlamış, altı yaşında bir çocuktur. Hedeflenen ödüllerden ikisi araba ve meyve suyudur. Caner hem bu sözcükleri söyleyebilmekte hem de göz önündeyken onlar için istek bildirebilmektedir. İstek bildirmeyi, adlandırma becerisine aktarırken yardımcı olacak şekilde her iki nesnenin de resimleri çekilmiştir.

Anne: Önünde oyuncak araba ve meyve suyu ile bu iki nesnenin resimleri bulunmaktadır.

Caner: "Meyve suyu." diyerek istek bildirir ve ona ulaşmaya çalışır.

Anne: Meyve suyu resmini yukarı kaldırır ve "Bu ne? ... Meyve suyu." der.

Caner: Eko yaparak, "Meyve suyu." der.

Anne: "Doğru, bu nedir?" Bu arada hâlâ meyve suyu resmini tutmaktadır.

Caner: "Meyve suyu."

Anne: "Bravo, meyve suyu" der ve ödüllendirmek için Caner'e meyve suyunu verir.

Bazı eğitimciler, çocuğun ustalaştığı istek bildirimlerini başarıyla kullanıp "benzer nesnelere eşleme" becerisinden "adlandırma" becerisine transfer yapabilmektedir. İşaret dilini erken öğrenenler bu alanda özellikle daha başarılı olurlar. Çünkü eğitimci bu durumda sözcüğü bir işaretle eşleyebilmektedir. Bu yöntemde, eğitimci çocuğa bir resim verir ve çocuk onu en çok tercih ettiği nesneyle resim resime eşledikten sonra, eğitimci resimlerden sadece bir tanesini kaldırıp "Bu nedir?" der. Birkaç saniye önce çocuk işareti görüp sözcüğü duyduğu için çocuğun doğru tepkiyi sözlü söyleme veya işaret diliyle ifade etme olasılığı artar. Bu denemenin nasıl görüneceği aşağıdaki örnekte verilmektedir:

Anne: Masasının üzerinde çikolata, salıncak ve cips resimleri vardır. Çikolata resminin benzeri başka bir resmi Ahmet'e verirken "ikolata" der.

Ahmet:ikolata resmini, çikolata resmiyle eşleştirir.

Anne: Çikolata resimlerinden üstte olanı alıp "Bu ne?" der.

Ahmet:"ikolata" der.

Alıcı dil becerisinden adlandırma becerisine transfer yapan başka bir yöntemi de ayrıca deneyebilirsiniz. Böyle bir transfer aşağıdaki örnekte Ayça'ya uygulandığı gibi yapılmaktadır:

Anne: Masada kamyon, elma ve diş macunu resimleri vardır ve "Elmayı göster." der.

Ayça: Elma resmini gösterir.

Anne: Elma resmini alır ve "Bu nedir?" der.

Ayça: "Elma." der.

Bu şekilde, çocuğunuzun halihazırda istek bildirebildiğı bütün nesnelere çocuğunuz tek tek adlandırabilece kadar öğretiminize devam edin. Ardından, aynı transfer ve ipucu yöntemlerini kullanarak ödüllendirici olmayan sıradan nesnelere öğretmeye başlayın.

BASİT SORULARA SÖZLÜ CEVAP VERME

9. BÖLÜM

BASİT SORULARA SÖZLÜ CEVAP VERME

Sorulara cevap verebilme yetisi çocuğun diyalog becerilerinin gelişmesinde önemlidir. Bazı çocuklar, otizm teşhisi almadan önce sorulara cevap verebilme becerilerine bir ölçüde sahip olabilirler. Ancak bu aşamada şarkılardaki veya anaokulu tekerlemelerindeki boşlukları doldurma becerilerine sahip olabilmeleri de önemlidir.

DEĞERLENDİRME

İfade edici dil seviyesi az olan çocukları değerlendirdiğimizde, çoğunlukla, çok bilinen şarkıların boşluklarını doldurmalarını sağlarız. Bu beceriyi değerlendirmenin anahtarı çocuğun defalarca dinlediği bir şarkıyı söylemektir. Her dizedeki son sözcüğü söylemeden bırakın. Örneğin: “Mini mini bir kuş donmuştu” şarkısını söylerken, yüksek sesle ve yavaş yavaş şarkıya başlayın: “Mini mini bir kuş ...” ve son sözcüğü söylemeden bırakın. Çocuğunuz boşluğu sözcükle doldurmazsa “donmuştu” diyerek siz tamamlayın, ardından bir sonraki dizeye geçin: “Pencereme ...”, birkaç saniye çocuğun boşluğu doldurması için bekleyin: “Konmuştu.” Söylemezse, siz eksik sözcüğü

söyleyerek boşluğu tamamlayın.

Çocuğunuz şarkılarda tek sözcüklü boşlukları doldurabiliyorsa, bir sonraki aşama günlük yaşamda karşılaşılabilecek daha işlevsel cümleciklerdeki boşlukları doldurup dolduramadığına bakmaktır.

O noktaya vardığınızda şöyle bir şey söyleyebilirsiniz: “Uykumuz gelince yatığımız yer ...”, “Su içmek için gerekli olan şey ...” Çocuk “yatak” ve “bardak” diye doldurabilecek mi bakın. Çocuğun bu türden basit doldurulabilir becerilere iyice hakim olabilmesi gerekir ki, daha zor olan, örneğin “Uçan bir şey söyle?” ya da “Üç tane renk söyle.” veya “Hangi meyve sarı?” gibi karmaşık soruları cevaplamaya başlayabilsin. Söz içi denilen bu becerilerin, başka bir insan tarafından zemini hazırlanmış bir soruya verilmiş yanıt olduğunu aklınızda tutmayı unutmayın.

ÖĞRETİM

Bu bölümde öğretimini öğreneceğiniz beceri, söz içi olarak bilinen basit sorulara cevap verme becerisidir. Bu beceri, sohbet edebilmenin esasları olan, sorulara soruya cevap verebilme yetisidir. Çocuğu otizmli olan pek çok aile, özlemlerle çocuklarının kendileriyle sohbet etmesini bekler. Biz artık, bu isteğin sihirli bir süreç olmadığını ve sohbet becerilerini yapılandırmak için sistematik süreçlerin takip edilmesi gerektiğini biliyoruz.

Aşağıda becerileri gösterilmiş haliyle tipik bir yetişkin sohbeti bulacaksınız:

Aysun: Sizi buralarda daha önce görmedim.
Cemil: Evet, Ankara'dan daha yeni taşındım buraya.
Aysun: Öyle mi? Ankara'nın neresinden?
Cemil: Gölbaşı.
Aysun: Oraya gitmedim ama Ankara'yı çok severim.
Cemil: Ankara'nın simidini sever misin?
Aysun: Evet!

Gördüğünüz gibi, tipik bir sohbette birçok sözel becerinin karışımı bulunuyor. İleri seviyede adlandırmalar ve yorumlar genellikle ilgi edinmek için yapılan istek bildirmelerdir ve çoğunlukla sohbet başlatmaya hizmet ederler. Bunların içerisinde "Gömleğine bayıldım!" veya "Çok güzel bir gün. Hava mükemmel!" gibi ifadeler vardır. Sohbetin ikinci yarısı bilgi edinmeyi amaçlayan istek bildirmelerdir ve "Nerede oturuyorsun?", "Oraya nasıl gittin?", "Neden böyle yaptın?" gibi sorularla ortaya çıkar. Bu ileri istek bildirme becerilerini geliştirmede otizmli çocuklara verilen yönergelerin çok net, açık seçik olması gerekir ve çok daha sonra, çocuğunuzun nesnelere ve eylemler için istek bildirmesi bazen aylar veya yıllar sonra öğretilir.

Sohbetin son parçası ise tepkilerdir. (5N1K sorularına verilen cevaplar.)

Söz içinin öncülü, sözel bir uyarandan ibarettir. Ekolali denince, eğitmenin söylediği sözcüğün aynen söylenmesi beklenir. Söz içi becerisinin ekolaliden ayrılan tarafı ise çocuğun vereceği söz içi tepkisinin, eğitmenin ipucunda barındırdığından tamamıyla farklı bir sözcük seti gerektirmesidir.

Biraz kafa karıştırıcı gibi geliyor ama aslında başlangıç seviyesinde öğretmek çoğunlukla kolaydır. Çünkü öğretim, anaokulundaki tekerlemeler ve şarkılar gibi eğlenceli etkinliklerde basit boşluk doldurmaları kapsar. Bir çocuğun, daha iki yaşındayken, annesi onun sık duyduğu çocuk şarkılarında, dizelerdeki son sözcükleri tamamlayabilme becerisini tesadüfen fark etmişti. Ayrıca yapılan değerlendirmeler sırasında, pek çok çocuğa eksik cümleler verilir. Onlar da, ebeveynleri yapamaz diye bildirdiği halde, bıraktığımız boşlukları doldurabilirler.

Söz içi becerilerini öğretmeye başladığınızda, çocuğun aşına olduğu ve sık duyduğu şarkıları seçin. Birçok animasyon şarkısı çocuklar üzerinde büyüleyici bir etkiye sahiptir. “Ali Baba’nın Çiftliği” şarkısı, az konuşan çocuklar için çok iyi bir seçimdir. Siz taklidi yaptıktan sonra “... diye bağırır!” şeklinde boşluk doldurmak veya “Mee... Mee...” gibi hayvan seslerini şarkı içinde söylemek genellikle kolay verilebilecek tepkilerdir.

Boş bırakılan sözcükleri doldurmayı öğretmek, işlevsel bir beceri olup gün boyunca uygulanabilir, çünkü pek çok gündüz bakım evinde ve anaokul sınıfında, bu şarkıların sık söylendiği etkinlikler yapılmaktadır. Dualar, andımız ve popüler şarkılar aynı yolla daha büyük çocuklara ve yetişkinlere öğretilir.

Eğer çocuğunuz konuşabiliyorsa, öyle bir alıştırmaya seçin ki doldurulması gereken boşluk, çocuğunuzun bildiği bir sözcük olsun. En iyisi, çocuğun sevdiği ve onu motive eden bir şarkı seçerek işe başlamak. Örneğin “Sar, sar, sar makarayı...” şarkısını söyleyerek çalışmalarınıza başlayın. Yavaş yavaş ve hareketler katarak şarkıyı söyleyin. Ardından son sözcüğe gelince 1-2 saniye sessiz kalın. Şöyle: “Sar, sar, sar ....” Eğer çocuk tepki vermezse, sözcüğü şarkı şeklinde çok abartarak söyleyin. Sonra şarkıyı tekrar söylemeye girişin. Nilay beceriyi aşağıdaki gibi öğreniyor:

Anne: “Sar, sar, sar... (2 saniye sessizlik)
MAKARAYI!”

Nilay: Oturuyor ve gülümsüyor

Anne: “Sar, sar, sar M...”.

Nilay: “Makarayı!”

Anne: “Mükemmel söyledin... Hadi bir daha deneyelim. Sar sar sar...”

Nilay: “Makarayı!”

Anne: “Çöz, çöz... (2 saniye sessizlik)
ÇÖZ!”

Her söylediğiniz şarkıda iki veya üç hedef sözcük seçin. Örneğin, bu şarkıda makara ve sar/çöz sözcüklerini hedefleyebilirsiniz. Hedefi, şarkıların içinde sık sık karşımıza çıkan sözcüklerden belirlemenizde ve çocuğun sevdiği şarkıları seçmenizde yarar var. Nilay bu dört hedefte ustalaşınca hemen bu şarkılardan ek yeni sözcükler seçin veya çocuğunuza söyleyebileceğiniz yeni bir şarkı belirleyin.

Çocuğunuz pek çok şarkının dizelerinde eksik bırakılan son sözcüğü tamamlama konusunda ustalaşınca, geriye zincirlemeyi başlatın ve cümledeki son iki sözcüğü boş bırakın. Eğer Nilay, siz “Parla, parla, küçük...” diye şarkıyı söylediğinizde, “yıldız” diyorsa, bir sonraki hedefiniz siz “Parla, parla...” dedikten sonra “küçük yıldız” demesi olmalıdır.

Boşluk doldurma için 2 veya 3 saniyeden çok beklemeyin çünkü çocuğunuzun sözcükleri fiziksel ipucuyla söyleyemezsiniz. Eğer bu teknik işe yaramazsa, oyuncak bir yıldız veya bir yıldız resmini havaya kaldırıp ipucu olarak sunabilir, adlandırmasını sağlayabilirsiniz.

Anlattığımızın neye benzeyeceğine bir örnek verelim:

Anne: Yıldız resmini kaldırır. “Bu nedir?”

Nilay: “Yıldız.”

Anne: “Doğru!” (Yıldızı yere koyar.) “Parla, parla, küçük...” Yıldız havaya kaldırır ve “YILDIZ!” diye şarkıyı yüksek sesle söyler. “Bir kez daha deneyelim: Parla, parla küçük...” (Ve yıldız resmini yukarı kaldırır.)

Nilay: “Yıldız.”

Anne: “Harika söyledin, yıldız! Parla, parla küçük...” (Resim gösterilmez.)

Nilay: “Yıldız.”

Aynı süreç, “Başparmağım” gibi ana okul şarkılarını söylerken, eğlenceli etkinliklerde veya günlük rutinleri yaparken (yıkayalım, fırçalayalım vb.) işinize çok yarar. Boşluk doldurmaya gün boyunca kullanmak dil becerilerini geliştirirken aynı zamanda eğlenceli vakit geçirmenizi sağlar. İşaret dili kullanan çocuklarda, bildikleri bir işareti kullanarak öğretime başlayın. Eğer çocuk, topla oynamak istediğinde “top” işareti yapabiliyorsa, ilk zamanlarda sunulan boşluk doldurma “Yakala şu ...” olabilir. Veya baloncuk yapmaktan hoşlanıyorsa “Üfleyip ... yapalım” diyebilirsiniz ve çocuğun “baloncuk”

sözcüğünü işaret diliyle söylemesine izin verebilirsiniz.

Belki de şu anda tüm bu transfer işlemlerinin nasıl anlamlı bir sohbete dönüşeceğini merak ediyorsunuz. Hemen dönüşmeyecek. Burası başlangıç noktası. Çocuğunuz şarkılardan küçük bölümler söyleyebildiğinde ve boşluk doldurma tekniğinde ustalaştığında, çıtayı bir üst seviyeye yükseltebilirsiniz. Bir sonraki becerilerini belirlemek için çocuğunuzun ustalık kazandığı adlandırma listesine bakın.

Adlandırma listesinde şimdiden onlarca adlandırma olmalı. Bunların içinde yatak, kedi, kalem, pizza gibi sözcükler vardır; nesnelerin nitelikleri ve işlevleri üzerinde çalışmaya bu adlandırmalarla başlayın. Yapacağınız betimleyici açıklamaların en sonuna hedeflediğiniz ad gelecek şekilde boşluk bırakacaksınız. öğretirken bu adlandırmaları kullanacaksınız. Siz, “Senin uyuduğun yer ...” dediğinizde, çocuk “yatak” diye tepki vermelidir ya da “Miyav miyav demiş ...” dedikten sonra bekleyeceğiniz tepki “kedi” olmalıdır. Bu ileri seviyeye geçtiğinizde, resimle ipucu verebileceğiniz adları kullanın. Burası önemli, çünkü kalem resmini göstererek “Tutarak yazı yazdığın şeye ... denir” şeklindeki açıklamaya ipucu vermek kolayken, “Kalemi tutup yazı ...” şeklindeki bir kısa cümleye ipucu vermek fazlasıyla zordur.

Çocukların çoğu, “Nerede uyuyorsun?” gibi 5N1K sorularını, boşluklu soruları doldurmakta ustalaşmadıkça (“Senin uyuduğun yer ...”) cevaplamayı beceremez. Çocuğunuz boşluklu/basit soruları doldurabildiği andan itibaren görsel ipuçlarını silikleştirmeye başlayabilir ve bu beceriyi daha zor 5N1K sorularına aktarabilirsiniz.

Aşağıda, 5N1K sorusuna Caner’in cevap vermesiyle sonuçlanan birkaç tane aktarma örneği bulacaksınız. Aktarma, basit seviyedeki boşluk doldurmadan 5N1K sorularına yapılmakta. Örneklerin doğru tepki sayılabilmesi için görsel ipucuyla başlatılmaması gerekir.

Anne: “Senin uyuduğun yer?..”
Caner: “Yatak.”
Anne: “Doğru! Uyuduğun yer neresi?”
Caner: “Yatak.”
Anne: “Suyu içerken kullandığım şey?”
Caner: “Bardak.”
Anne: “Doğru! Neyle su içersin?”
Caner: “Bardakla.”

Lütfen, çocuğunuzun akıcı bir biçimde adlandırma yapabildiği sözcüklerle çalıştığınızdan emin olun. Örneğin, eğer çocuğunuz “araba” sözcüğünü adlandıramıyorsa “Tekerekleri olan şeye ... denir?” sorunuz karşısında ya karmakarışık bir tepki alacaksınız ya da tepki alamayacaksınız.

Dr. Barbera bu konuyla ilgili şu anısını paylaşmıştır: “Birkaç yıl önce, bir öğrencime “Kanatları olan şey nedir?” sorusuna cevap verirken “Uçak” demesi öğretildiğinde, ben de bu konuda dersimi en ağır şekilde almıştım. Gerçek bir uçağın kanatlarını işaret edip çocuğa bu bölümlerin ne olduğunu sorduğumda, çocuk “kanatlar” deyip adlandıramayınca, bir programlama hatası yaptığımızı aylar sonra da olsa fark ettim.

Çocuğunuz için çok az anlam ifade eden ve onun dünyasında işlevsel olmayan cümlecikleri çocuğunuza ezbere söyletiyor olmanızın hiçbir amacı yoktur. O yüzden, çocuğunuza sorulara nasıl cevap vereceğini, nesnenin kendisinin bulunmadığı bir yerde öğretmeden önce, aynı nesnenin hem adlandırmasını hem de niteliklerini öğretmiş olduğunuzdan emin olun.”

Bir gün bir sınıfta çocuklardan cümle içindeki boşluğu doldurmaları istenmişti: “Saçakları olan şeye ... denir?” Cevabın “Süpürge” olması bekleniyordu. Gerçek bir süpürge gösterildiğinde dahi saçakları adlandırabilen öğrenci çıkmadığı gibi, saçacağın ne olduğunu bilen normal gelişen öğrenci sayısı bile birkaç taneyi geçmemişti.

On yaşında olan ama dil gelişimi bakımından üç yaşa denk bir çocukla çalışıyorsanız, adlandırmalarınızı ve söz içi uygulamalarınızı anaokulu seviyesine uygun seçin. Söz içi tepkiler üzerinde çalışırken, adlandırma becerilerinde uygulamalar yapmaya devam etmelisiniz, yoksa adlandırma becerileri darmadağın olabilir. Çocuğunuzun kediye “Miyav” dediğini veya pizza resmini görünce “pizza ye” dediğini duymaya başlarsanız, bazı adlandırmaların yeterince güçlü seviyede olmadığını anlamalısınız. Bu defa, adlandırma becerilerini zayıflatan söz içi hedeflerini ilerletmeden elde tutup, geriye dönmek ve basit adlandırmalarda çocuğa akıcılık kazandırmak yapılacak en iyi iş olacaktır.

“Hafta sonu ne yaptın?” veya “Bugün okulda ne yaptın?” gibi soruları cevaplayabilmeyi gerektiren daha yüksek seviyeli becerileri öğretmek ise çok daha karmaşık ve zordur.

Eğer çocuğunuz bu seviyeye geldiyse, işaret edeceğimiz birkaç nokta olacak. Cevabını bilmediğiniz soruları sormayın. Çocuğunuzun o gün okulda ne yaptığını soracaksanız öğretmeniyle koordineli çalışın, böylece ne yaptığını bilecek ve gerekirse ipucu sunabileceksiniz.

Çocuğunuz temel becerilerinin hepsinde ustalaştıktan sonra, daha yüksek seviyeli söz içi becerileri için en sevdiği DVD'leri veya kitapları kullanın. DVD'yi durdurup veya kitabı kapatıp, "Minnoş nerede?" veya "Minnoş ne yapıyor?" gibi birkaç 5N1K sorusu sorun. Yüksek seviyeli adlandırma ve diğer becerileri öğretmenin anahtarı, doğrudan sunulan ipucunu geciktirerek sunmaktan geçer. Diyelim ki çocuğunuzun problem çözmeye başlamasını ve daha esnek cevaplar vermesini istiyorsunuz. O halde şu örneğe bakalım, eğer Minnoş, Oyuncak Hikâyesi filminde yatağın altındaysa ve "Minnoş nerede?" sorusuna çocuğunuz ya hiç cevap vermiyor ya da "Bilmiyorum" diyorsa, "Yatağın altında" diyerek ipucu sunmayın. Bunun yerine yatağı gösterip "Bu nedir?" deyin, çocuğunuz "Yatak." diyecektir, siz de "Çok doğru, o halde Minnoş nerede?" derken çizgi kahramanın yatağın altında bulunduğunu elinizle işaret edin.

Çocuk sorunuzun cevabını video açıkken başarıyla cevapladıktan sonra, sorularınızı görsel uyaran olmaksızın cevaplamasının zamanı gelmiş demektir. Bu beceri çok daha zordur. Çocuğunuzun edatları çok akıcı bir biçimde kullanmadan, o kitaptaki veya filmdeki bütün nesnelere, eylemlere ve karakterlere adlandırmadan, asla bu tür yüksek seviyeli adlandırmalara ve becerilerine girişmeyin.

TUVALET BECERİSİ EDİNME

10. BÖLÜM

TUVALET BECERİSİ EDİNME

Çocuklarında gelişimsel gecikmeler olan ailelerin kaygı duyduğu tek konu dil gecikmesi değildir. Gecikmesi olan çocuklarda tuvalet veya giyinme gibi özbakım becerilerinin çoğu yoktur ya da bu becerilerde ustalaşabilmeleri çok yavaş olur. Ama yine de, çocuğunuza bu önemli becerileri öğretmenin mümkündür. İletişim kurmasına yardımcı olurken öğrendiğiniz becerilerin aynısını bu becerilerin öğretiminde de kullanmanız gerekir.

Tuvalet Eğitimi

Küçük çocuğu olan anne ve babalar, tuvalet eğitiminin neden gerekli olduğunu size hemen söyleyebilirler. Bu gereklilik, bu beceriyi edinmeden küçük yaşlarını tamamlayıp büyüyen çocuklarda daha da belirginleşir. Altını

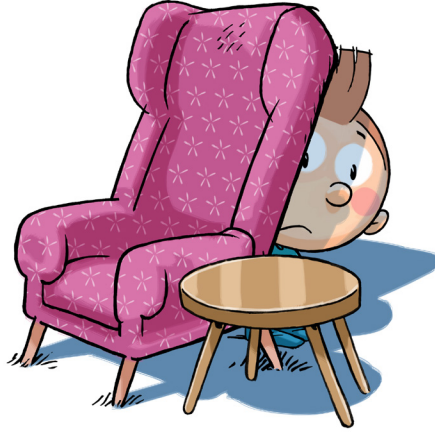

ıslatma ve altına kakasını yapma, önemli miktarlarda zaman, enerji ve kaynak sarfiyatına neden olur. Bezlere ve ıslak mendillere ödenen paralar normal gelişen çocuklar için bile pahalıyken, bazı öğrenciler 12 yaşına geldikleri halde hâlâ tuvalet eğitimi almamış olabilirler. Çocuğun eğitimine harcanması gereken paraların böyle masraflara gitmesi çocuğun ve ailenin yaşam kalitesini de düşürebilir. Üstelik yüzerken ve yatarken kullanılan bezlerin, çocuğun yaşı büyüdükçe büyük bedenlerini bulmak zor olur; bez değiştirmek, diğer önemli beceriler üzerinde çalışmak varken zaman kaybıdır.

Son olarak (belki de en önemli husus), tuvalet eğitiminin eksikliği daima okula yerleştirme seçeneklerini ve çocuk bakım hizmetlerine erişimi doğrudan etkileyen bir durumdur. Anaokulları, çocuğun okula başlamadan önce tuvalet eğitimi almış olmasını koşul olarak sunarlar. Pek çok çocuk normal okullara veya özel eğitim sınıflarına, küçük yaşlarda tuvalet eğitimi almadıkları için girememektedir. Çocuk büyüdükçe durum gittikçe vahimleşir.

Bu çocukların sosyal ortamlarda kabul görmesi zor olur. Tuvalet eğitimi almamış 4-5 yaşında bir çocuk, toplum içinde altına kaçırdığında veya kaka yaptığında, kolayca yaşlıları tarafından dışlanabilir ve genellikle tüm aile bu durumdan etkilenir.

Uzmanların da söylediği gibi, otizmlili bireyler tuvalet eğitiminde en zor gruptur, çünkü geleneksel tuvalet eğitimi teknikleri onlarda işe yaramaz. Otizmlili çocuklara bu becerileri öğretmenin zor olduğunda hemfikir olsak da, tuvalet eğitiminin imkânsız olmadığını hemen söylemeliyiz. Ciddi gelişimsel yetersizliklere sahip bireylerin dahi beş yaşına kadar başarıyla eğitilebileceğini gözlemliyoruz.

Bu konuyla ilgili pek çok kitap bulunmaktadır ama bunların hiçbiri otizmliler çocuklara bu özel eğitimin verilmesini, davranışsal yaklaşımı kullanarak işlememiştir. Bu bölümde, çocuklara tuvalet eğitimi verilmesinde kullanılan üzere altı farklı kitaptaki teknikten harman yapılarak bir program oluşturulmuştur.

Öncelikle çocuğunuzun bu beceriyi üstlenmeye hazır olup olmadığına karar vermek durumundasınız. Çocuğunuzun sadece kronolojik yaşını değil, gelişimsel yaşını da göz önüne almalısınız. Eğer çocuğunuz üç yaşında ama gelişimsel yaşı 18 aylık olduğunu gösteriyorsa, eğitim için daha çok erken olduğu söylenebilir. Ancak çocuğunuz beş yaşındaysa ve 18 aylık seviyesinde işlev gösteriyorsa, başlama zamanı geldiği söylenebilir. Cevaplamanız gereken sorular:

- Çocuğunuz bezinin ıslandığını veya kaka olduğunu fark ediyor veya belirtiyor mu?
- Çocuğunuz banyodaki tuvalete, el yıkamaya veya giyinip hazırlanma sürecine ilgi gösteriyor mu?
- Çocuğunuz tuvaleti geldiğinde sizden uzaklaşıyor veya saklanıyor mu?
- Çocuğunuz düzenli aralıklarla bir kerede tuvaletinin hemen hepsini bezine yapıyor mu?

Bu soruların çoğuna “Evet” diyorsanız, çocuğunuz tuvalet eğitimine büyük olasılıkla hazır demektir.

Yönergelerin zamanlaması oldukça önemlidir. Dil eğitimi aldığı sıralarda daha yeni tanısı konulmuşsa, tuvalet eğitimine hemen geçmeyin, çocuğunuza “istemeyi öğretmek” daima yapılacak ilk iş olmalıdır. Olumsuz pekiştirme veya olumsuz davranış sonuçları olmaksızın, iyi ve olumlu bir davranış programını hayata geçirdiğinizde, tuvalet eğitimine başlamanızın zamanı gelmiş olabilir.

Bir de başka bir eve taşınmayı planlıyorsanız, yeni bir bebek bekliyorsanız veya aile hayatınızda yaşayacağınız büyük değişiklikler varsa eğitime başlamayın. Stresli zamanlarda tuvalet eğitimi bütün çocuklar için zor olur. Böyle zamanlarda başlatılan tuvalet eğitimlerinde çoğunlukla geriye gidis görülmektedir.

Başlamak için en iyi zaman, bu işe emek harcayacağınız ve sonuna kadar takip edebileceğiniz zamandır. Önünüzdeki üç aya bakıp büyük değişiklikler planlamadığınızdan ve sıklıkla evde olacağınızdan emin olun. Ailelerin çoğunun, işe başladıklarında yeterince zaman ayırmamalarından dolayı “yalancı başlangıçlar” yaptığını gözlemleriz. Programa başlayınca, devam ettirmeniz gerekir. Öğretimin zor olduğunu düşünüyorsanız (ki zordur), bir iki yıl içinde daha da zorlaşacağını bilmelisiniz.

Çocuğunuzla sistemli bir tuvalet eğitim programı başlatmaya hazır değilseniz, bu programı başlatmanıza yardımcı olacak bazı adımlar atmalısınız. Öncelikle çocuğunuzun altını sık sık değiştirin ki daima kuru kalsın. Tuvalet rahat oturabilmesini sağlayan ve bunun için bir lazımlık satın alın (üç yaş ve daha küçükler için). Çocuğunuz büyükse veya iriceyse, doğrudan tuvaleti kullanın, ancak ayağı yere tam değmiyorsa tuvaletin önüne bir basamak koyarak çocuğun rahat şekilde oturduğundan emin olun. Her sabah ve banyo zamanları çocuğunuzun lazımlığa oturtun ve ne olacağını gözlemleyin. Bazı çocuklar sadece lazımlığa oturdukları için dahi çok miktarda ödüle ihtiyaç duyar, o yüzden ödülleri hazır bulundurun. Lazımlıkla ödülleri eşleştiriyormuşsunuz gibi olaya bakın. Şansınız yaver gider de çocuğunuz çişini veya kakasını yaparsa, bu davranışı coşkulu bir şekilde ödüllendirin. Erkek çocuğunuz varsa, çişini yaparken onu daima lazımlığa oturtun. Kakasını yapmada tamamen başarı göstermeden önce çişini ayakta yapması için erkek çocukları yüreklendirmemelisiniz.

Kaka eğitimi, çocuk tuvalete oturmaya alıştıktan sonra, bazen sadece “bir kazayla” gerçekleşir. Kaka sürecinde daha kolay başarı elde etmeniz için erkek çocuklara da otururak çişini yapmayı öğretmelisiniz aksi halde kaka için tuvalet oturmayı bir türlü öğrenemeyebilirler.

Vücut işlevlerini anlatmak için kullanacağınız sözcükleri seçmenin tam zamanıdır. Çocuğunuzun öğretmeniyle hangi sözcükleri kullanmak

gerektiğini konuşmak size saçma gelebilir ama istikrarlı olmalısınız. Sözcükleri seçerken, uzun bir süre kullanacağınız şekilde bir seçim yapın; “lazımlık” yerine “tuvalet” veya “çiş yapmak” yerine “tuvalete gitmek” gibi sözcükler kullanabilirsiniz.

Son olarak, resmen başlamadan önce, çocuğunuzun çişini ve kakasını ne zamanlar yaptığını, birkaç günlüğüne gözlemleyip kaydını tutmalısınız çünkü çocukların çoğunda kolaylıkla takip edilebilecek türden bir düzen vardır. Ayrıca vücudun, adına “ortokolik” ve “gastrokolik” denen, sabah uandıktan 15 dakika sonra veya yemek yedikten 15 dakika sonra ortaya çıkan ve bağırsak hareketlerine neden olan refleksler vardır. Çocuğunuzun ne zaman yemek yediğini ve ne zaman uyandığını bir kâğıda yazıp bir rutini takip ediyor mu bakın.

Günlük Çiş Eğitimi

Samimi bir şekilde tuvalet eğitimine başlamaya hazırsanız, işe gündüzleri çiş eğitiminden başlayın. Kimi çocuk, öncesinde hiçbir belirti göstermediği halde, tuvalete oturtulduğu zaman çişini yapar. Zamanlama kesintiye uğrarsa altlarına kaçırarak kaza yaparlar. Bu da tamamiyle normaldir. Çizelgeye bağlı tuvalet eğitimi, ustalaşılması gereken ilk adımdır. Yazılı bir tuvalet planı oluşturun. Böylece çocuğun öğretmeni, bakıcısı ve ebeveynleri aynı sayfa üzerinden hareket edip çizelgeyi, ödülleri, kazaları ve kayıt tutma planını takip edebilme imkânı bulurlar. Tuvalet planınızın bir parçası olarak seçeceğiniz ödüller, anında verilebilen, somut ve motive edici ödüller olmalıdır. Uzun dönemli ödül kullanmayın. Otizmliler çocuklar genelde “Sen bu hafta oturağında oturup çişini yap, ben de sana tren seti alayım.” gibi bir açıklamayla motive olmazlar.

Bazı durumlarda çıkartma tablosu başarı kazandırabilir. Bu kullanımda, çocuğun her başarılı tuvalet deneyiminde tabloya bir tane çıkartma yapıştırılır. Daha önceden belirlenmiş sayıda çıkartmalara ulaşıldığı zaman, çocuk ya bir oyuncak ya da istediği çok özel bir şeyi kazanır. Böyle bir sembol sistemine çocuğunuzun olumlu tepki verip vermeyeceğinden emin değilseniz, sembol kullanmayın. Bunun yerine anında sunulabilen ödüller belirleyin.

Tüm Uygulamalı Davranış Analizi (UDA) alanlarında olduğu gibi burada da ödüller, elinizdeki en güçlü araçlardır. Basit bir “Aferin sana!”, çocuğunuzun bezden vazgeçmesine degecek kadar yeterli bir ödül olmayacaktır. Haliha-zırda bir programı uyguluyorsanız, sadece tuvalette kullanılacak özel bir ödül seçin. Belli marka bir şeker veya belli bir video kullanabilirsiniz.

Çalıştığımız çocuklardan biri ödül olarak şemsiye kazanıyordu. Okul çalışanlarından çocuğun yağmurlu günleri çok sevdiğini, çünkü o günlerde herkesin sınıfa şemsiye getirdiğini, çocuğun da başının üstünde şemsiyeyi çevirmekten çok hoşlandığını öğrenmiştik. Tuvalete çıkmak zor bir beceri olduğu için, çocuğun sık sık elde edemediği ama elde edince aşırı sevindiği bir nesne veya etkinlik seçin. Çocuğuna tuvalet eğitimi veren herkese, oyuncakçı ya da züccaciyeci dükkânına gidip ödüllendirici nesnelere seçmesini ve bunları “lazımlık çantasına” koymasını öneriyoruz; her başarılı tuvalet deneyiminde çocuk bu çantanın içinden istediği bir nesneyi seçip alabilir.

Başlarda, tuvalete yapmakta gösterdiği her başarıda çocuğu pekiştirerek çantadan bir nesne almasına izin verebilirsiniz, daha sonra sadece başarılı bir gün veya hafta bitiminde nesne almasına izin vererek pekiştirmeyi silikleştirmeniz mümkün olabilir. Çocuğunuza tuvalet eğitimi verdiğiniz zamanlarda, külodunu giydirip bırakın. Deneyimlerimize dayanarak söylüyoruz; hem günlük bezler hem de lastik bantlı eğitim külotları, aslında süreci balatalar, çünkü işlevi gereği çocuğun ıslak hissetmesini ve sizin altına kaçırmaları anında görmenizi engeller.

Çocuğunuz külodunun üstüne pantolon giyecekse, bel kısmının düşmesiz, bağısız veya kemersiz olmasına dikkat edin, beli lastikli pantolonları tercih edin.

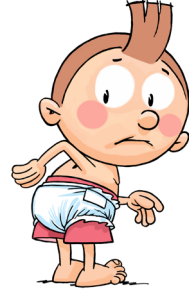
Çocuğunuz okula gidiyorsa veya siz restorana veya markete gidecekseniz, eğitim bezini veya lastik külotu çocuğunuzun kendi külodunun üstüne giydirin, böylece çişini yapmaya başlarsa altının ıslandığını hissedebilir.

Herhangi bir nedenden dolayı, eğitimi esnasında rutin halinde bez takmayı istiyorsanız, bezin içine koyacağınız bir alarm aletiyle çocuğunuzun altını ıslattığından haberdar olabilirsiniz. Bu alarmlar bebek mağazalarından satın alınabilir.

Gün içindeki uykularda ve gece uykularında bez kullanmaya devam edin. Bu zamanlardaki çiş kontrolüne daha sonra geçeceksiniz. Çocuğunuz uyanır uyanmaz hemen bezini çıkartın ve onu hemen tuvalete oturtun, zira bu anlar tuvalete yapma olasılığının en yüksek olduğu zamanlardır.

Çocuğunuz lazımlığını kullanmışsa (denemesi başarısız dahi olsa), gerekiyorsa sizden yardım alarak altını düzgünce sildiğinden, pantolonunu yukarı çektiğinden ve ellerini yıkadığından emin olun. Çocuğunuza pantolonunu dizlerine kadar indirmesi gerektiğini, tamamen çıkartmamasını öğretin. Tamamen soyunursa bu alışkanlığı kırmak zor olur. Tüm tuvalet sürecinde çocuğunuzu olabildiğince bağımsızlaşması için yüreklendirin.

Ağır düzeyde engelli çocuklara tuvalet eğitimini verirken birçok kitapta da belirtilen bazı adımlar vardır. Bunlar:

1. Fazladan içecekler: Tuvalete çıkma ihtimalini artırmak için çocuklara tuzlu gıdalar ve fazladan içecek verilmelidir (günlük 8 ila 10 bardak). Çocuğunuzun bu sıvı miktarını istikrarlı bir biçimde içtiğinden emin olun, saatte 1 bardağın yarısından fazla su içerse tuvalete gitme ihtiyacı daha öngörülebilir olur.

2. Çizelgeye bağlı tuvalete gitme: Mutlaka saatte 1 ya da 2 kez tuvalete gitmiş olmalıdır. Çocuğunuza “Tuvalete gitme zamanı.” (veya tuvalet yerine hangi sözcüğü kullanıyorsanız) deyin. Tuvalet demesini veya işaret diliyle “tuvalet” demesini sağlayın ve onu tuvalete götürün. Çiş veya kakasını yaparsa hemen o anda bol miktarda pekiştirilmelidir. Çocuk kendi kendine banyoya gitmeye başladığında, çizelgeyi kullanmayı bırakabilirsiniz.

3. Pantolon kuru mu kontrolü: Bu adımın iki amacı vardır: Biri kazaları belirlemek, diğeri kuru pantolon için çocuğunuzun ödüllendirme fırsatını yakalamaktır. Çocuğa “Pantolonun kuru mu?” diye sorun ve dışarıdan külodunu hissetmesini sağlayın. Bu kuru pantolon kontrolleri, çocuğunuzun başarı seviyesine göre beş dakikada bir sormaktan saatte bir sormaya kadar değişkenlik gösterebilir. Kuru pantolonlar bir ödülle ödüllendirilmelidir. Kaza yaptığını fark ederseniz, hemen pantolon kuru mu kontrolü yapın.

4. Veri kaydı tutma: Çiş ve kaka için hem tuvalete gildiğinde başarılı olduğu seferleri, hem de kazalarını kayıt altında tutun. Bunlar, çiş yapmalar arasındaki zaman aralığının uzunluğu ve genellikle ne zamanlar kakasını yaptığını göstermesi açısından size yardımcı olacaktır. Veri toplamanız, programınızın başarı seviyesini ölçmenize yardımcı olur.

Tuvalet planınızın içinde hangi yöntemleri kullanıyor olduğunuzu açıkça ifade ettiğinizden emin olun ve gerektiği zamanlarda planınızda değişiklikler yapın.

Çocukla çalışan veya ona bakan herkes aynı yöntemi takip etmelidir. Çocuğunuz altına yaptığında mutlaka sakin ve nötr şekilde tepki verin. Gülmeyin, gülümsemeyin veya çocuğunuzun bir şekilde memnun olduğunuzu düşünmesine neden olacak bir davranışta bulunmayın. “Üstün ıslanmış, değiştirelim” gibi bir cümle ile çocuğu giysilerini değiştirmesi için yönlendirin. Ona kızmayın, bağırmayın ya da ilgi göstermeyin.

Denenebilecek Diğer Teknikler

Fotoğraflı etkinlik çizelgeleri kimi çocuklar için başarılı bir uygulama olabilir, çocuklar çizelgelerine bakarak ne zaman tuvalete gideceklerini anlayabilirler. Fotoğraflı etkinlik çizelgesi kullanıyorsanız, mutlaka çocuğun sıkça bulunduğu yerlere de yerleştirilmiş ek tuvalet resimleri olsun, yani çocuk çizelgesinin dışında da tuvalete gitmeyi talep edebilsin.

Eğer çocuğunuzun farkındalığı sınırlıysa, tuvaletten ileri doğru eğilmesi gerektiği öğretiler veya tuvalete çıkması için karnının alt kısmına nazik hareketlerle basınç uygulanabilir. Ayakta durarak veya çömelerek bezine kakasını yapan çocuklar, tuvalete oturduklarında ayaklarının altına basamak işlevli bir tabure koyulduğunda rahat ederler. Tuvalete oturduğunda ayakları yere basmayan çocuklarda da aynı yöntemi kullanmak iyi bir fikir olacaktır.

Kimi çocuk sevdiği karakterlerin olduğu külotlar giyince, onların ıslanmasını istemedikleri için iyi tepkiler verebilir. Çocuğunuz giydiği külotun üzerinde basılı karakterlerle ilgilenmiyorsa, ucuz ve beyaz külotlardan alın ki, ağartması veya gerekirse çöpe atması kolay olsun.

Çocuğunuz tuvalette oturmaya fazla zaman ayırıyorsa, süre-ölçer aletlerini kullanabilirsiniz. Kakasını veya çişini yapmaya başlamadan önce bir çocuk 5 dakikadan fazla tuvalette oturmamalıdır.

Ayrıca banyoda rahatlatıcı bir ortam oluşturmalsınız. Ortamın ısı, ışık, koku açılarından çocuk için rahatsız edici olmamasına dikkat edin. Bu gibi etmenleri göz önünde bulundurmanıza rağmen banyoyu kullanma zamanında çocuğunuz problem davranış çıkarıyorsa, büyük olasılıkla bunun anlamı banyonun ödülle eşleştirilmemiş olmasıdır. Durum buysa, bir adım geri atıp, banyoya girdiği ve zaman planlamasına göre tuvalete oturduğu için çocuğa bolca ödül vermeniz gerekir.

Kaka Eğitimi

Çiş eğitiminden geçmiş çocuk, doğaçlama bir biçimde kakasını, çişle aynı anda yapmaya başlayabilir. (Bu yüzden, erkek çocukların, kaka eğitimini tam olarak alıncaya kadar çiş yaparken tuvalete oturtulmaları gerekir.) Kendi niyetiyle veya doğaçlama bir şekilde tuvalete kakasını yapan bir çocuğu ödülle boğmak gerekir, ödülün dozunu belirlerken kaka eğitimi sırasında çocuğun bez takmayacağını veya koruma giymeyeceğini, dolayısıyla kazayla yapacağı kakayı temizlemenin oldukça zor olacağını hatırlamanızı öneririz.

Çiş eğitimi sağlam bir biçimde yerleştikten sonra kaka kazaları devam ediyorsa, ödüllendirmenize bir bakıp, olabilecek en güçlü ödül olduğundan emin olmalısınız. Ancak bütün yolları tükettiğinizde, çocuğunuzu normal bir tavırla temizleyip, ardından onu altına kaçırdığı yer ile tuvalet arasında bir ileri bir geri 5 ile 10 kez götürüp getirmek suretiyle “olumlu alıştırmaya” yapmayı göz önüne alabilirsiniz.

Dr. Barbera anısını şöyle anlatıyor: “Çalıştığımız bir çocuk 5 yaşındayken, çiş eğitimi sırasında olumlu alıştırmayı kullanmıştık. Birkaç ay içinde, çişini çizelgesine göre yapmaya başlamıştı ve biz mutluluktan uçuyorduk. Fakat hâlâ kakasını her gün veya gün aşırı altına yapıyordu. Kendisinin gözetlenmediği bir zamanı kollar, sonra da kanepenin arkasına geçip çömelir ve kakasını altına yapardı. Fazla söze gerek yok, aile çok bunalmıştı. 3-4 ay hiçbir değişiklik olmadan, aynen bu şekilde devam etti, aileye çocuğun elde etmek için “can atacağı” bir ödül bulmalarını ve kaka kazaları için olumlu alıştırmaya başlamalarını söyledik. Annesi, çocuk kakasını tuvalete yaptığı her seferde, arabaya atıp McDonalds’a götürdü ve ona orada

kaldıkları sürenin tamamı boyunca kakasını tuvalete yaptığı için kendisiyle ne kadar gurur duyduğunu anlattı. Olumlu alıştırmayı sadece bir veya iki kez kullandı çünkü aile ile konuştuktan sonraki iki günün içinde, çocuk hem kaka hem de çiş eğitimini tamamlamıştı.”

Gece Tuvalet Eğitimi

Çocuğunuz, hem kaka hem de çiş eğitimini gün içinde aldıktan sonra, gece eğitimi üzerinde çalışabilirsiniz. Şansınız varsa, çocuğunuz kendini eğitecek ve her sabah kuru uyanacaktır.

Kuru bezle 5 sabah üst üste uyandıktan sonra, çocuğunuzun külotla uyanmasına izin verin. Arada bir geceleyin altını ıslatacağı aşıkardır, fakat bezden kurtulmak, atmanız gereken tek adımdır.

Her sabah ek bir müdahale olmaksızın çocuğunuzun kuru bezle uyandığını gören şanslı anne-babalardan biri değilseniz, uygulayabileceğiniz birkaç tane strateji bulunmakta: Öğleden sonraları, çocuğu sıvı tüketimi yapmaya teşvik edin, yatağa yatmadan iki saat önce, sadece birkaç yudum içecek şekilde, sıvı alımını sınırlandırın.

Çocuğunuzun mutlaka düzenli bir yatış ve kalkış saati olsun. İyi uyuyamayan otizmlili çocuklarda bu adım özellikle zordur. Çocuk geceleyin uyanırsa, hemen tuvaleti kullanmasını sağlayın.

Eğer gece altını ıslatmalar devam ederse, çocuğunuzun doktoruna muayene ettirip fiziksel olarak her şeyin yolunda gittiğinden emin olun. Geceleyin altına kaçırdığında azarlamayın, utandırmayın veya cezalandırmayın; çocuk, gece uyurken idrar kesesini kontrol edemez. Çocuğunuz on yaşını geçmişse ve hâlâ geceleyin altını ıslatıyorsa, tıbbi sorunları da elediyseniz, bez alarmı kullanmayı ve tuvalet konusunda uzman birine danışmayı göz önüne almalısınız.

Çocuğa Tuvalete Kendi Başına Gitmeyi Öğretmek

Ne yazık ki çoğu ebeveyn, çocukları çizelge yardımıyla banyoya gidip, tuvaletini yapıp döndüğünde, tuvalet eğitimini sonlandırıyor. Bu da çocuğunuzun ipucu olmaksızın tuvalet kullanımını kendi başına öğrenmemesi anlamına geliyor. Eğer çocuğunuza hemen hemen her saat başı “Tuvalete gidecek misin?” diye soruyorsanız, tuvalet eğitimi tamamlanmamış, sizin de yaptığınız iş yarım kalmış demektir. Çizelgeyi ve diğer ipuçlarını dikkatli bir planlama eşliğinde silikleştirerek çocuğunuzun daha bağımsız olmasını ve bu beceri

de ustalaşmasını kolaylaştırabilirsiniz. Eğer çocuğunuz işaret dilini veya resimleri kullanıyorsa, siz “Tuvalete gitme zamanı.” dediğinizde, çocuğunuzun (çizelgesini kullanması sırasında) işaret diliyle size “tuvalet” demesi, tuvalet resmini göstermesi veya konuşuyorsa “Tuvalet” ,“Banyo” ya da seçtiğiniz hangi sözcükse onu söylemesi için ipucu verebilirsiniz.

Tuvalete gidiş yolunda, çocuğu 2-3 kez durdurun ve omuzlarından oyunlu bir edayla çevirerek ona tekrar “Nereye gitmen lazım?” diye sorun. İşaret diliyle, resimle veya konuşarak tepki vermesini sağlayın. Böyle yaparak tuvalete gitme isteğini sağlamaya çalışmış olursunuz, tuvalete gitmek için başarıyla isteğini bildirdiğinde (ipucuyla veya ipucu olmaksızın) mutlaka davranışı ödüllendirin.

Çocuğunuz çizelge takip ederek saatte bir kez çişini başarıyla tuvalete yapar yapmaz, 2-3 gün boyunca altına da kaçırmamış ise çizelgedeki zaman aralığını “90 dakikada 1”e yükseltin. Bunun için süre-ölçer kullanmayı unutmayın çünkü çocuğun en son ne zaman tuvalete gittiğini takip etmekte zorlanabilirsiniz. Çocuk yine 2 ile 3 gün kuru kalırsa, çizelgeyi “2 saatte 1”e yükseltin. Üste zaman ekledikten sonra, kazalarda bir artış görürseniz, zaman aralığını daha kademeli yükseltebilirsiniz. Kendi başına tuvalete gidip gelebilmesi için çocuğunuz çiş yapma ihtiyacı hissetmelidir, dolayısıyla bu ihtiyacın ortaya çıkması için araların uzatılması gerekir. Eğitim esnasında, çocuğunuz tuvalete gitme ihtiyacını size daima söylesin, evden dışarı çıktığınızda, çocuk tuvaletin yerini bulmak için size soracak ve sizin yardımınıza ihtiyacı olacak.

Eğitim Tamamlandıktan Sonra Kazalarla Başa Çıkma

Arada bir ortaya çıkan kazalar çocukların hemen hepsinde görülür. Bunun için endişeye gerek yoktur. Ancak çocuğunuzun altına kaçırma sıklığı daha fazlaysa, geriye gidişi durdurmak için derhal nedenini araştırmaya başlamanız gerekir.

Öncelikle, mide virüsü veya böbrek enfeksiyonu gibi tıbbî sorunları eleyin. Çocuk daha fazla abur cubur yiyorsa veya genel olarak daha fazla yemeye başladıysa, diyetindeki bu tür değişiklikler kazaların artmasına neden olabilir. İlaçlar ve ek gıdalar da kaka ve çiş kazalarına neden olabilirler.

Çocuğunuzun öğretmeni ile konuşarak tuvalet alışkanlığının okulda nasıl devam ettiğini kontrol etmeyi unutmayın. Eğer çocuk evde, okulda ve toplum içinde kendi kendine tuvalete gidip gelebiliyorsa, başka tür bir tuvalet zamanlamasına asla tabi tutulmamalıdır. Çocuklar yeni bir okula veya sınıfa yerleştirildiklerinde, bütün sınıftaki öğrenciler, okula vardıkları zaman, beslenme saatlerinde, öğle yemeği zamanında ve eve dönmeden önce tuvalete giderek bir tuvalet çizelgesine uyarlar. Tam eğitim almış bir çocuk, böylesi

bir ortamda tuvaletini tutmayı bırakacaktır, çünkü çiş yapma hissi ortadan kalkacaktır. Midesi bozulduğu için veya öğle yemeğinde iki kutu meyve suyu içtiği için, bir de çizelge dışında tuvalete gidememişse, kaza yapmaya başlayabilir. Çocuk, tuvalet planlamasına, tuvalet eğitimi aldıktan sonra tabii tutulduğu için, bu durumda ipucuna bağımlı hale gelir.

Aynı mantıkla, çocuğunuza gün boyu “Tuvalete gidecek misin?”, “Tuvalet ihtiyacın var mı?” diye sormayın. Bunun yerine, uzun bir araba yolculuğuna çıkmadan veya yüzmeye gitmeden önce normal gelişen bir çocuğa tuvalet ihtiyacı olup olmadığını nasıl soracaksınız benzer bir tutumla sorunuzu sorun.

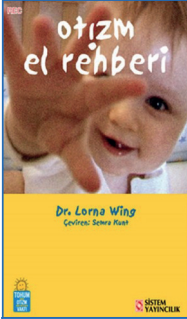
Araştırmanız sırasında çocuğunuzun altına kaçırması gözle görülür bir nedene dayanmıyorsa ve kazalar her gün benzer zamanlarda gerçekleşiyorsa, günün sadece o zamanları için çocuğunuzu yeniden çizelge takibine başlatın.

Ne Kadar Sürecek?

Tuvalet eğitimi, normal gelişen çocuklarda olduğu gibi, çocuğun kendisine bağlıdır. Günler, haftalar veya aylar alabilir, ama yıllarca sürmemelidir. Tuvalet eğitiminde başarıya ulaşmak için veri odaklı, koordineli bir yaklaşım izleyin. Ne yaparsanız yapın ama asla vazgeçmeyin! Gerekli görürseniz planınızı gözden geçirin, fakat asla pes etmeyin. Çocuğunuz bu yaşamsal beceriye her şeyden çok ihtiyaç duyar ve ona bu amaca ulaşmakta yardım edebilecek kişi sizsiniz.

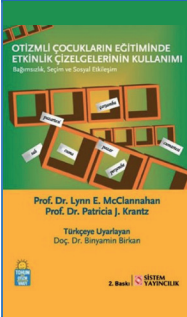
YARARLI KAYNAKLAR

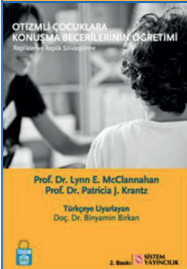
Kitabın Adı: Otizm El Rehberi
Yazar: Dr. Lorna Wing

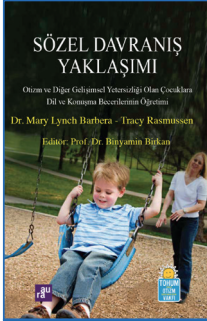
Kitabın Adı: Resimlerle Düşünmek
Yazar: Temple Grandin

Kitabın Adı: Otizmlü Çocukların Eğitiminde Etkinlik Çizelgelerinin Kullanımı
Yazar: Prof. Dr. Lynn E. McClannahan,
Prof. Dr. Patricia J. Krantz

Kitabın Adı: Otizmlü Çocuklara Konuşma Becerilerinin Öğretimi
Yazar: Prof. Dr. Lynn E. McClannahan,
Prof. Dr. Patricia J. Krantz

Kitabın Adı: Sözel Davranış Yaklaşımı
Yazar: Dr. Mary Lynch Barbera
Tracy Rasmussen

Kitabın Adı: Buraya İmzanızı Atınız
Yazar: Jill C. Dardig, William L. Heward

Kitabın Adı: Tuvalet Eğitimi Yolculuğu
Yazar: Judith A. Coucouvanis

Bu kitap Avrupa Birliği'nin maddi desteği ile hazırlanmıştır. İçerik tamamıyla Tohum Otizm Vakfı sorumluluğu altındadır ve Avrupa Birliği'nin görüşlerini yansıtmak zorunda değildir.